

OPPSUMMERING:

MATERIELL KULTUR OG BOSETNING PÅ MELKØYA GJENNOM FORHISTORISK TID

MELKØYAPROSJEKTET KULTURHISTORISKE REGISTRERINGER OG UTGRAVNINGER 2001 OG 2002
DEL 7: Materiell kultur og bosetning på Melkøya gjennom forhistorisk tid

Morten Ramstad

MELKØY

50m

Innledning	379
Eldre steinalder	383
Yngre steinalder	394
Tidlig metalltid: Tekstileramiske fase	424
Tidlig metalltid: Samisk jernalder	434

Innledning

Tabell 7.1: Faseinndeling av steinbrukende tid i Finnmark.

Periode	Fase	Finnmarks forhistorie f. Kr. (Olsen 1993)	Slettnes f.Kr./e.Kr. (Hesjedal et al. 1996)
Eldre steinalder	I	9500-8100*	9500-8000
	II	8100-6300/5800**	8000-6500
	III	6300/5800-4500**	6500-5000
Yngre steinalder	I	4500-3700	5000-4000
	II	3700-3000	4000-3300
	III	3000-1800	3300-2000/1800***
Tidlig metalltid	Tekstilerkeramisk fase	1800-900	2000/1800-1500*** (fase I)
	Kjelmøyfase		1500-800 (fase II)
Jernalder		900-0	800-0 (fase III)
			0-1000

*Olsen(1994) anvender ukalibrerte dateringer i faseinndelingen for eldre steinalder, her kalibrert til nærmeste hundreår.
 **Olsen (1994) opererer ikke med et eksakt skille mellom eldre steinalder periode II-III, men setter i stedet overgangen mer løst til tidsrommet 6300-5800 f.Kr, ***det samme gjelder overgangen mellom yngre steinalder og tidlig metalltid på Slettnes som settes løst til tidsrommet mellom 2000-1800 f. Kr. (Hesjedal et al. 1996:188).

I det følgende kapittel oppsummeres og diskuteres den teknologiske og kronologiske utviklingen i materialet fra Melkøya, og endringer i bruken av øya gjennom forhistorisk tid. Omfanget og karakteren til bosetningen vurderes ut fra de kultursporene som ble dokumentert på øya. Gjennomgangen er kronologisk strukturert der diskusjonen av bosetningshistorie og materiell kultur drøftes innenfor rammene av etablerte kronologiske perioder og faser av Finnmarks forhistorie. I oppsummeringen av hver periode settes resultatene inn i et regionalt og overregionalt perspektiv, med særlig fokus på materialets kulturhistoriske implikasjoner og dets videre forskningsmessige potensial.

Kronologi og regional kontekst

Med utgangspunkt i gjenstandsmaterialet fra Varanger er det tidligere utarbeidet et detaljert kronologisk fundament for steinbrukende tid i Øst-Finnmark (Simonsen 1961, Odner 1966, K. Helskog 1980, Renouf 1981, Schanche 1988, 1994, Skandfer 2004). Basert på lokaliteter fra det øvrige av fylket er dette justert og diskutert i forhold til en mer overregional kontekst (Simonsen 1979, E. Helskog 1983, Andreassen 1985, Jørgensen og Olsen 1988, Hood og Olsen 1988, Hood 1992, Woodman 1993, Olsen 1994). I Sørøysundregionen ga resultatene fra Slettnesprosjektet grunnlag for å etablere et uavhengig og mer lokalt fundamentert kronologisk rammeverk (Hesjedal et al. 1996).

Tabell 7.1 gir en oversikt over faseinndeling for henholdsvis Finnmark (Olsen 1994) og Slettnes (Hesjedal et al. 1996). Det er visse forskjeller i de foreslåtte fasenes tidsmessige avgrensning og innhold, men det overordnede rammeverket baseres på en tredeling av eldre og yngre steinalder og en todeling av tidlig metalltid. Når det gjelder tusenåret etter Kristus er datasituasjonen langt svakere og det har vist seg relativt vanskelig å utarbeide kronologier basert på lokale data (Hesjedal et al. 1996:191).

Data fra Slettnes indikerte at det kunne være grunnlag for en tredeling av tidlig metalltid. Det er fremdeles

uavklart hvorvidt denne tredelingen også lar seg applisere utover en lokal kontekst. Det skal også vises til at det kan være grunnlag for å dele den relativt sett lange periode III av yngre steinalder i to kortere perioder knyttet til tilkomsten av gressbakkenhus rundt 2400 f. Kr. (Olsen 1994:71-72, Schanche 1994:73-76, Myrvoll 1992:55, 90, Hesjedal et al. 1996:190, men se også Johansen 1998). Disse spørsmålene vil bli nærmere diskutert i forbindelse med gjennomgangen av materialet fra Melkøya.

Metodiske og kontekstuelle forbehold

Fra Melkøya foreligger det et stort antall ¹⁴C dateringer kombinert med et omfattende og variert funnmateriale. Dette representerer et godt utgangspunkt for å etterprøve og revidere de etablerte kronologiske sekvenser og rammeverk. Det skal vises til seks forhold som gjør at dette likevel ikke er så enkelt.

For det første representerte de grove rullesteinsmassene på Melkøya en stor utfordring når det gjelder konteksten til ¹⁴C dateringer og funn (fig. 7.1 og 7.2). De permeable rullesteinsmassene og den lave andelen med finere løsmasser som grus og sand medførte en viss fare for vertikal forflytning av trekull og artefakter, både som konsekvens av selve utgravingen men også som følge av naturlige nedvaskingsprosesser (jf. for eksempel kontekstdiskusjon rundt det tidligmesolittiske aktivitetsområdet Ts11416)

For det andre kompliserte den opp til en meter tykke rullesteinsstranda datering og kontekstvurdering av det underliggende mesolittiske materialet i Sundfjæra Midtre. Bølgeaktiviteten som har avsatt disse massene har omrotet og re-deponert funnmaterialet slik at de mesolittiske aktivitetsflatene har blitt forstyrret og delvis ødelagt. Fra disse kontekstene ble det derfor ikke dokumentert intakte kulturlag. Det ble imidlertid dokumentert spredte trekullpartikler relativt langt ned i rullesteinsmassene. Noen av disse ble akseleratordatert (jf. diskusjon om Ts11416), men resultatene tilsa at trekullet var av en langt yngre alder enn gjenstandsfunnene. Dermed mangler det uavhengige dateringer basert på ¹⁴C prøver fra disse kontekstene. Den kronologiske inndelingen av dette materialet tar derfor utgangspunkt i typologiske og teknologiske elementer kombinert med strandlinjedata.

For det tredje var det en del vanskeligheter tilknyttet datering av fortidige aktiviteter ut fra beliggenhet i forhold til fortidige strandlinjer på Melkøya. Det var gjort få geologiske og botaniske undersøkelser knyttet til postglasiale strandlinjer i regionen. Det

0,75

MELKØYA

forelå følgelig et relativt svakt datagrunnlag knyttet til hendelser som regresjonen i preboreal og boreal tid og tapestransgresjonen i atlantisk tid. Et rikt datagrunnlag fra lokaliteter langs hele kysten av Norge vitner om at det har vært en nær relasjon mellom fortidige strandlinjer og steinalderens bosetnings- og aktivitetsområder. I likhet med øvrige områder langs ytterkysten var marin grense på Melkøya lav. Trolig sto sjøen ikke mer enn 25 -30m over dagens nivå for 12.000 år siden. Med utgangspunkt i prinsippet om strandbundenhet kunne man dermed forvente at det meste av aktivitetene på Melkøya hadde funnet sted på et konsentrert område beliggende mellom 5moh. (strandlinje rundt 500 e.Kr.) til 21moh. (strandlinje rundt 9700 f. Kr.). I motsetning til områder med større landhevning, slik som lengre inne i fjordene eller i Øst-Finnmark, ville det derfor være en større utfordring å anvende strandforskyvningskurver som grunnlag for mer presis aldersbestemmelse av de ulike strukturer og funnområder.

Et fjerde moment var at gjenbruk av strukturer og funnområder representerte en kontekstuell utfordring, i likhet med forhistoriske boplassområder ellers i Finnmark. Både stratifisering av kulturlagssedimenter i strukturer og ^{14}C dateringer vitnet om at det i stor grad har vært periodisk og ikke kontinuerlig bruk over lang tid i mange tufter (dette gjelder for eksempel tuft 3, 6 og 8 i Sundfjæra Midtre og tuft 2 og 11 i Normannsvika). Gjenbruk av gamle strukturer var også dokumentert gjennom anleggelse av nye ildstedstrukturer i "utkantene" eller forlengelsen av gamle tufter (for eksempel tuft 1 og tuft 2 i Sundfjæra Midtre og tuft 15 i Sundfjæra Nedre). Ofte var det imidlertid svært vanskelig å erkjenne lagskiller og øvrige indikasjoner på gjenbruk. For å avgjøre gjenbruks- og faseproblematikken var det derfor metodisk viktig med stratigrafisk kontroll kombinert med serier av ^{14}C daterte prøver. Utover det lokale datagrunnlaget ville det i denne sammenhengen være nyttig å trekke inn komparativt materiale fra andre og samtidige enheter i regionen. Dette viste seg imidlertid å være problematisk siden en stor andel av de komparative kontekstene var datert gjennom få prøver. I likhet med en del av kontekstene på Melkøya var det kronologiske dateringsgrunnlaget for mange av komparative tufter og funnområder kun basert på en eller to ^{14}C -prøver. Kildekritisk var dette dermed ikke et tilstrekkelig grunnlag verken for å utelukke flere faser eller eventuell senere gjenbruk av strukturer. I denne sammenhengen skal det likevel vises til at gjenbruksproblematikken trolig er relativt stor på en liten øy som Melkøya med få og relativt små beskyttede bukter og strender i forhold til mange boplassområder langs kysten der det har vært et langt større

tilgjengelig omland å ta av (jf. Ramstad *in press*). En begrensning i det tilgjengelige strandnære arealet må ha ført til et visst press på disse og dermed til gjenbruk av tidligere bosetningsområder på øya. At dette har vært tilfelle har man indikasjoner på fra Sundfjæra. Her var det ingen entydig korrelasjon mellom dateringene på tuftene og høyde over havet. Eksempelvis befant tuft 1 i Sundfjæra Midtre seg mer enn 10 høydemeter over den samtidige tuft 13 i Sundfjæra Nedre (begge datert til første halvdel av periode II i yngre steinalder).

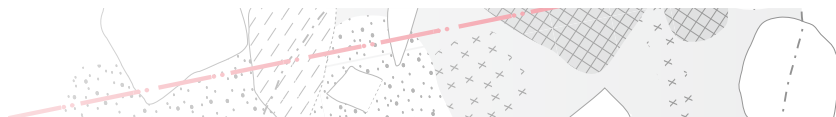
Et femte moment er representativiteten og konteksten til komparativt typologisk og kronologisk gjenstandsmateriale fra det øvrige av Finnmark. Som nevnt foreligger det et relativt stort antall lokaliteter og funnkontekster som er ^{14}C -datert og/

Fig 7.1 Gravning i grove rullesteinsmasser på toppen av tapesvullen i Normannsvika.
Foto: Melkøya-prosjektet©Tromsø Museum Universitetsmuseet

Fig. 7.2 Som i Normannsvika bestod undergrunnen i Sundfjæra av grovsorterte rullesteinsmasser.
Foto: Melkøya-prosjektet©Tromsø Museum Universitetsmuseet

eller strandlinjedatert. Uheldigvis redegjøres det imidlertid bare unntaksvis og eventuelt summarisk for utgravingsmetoder og relasjon mellom stratigrafi og funn, slik at kontekst og representativitet vanskelig kan evalueres. Relasjoner mellom daterte ^{14}C prøver, stratigrafi og funnkontekster har sjeldent blitt diskutert, og i mange tilfeller er informasjon ikke understøttet av tegninger eller øvrige grafiske fremstillinger. På mange utgravninger er dateringsprøver tatt ut i plan, uten nærmere redegjørelse for kontekst, stratigrafi eller lagmatrise. Uttak av vertikale serier av prøver for datering ville ha bidratt til et sikrere og klarere bilde av formasjonsprosesser og alder. Et beslektet problem er varierende praksis rundt treartsbestemmelse av de daterte trekullprøvene (jf. Ramstad 2006b). Analyser av trekullprøvene fra Melkøya vitner om at flertallet av disse inneholdt store andeler med tremateriale som potensielt gir for gamle dateringer, både av lokale treslag som furu, men også av drivved slik som russisk lerk (*ibid.*).

Et sjette og siste moment er presentasjon og fremstilling av komparativt kronologisk materiale. Når det gjelder funnmaterialet og klassifisering har det vært en begrenset anvendelse og presentasjon av standardiserte systemer for katalogisering og råstoffbestemmelse, (Gystad 2005:23, 68). Kanskje spesielt i rapporter mer enn i avhandlinger har det likeledes vært lagt relativt lite vekt på bredere presentasjoner av gjenstandsmaterialet gjennom foto og tegninger.

Nøkkelenheter

På grunn av påpekte kontekstuelle problemene vil en stor andel av materialet fra Melkøya mangle den kronologiske og kontekstmessige oppløsningen som skal til for finere kronologiske studier. Dette problemet var spesielt stort i vurdering av råstoffvariasjon og av tendenser i avlagsmaterialet, der det i motsetning til redskap ikke var den samme muligheten for å finne komparativt typologisk materiale. I stedet for å operere med større og mer usikre dataansamlinger ble det derfor forsøkt å skille ut mindre gravingsenheter som kunne betraktes som representative for utviklingen i bruken av råmaterialer på Melkøya. Det ble antatt at størst sikkerhet var knyttet til akkumulerte kulturlag siden funnmaterialet mest sannsynlig var avsatt som en følge av den aktivitet som var opphavet til laget. I utgangspunktet ble det derfor stilt fire minimumskrav til nøkkelenhetene:

1. Nøkkelenhetene skulle ligge i samme stratigrafiske kulturlag.
2. Nøkkelenhetene skulle utgjøres av et mindre og vel avgrenset område.
3. Dette området skulle være datert gjennom en sekvens av ^{14}C dateringer.
4. Dateringsresultatene skulle bekrefte at nøkkelenhetene var rene gjennom at underliggende og overliggende lag fikk henholdsvis eldre og yngre dateringer enn nøkkelenheten, og dermed at lagstratigrafiene var intakte (jf. A. B. Olsen 1992:37-39, Bergsvik 2002:20-21).

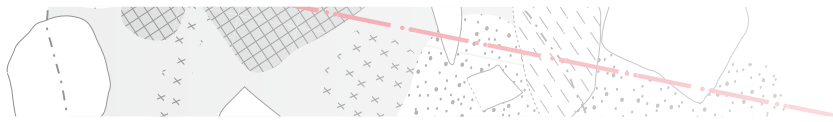
Det meste av kontekstene fra Melkøya tilfredsstilte ikke så

strenge kontekstuelle krav. En del nøkkelenheter måtte derfor utskilles på mer usikkert grunnlag. Problemet var størst for de faser der det manglet kulturlag eller som var utskilt utelukkende på teknologisk og typologisk grunnlag. Dette gjaldt samtlige av de transgrederte mesolittiske fasene, samt aktivitetene fra periode II av tidlig metalltid. Fraværet av uavhengige ^{14}C -dateringer fra fase I av eldre steinalder betyr at nøkkelenhetene herfra utelukkende baseres på geologiske data sammenholdt med typologiske og teknologiske kriterier. Likeledes er enheten knyttet til siste del av tidlig metalltid basert på typologiske og teknologiske kriterier og råstoffbruk sammenholdt med stratigrafiske data.

Når det gjelder enhetene utskilt med utgangspunkt i ^{14}C -dateringer kunne det i likhet med andre boplasser fra steinbrukende tid i Finnmark være vanskelig å finne kulturlagsakkumuleringer belagt gjennom sekvenser med ^{14}C -dateringer. En del ^{14}C -daterte funnområder framstod som åpenbart omrodede og derfor ikke som velegnede utgangspunkt for videre analyser. Et beslektet problem var at det fantes en rekke stratigrafiske enheter datert gjennom mange prøver fra den enkelte enheten, men der det manglet uavhengige dateringer fra over- og/eller underliggende lag. En del av årsaken til dette var at kulturlagene på Melkøya gjennomgående var svært tynne, og det derfor ikke lot seg gjøre å ta ut prøver fra over- eller underliggende stratigrafiske lag. Dette kravet ble derfor fraveket dersom en totalvurdering av konteksten tilsa at det var få indikasjoner på tidligere eller senere bruksfaser innenfor enheten som ble utskilt for videre analyser.

De kontekstuelle kravene knyttet til utskillelsen av nøkkelenhetene resulterte i stor variasjon i størrelsen og omfanget til de ulike enhetene. Noen ble svært små og fåtallige i antall funn, mens andre strekker seg over langt større områder og/eller med en høy funnmengde. Variasjonene i antall funn knyttet til de ulike enhetene medfører at det av rent statistiske grunner kan være problematisk å sammenligne de ulike enhetene. I plan kan man dessuten se for seg at det utskilte området/nøkkelenheten eksempelvis har foregått i utkanten av boplassen, eller at de ligger innenfor et mer spesialisert aktivitetsområde. Det kan derfor berettiget reises innvendinger knyttet til representativiteten for noen av nøkkelenhetene.

En del av disse innvendingene er forsøkt oppveid gjennom å benytte grafiske fremstillinger som gjør at man enkelt kan danne seg et inntrykk av representativiteten til de ulike råmaterialene. Dette er kombinert med tabeller der det redegjøres for ulike nøkkeltall knyttet til de utskilte enhetene. Det er videre vurdert dit hen at fordelene med klart definerbare og etterprøvbare nøkkelenheter representerer en stor metodisk fordel framfor mer generelle og mer løst definerte faser basert på tufter og øvrige større funnområder. Det må likevel presiseres at nøkkelenhetene ikke nødvendigvis samsvarer i ett med

de bosetnings- og eventuelle hiatusperiodene i bruken av Melkøya, men er analytiske enheter for å etablere sikrere og mer etterprøvbare kronologiske data.

Trolig representerer den kronologiske gjennomgangen av råmaterialbruk på Melkøya et godt grunnlag for senere forskning. Utover at nøkkelenhetene er anvendt til råstoffpresentasjon, benyttes de også som det primære utgangspunkt for drøftinger av kronologiske og typologiske trekk ved gjenstandsmaterialet. Siden enhetene hadde varierende størrelse, viste det seg at de ofte ikke var representative for den antatte gjenstandsvariasjonen innenfor de enkelte perioder. Derfor var det i gjennomgangen av typologiske og teknologiske trekk i den materielle kulturen hensiktsmessig å trekke inn materiale fra et større antall funnområder og tufter. Både i tabeller og i teksten framgår det imidlertid tydelig hvilke deler av dette materialet som kommer fra henholdsvis sikre og mer usikre enheter.

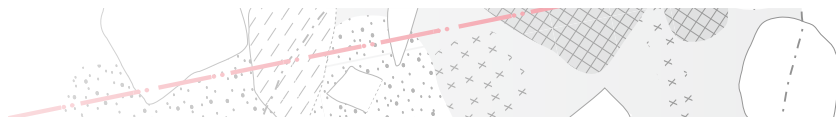
Melkøya i lys av kronologiske rammeverk

Med overnevnte utgangspunkt er målsettingen i de følgende materialpresentasjonene å gi et representativt bilde av variasjon i råmateriale, teknologi og materiell kultur i forhistorisk tid på Melkøya. I stor grad ser det ut som om materialet fra Melkøya bekrefter hovedtendensene i forhold til Olsens kronologiske oppsett for Finnmark (Olsen 1994), samt det kronologiske rammeverket fra Slettnes (Hesjedal *et al.* 1996). Materialets oppløsning i tid er imidlertid ikke tilstrekkelig for å revidere den mer presise og eksakte avgrensingen mellom de ulike perioder og faser. Dette gjelder spesielt i tilknytning til tidspunktet for overgangen mellom eldre og yngre steinalder, men også for en eventuell tredeling av tidlig metalltid. I det følgende benyttes det derfor en tredeling av eldre og yngre steinalder mens tidlig metalltid deles inn i to faser. Det eksakte skillet mellom fasene yngre og eldre steinalder settes løst mellom 5000-4500 f.Kr, mens skillet mellom yngre steinalder og tidlig metalltid settes til 1800 f. Kr. Ellers følges faseinndelingen slik den var definert på basis av Slettnesprosjektet.

Hein B. Bjerck har vist til at de tradisjonelle periodeinndelingene for mesolitikum basert på typologiske sekvenser, ledeartefakter, teknologi og råstoff, i stadig større grad ikke lar seg tilpasse det økende tilfanget av uavhengige dateringer basert på ¹⁴C (Bjerck 2008). I tillegg til de tradisjonelle periodebetegnelse foreslår han derfor at man bør operere med uavhengige enheter av tid, såkalte kronosoner. Med bakgrunn i kronosoner med varighet av 500 år, stykker han opp mesolitikum i mindre sekvenser, som betraktes som et analytisk utgangspunkt for videre analyser av kontekster og funnmateriale i ¹⁴C daterte enheter. Mangelen på ¹⁴C daterte enheter medfører at eldre steinaldermaterialet fra Melkøya mangler den kronologiske oppløsningen som må til for

en inndeling i mer tidsavgrensede kronosoner. Når det gjelder yngre steinalder og tidlig metalltid er imidlertid situasjonen en annen, tilfanget er med ¹⁴C daterte enheter er bedre for disse periodene. Selv om Bjercks kronosoner ikke er forsøkt anvendt for disse senere fasene, er det grunn til å tro at dette ville ha representert en fruktbar tilnærming til å forstå endringer og trender innen funnmateriale og råstoffbruk. Dette anbefales derfor for eventuelle senere studier av materiale fra disse fasene på Melkøya.

Avslutningsvis skal det vises til at de materielle forslagene som utarbeides i det følgende kan betraktes mer som generelle trender enn fastsatte kronologiske og typologiske rekker hjemmehørende innenfor separate arkeologiske perioder. Nøkkelenhetene bør ha et godt potensial for senere forskning siden disse primært er utskilt med utgangspunkt i lokale og uavhengige data. Innfallsvinkelen til drøftingen av funnene baseres dels på oppsummering fra de ulike del-kapitelene og ofte vil det være mer detaljert informasjon vedrørende enkelte typer samt teknologiske trekk der.

Eldre steinalder

Kvantitative data vitner om periodisk bruk av Melkøya allerede tidlig i eldre steinalder. I toppen av Sundfjæra Midtre ble det påvist et boplassområde som trolig kan dateres til pionérfasen i preboreal tid. Noen meter nedenfor ble det dokumentert et rikholdig materiale som trolig hører hjemme senere i preboreal tid eller tidlig i boreal tid. Noe av det sistnevnte materialet ser ut til å ha et visst innslag av elementer som kan knyttes til atlantisk tid. I bunnen av Sundfjæra Midtre ble det dessuten dokumentert intakte funnholdige kulturlag som ble datert til mellom 5560-5250 f. Kr. Det ble også påvist et visst innslag fra slutten av fase III av eldre steinalder langs toppen av tapesterrassene i Normannsvika.

Sannsynligvis er dette materialet representativt for den aktiviteten som har vært på øya i eldre steinalder. Både i Sundfjæra og i Normannsvika ble det foretatt registreringer på høyereliggende nivåer uten at det ble påvist funn. I tillegg ble det foretatt omfattende prøvestikking på velegnede flater andre steder på øya med negativt resultat (jf. kapittel 1). For å fange opp eventuelle transgrederte faser ble det gravd sjakter og prøvestikk dypt ned i strandgrusen. I Sundfjæra Nedre ble det gravd 1x1m store prøveruter helt ned til dagens fjæresone, mens det ble foretatt maskinell sjaktning i områdene nedenfor tapesvollen og helt ned mot stormyra i Normannsvika uten at det ble påvist overleirede faser i noen av disse områdene. Lokalteter fra tiden rundt regresjonsminimumet (ca. 8000 BP) vil trolig være langt vanskeligere å påvise enn fra både de tidligere og påfølgende fasene av eldre steinalder, og det skal derfor likevel tas visse reserverasjoner om hvorvidt det utførte registreringsarbeidet har vært tilstrekkelig for å påvise lokaliteter som stammer fra dette tidsrommet (jf. diskusjon i gjennomgang av strandlinjer og eldre steinalder på Melkøya).

Nedenfor følger en oppsummering av de mesolittiske funnområdene med utgangspunkt i typologi, teknologi og råstoff. Et åpenbart problem er at de fleste enhetene var kraftig forstyrret og tildels omrotet som følge av storm- og/eller bølgeaktivitet. Det var ikke bevart kulturlag eller sikre uforstyrrede enheter fra tiden før rundt 5600 f. Kr. Som det fremgår i rapporten ble det sendt inn en rekke trekullprøver til AMS-dateringer fra de overleirede kontekstene. De grovsorterte og følgelig svært permeable rullesteinsmassene på Melkøya repre-

senterte imidlertid dårlige kontekster, og prøvene viste som tidligere påpekt ingen eller liten relasjon til det assosierte funnmaterialet.

Utover de grove rammene strandlinjedateringen setter, baseres dermed den kronologiske inndelingen av dette materialet på en vurdering av materialets typologiske og teknologiske egenart. I stor grad følger tendensene i materialet det etablerte kronologiske og typologiske rammeverket for eldre steinalder i Finnmark (Woodman 1993, Olsen 1994, Hesjedal *et al.* 1996), selv om enkelte nye typer kommer til mens andre får en klarere kronologisk fiksering.

Eldre steinalder fase I: preboreal tid

Den tidligste aktiviteten er fra Ts11416 i toppen av Sundfjæra Midtre, mellom 21-23 moh. Boplassmaterialet var dekket av tykke strandavsatte masser. Prosessen bak avsetningen av massene og alderen på denne hendelsen er drøftet mer inngående i Ts11416 og appendix. Med utgangspunkt i lokale forhold og simulert strandforskyvningskurve konkluderes det med at lokaliteten var strandbundet tidlig i preboreal tid, rundt 9700 BP.

Nøkkelenhet

Foruten et mindre innslag av skifer i toppen av rullesteinsmassene og i de underliggende redeponerte strandmassene framstår funnmaterialet som svært homogent. For å unngå innblanding fra omrotede og mulig redeponerte kontekster er det skilt ut 3598 funn fra antatt sikker kontekst (tabell 7.2). Funnlagene representerer nivået for den tidligmesolittiske aktivitetsflaten og det eldre strandlaget under dette. Det ble i tillegg dokumentert en del materiale som var redeponert til de overliggende rullesteinsmassene. I delrapporten knyttes dette materialet til den samme aktiviteten som materialet i de underliggende kontekstene. Funnmaterialet fra sikre enheter danner utgangspunktet for presentasjon av råstoffbruk, mens det øvrige korrelerte materialet trekkes inn i presentasjonen av gjenstandsmaterialet.

Tabell 7.2 Utskilte nøkkelenheter.

Område	Tsnr.	Tuft	Lag	Kontekst	Koordinater	Antall funn	Antall dateringer	Datering typologisk
Sundfjæra M	11416		4, 5, 6	Bunn rullestrand	88-100x/112-120y	3589	Ingen	9500-8000 f. Kr.

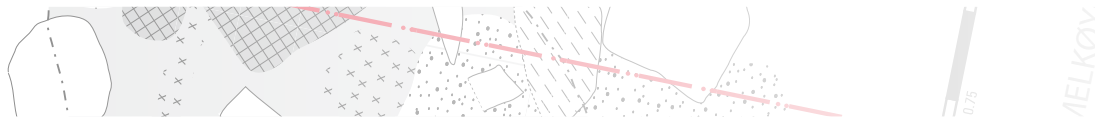
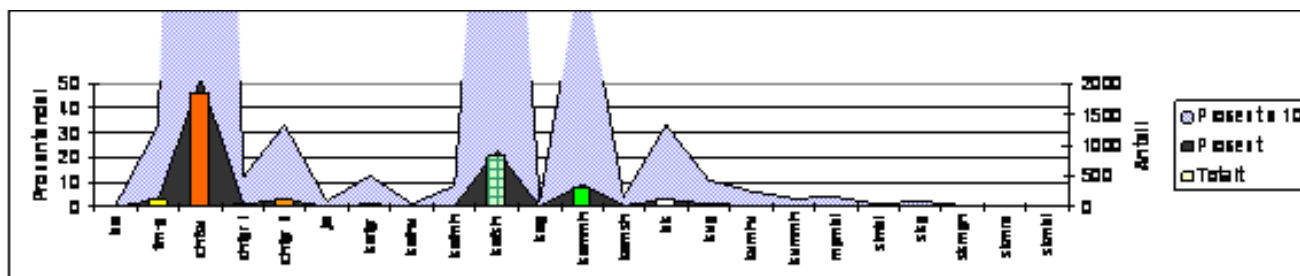

Fig. 7.3 Relativ og absolutt råstoffbruk i sikre enheter datert til første halvdel av pre-boreal tid.

Råstoffbruk

Råstoffene fra de antatt sikre lagene består gjennomgående av harde og finkornede bergarter (fig. 7.3). Råstoffordelingen vitner om stor variasjon, men kvantitativt er det et mindre antall som dominerer. Nærmere halvparten er fremstilt i en finkornet svart chert (*chfsv*), en fjerdedel er i en lys båndet kvartsitt (*kafsh*), deretter følger finbåndet kvarts (*kvfmh*), bergkrystall, fin grå chert (*chfgr II*), ulike flintvarianter, øvrige varianter av fin kvartsitt samt et mindre antall av andre råstoff i chert, kvarts, sandstein og bergart. Råstoffsammensetningen har klare paralleller med materialet fra Slettnes VII, sjakt B, ¹⁴C-datert til 9610 ± 80 BP (Hesjedal *et al.* 1996:140-141, 158-159). I likhet med lokaliteten på Melkøya ble det her dokumentert en relativt heterogen materialbruk, dominert av flerfarget finkornet råstoff (på Slettnes klassifisert som chert, men dette er identisk med det som her er omtalt som *kafsh*) og mørk og lys chert.

Teknologi

Kjernematerialet domineres av uregelmessige små endestykker i form av sterkt reduserte øvrige kjerner og knuter (fig. 3.18 nr 1-2, fig. 3.21 nr 7-8). Av kjernene med intakte plattformrester har plattformene gjennomgående spiss vinkel. En stor andel av kjernene er tildannet i støtkantteknikk, mens noen er også mer regulære bipolare kjerner. De fleste av de sistnevnte har imidlertid også bevarte rester etter en eller flere plattformer og fremstår dermed i all overveiende grad som sterkt reduserte/omdannede ensidige kjerner.

Flekkematerialet er relativt omfattende, og samtlige av de tre breddekategoriene i klassifikasjonssystemet er godt representert (>12mm, 12-8mm og <8mm). Flekkene er gjennomgående uregelmessige (fig. 3.21 nr. 1-6). Det er ikke utført mer detaljerte analyser ut fra ulike teknologiske trekk ved flekkene, men på basis av tendenser i den morfologiske variasjonen ser det ut til at materialet kan deles inn i to hovedgrupper. Flertallet er flekker med en liten definert plattformrest i proksimalenden der leppe vanligvis er til stede. Hele flekker er utpreget tynne. Jevnt over sees det en omhyggelig trimming av plattformkanten. Dette er et karakteristisk trekk for flekker tildannet i direkte slagteknikk med myk hammer (gevir) trolig fra ensidige kjerner med en eller to plattformer (Kutschera 1999, Fuglestad 2001, Waaras

2001). En kan imidlertid heller ikke utelukke at noen av de mindre flekkene kan være framstilt av direkte slag med spiss vinkel mot diskosformede kjerner (pers. kom. Morten Kutschera). Den andre gruppen består også av uregelmessige flekker, men disse er gjerne noe tykkere og med utpreget store slagbuler og slagbulearr. Selv om det ble funnet svært få knakkesteiner er disse flekkene sannsynligvis framstilt ved hjelp av slag med hammerstein direkte på kjernen (Eriksen 2000:41-43). I det totale materialet er det ikke noe som indikerer at det har foregått produksjon av mer regulære flekker ved hjelp av indirekte teknikker eller trykkteknikk.

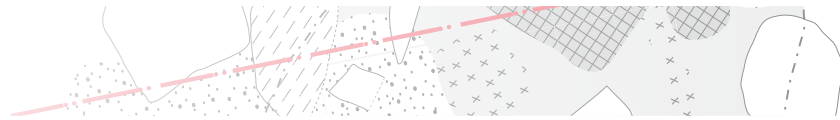
Funnmaterialet

Prosjekttilmaterialet domineres av små tangespisser med skulder (både med og uten mikrostikkelfasett), der odden er lagt både i proksimal- og distalenden av flekken. Øvrige varianter er enkle lansettmikrolitter, drillspisser/høgnipenpiler, enegga piler og en liten atypisk likebeint trekantformet mikrolitt (fig. 3. 19). I form og teknikk har tangespissene klare paralleller i såkalte "Ahrensburgpiler" (jf. Fuglestad 2001:74-75, Waaras 2001).

Det ble funnet få sikre mikrostikler, noe som indikerer at regulær mikrostikkelteknikk ikke har vært utbredt. Det kan se ut som om man i mange tilfeller i stedet har tilvirket odd- og tangeparti ved hjelp av tverr skråretusj direkte på en egg. Dette kan trolig relateres til kvaliteter på råmaterialene, og de muligheter dette gir for kontrollerbarhet gjennom mikrostikkelteknikk. Det skal likevel bemerkes det er påvist sikre odd- og tangemikrostikler, samt tangespisser der bevart mikrostikkelfasett viser at odden er framstilt gjennom mikrostikkelteknikk (fig. 3.18 nr.4-5, 3.21 nr. 9-10, fig. nr. 3.19 nr. 3)(sml. Woodman 1993).

En del karakteristiske vifteformede kantavslag i svart chert kan relateres til produksjon av en eller flere skiveøkser. Det foreligger ingen slike økser fra sikre kontekster, men det ble funnet en atypisk skiveøks av bergart i det overliggende korrelerte laget (fig 3.20 nr.4). Det ble dokumentert et mindre antall stikler fra sikre og usikre kontekster. Ellers domineres gjenstandsmaterialet av en relativt stor andel med retusjerte avslag og flekker (inkludert kniver).

Diskusjon og datering

Materialet fra det mesolittiske aktivitetsområdet er dominert av typer karakteristiske for fase 1 av eldre steinalder i Nord-Norge tilsvarende 9500-8000 f. Kr. (10 000-9000 BP), slik som tangespisser, skiveøkser, kjerner med spiss avspaltningsvinkel, bipolare kjerner og diskosformede kjerner (Olsen 1993, Woodman 1993). Selv om det ble dokumentert få intakte flekkekjerner vitner både antallet flekker, morfologiske trekk ved flekkene, og rester av plattformer på de sterkt reduserte kjernene at flekkeproduksjonen på stedet primært har foregått ved hjelp av direkte teknikker på en - eller tosidige kjerner med spiss plattformvinkel (jf. Hesjedal *et al.* 1996:164). En del elementer som tidligere ikke har vært erkjente i Finnmark har blitt påvist i materialet, slik som lansettmikrolitter, mikrostikler (sml. Woodman 1993:62-61) og et mindre antall steilt retusjerte små spisser med klare likhetstrekk til drillspisser.

Funnmaterialet fra Melkøya inneholder flere elementer som viser affinitet til det preboreale materialet i Sør- og Vest-Norge. Irregulære flekker produsert gjennom direkte myk slagteknikk knyttet i Sør-Norge og Nord-Europa for øvrig til preboreal tid (Kutschera 1999, Fuglestad 2001:69, Bang Andersen 2003a:13). Til samme periode hører skiveøkser, eneggede piler, tangepiler og enkle lansettmikrolitter (Waraas 2001, Fuglestad 2001, Bang Andersen 2003a, Bjerck 2008). Det har vært hevdet at det er visse kronologiske tendenser i spissmaterialet. "Ahrensburgspisser" ser ut til å være karakteristiske før 9500 BP, mens enkle lansetter ser kvalitativt ut til å bli dominerende etter 9500 BP (Waraas 2001, Fuglestad 2001, 2007, Bang Andersen 2003a).

Det er ikke foretatt mer detaljerte kvalitative og typologiske analyser av det preboreale materialet som foreligger fra Finnmark og ¹⁴C-dateringer er relativt fåtallige sammenlignet med situasjonen i Sør-Norge. Det er derfor problematisk å vurdere representativiteten til det tidligste funnmaterialet fra Melkøya sammenlignet med andre preboreale lokaliteter i regionen. Som nevnt er det en del interessante paralleller mellom det tidligste materialet på Melkøya og funnmaterialet fra sjakt A og B på Slettnes felt VII ¹⁴C-datert til 9610±80 BP. Slettnesmaterialet domineres i likhet med Melkøyamaterialet av elementer som enkle små tangepiler, uregelmessige kjerner, rundkjerner og varianter av bipolare kjerner og et mindre antall stikler, flekkekniver og retusjerte avslag, elementer som oppfattes som diagnostiske for Fase I i Finnmark (Hesjedal *et al.* 1996:140-141).

En gjennomgang av deler av dette materialet bidro imidlertid med et noe mer nyansert og variert bilde av den tidligste fasen på Slettnes. Her ble det dokumentert et relativt stort prosjektilmateriale bestående av små tangespisser. Klassifiseringen på Slettnes er imidlertid ikke uproblematiske, blant annet ser mer uspesifikke formkriterier ut til å ha vært viktigere enn morfologiske

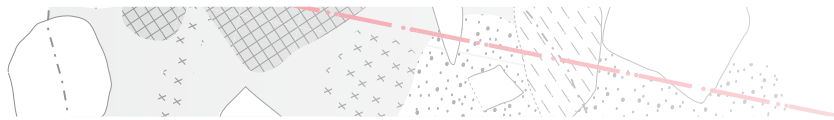
kriterier. Blant annet fremstår en del av prosjektilene som avslag eller retusjerte avslag (dette gjelder blant annet Ts9443 ql, qk, mr, fp, bp, cu, fc, samt ua som er et bor). I motsetning til spissene på Melkøya fremstår prosjektilene på Slettnes som en langt mer homogen gruppe. I all overveiende grad er det snakk om små tveeggede ("selfpointed") tangespisser. Identifiseringen av en rekke tidligere oversette teknologiske elementer i Slettnesmaterialet, slik som en enkel lansettmikrolitt (Ts9443qw) og en mikrostikkel (Ts9443ns) bidro imidlertid til å styrke parallellene til Melkøyamaterialet. Videre ble det både dokumentert flekker fremstilt i direkte myk teknikk (Ts9443uæ, pa, fs) samt en ensidig plattformkjerner (Ts9443dp). Materialet fra Slettnes VII har et stort potensial. En mer helhetlig og nøyaktig gjennomgang vil trolig resultere i et langt rikere og variert gjenstandsmateriale, og dermed trolig også et enda bedre samsvar med funnmaterialet fra den eldste lokaliteten på Melkøya og øvrige tidlig preboreale lokaliteter langs kysten av Norge.

Med utgangspunkt i funnmateriale i Sør-Norge, samt likheten med materialet (råstoff, teknologi og typologiske trekk) fra Slettnes er den eldste fasen på Melkøya datert til tidlig i preboreal tid. Dersom man tar utgangspunkt i simulert strandlinjediagram var lokaliteten trolig strandbundet noe før 9700 BP.

Eldre steinalder fase I: sen preboreal - tidlig boreal tid

Dypt ned i strandmassene under yngre steinalders tufter og aktivitetsområder (Ts11417 og Ts11438) på nivåene mellom 17-20 moh ble det i Sundfjæra Midtre påvist et omrotet boplassmateriale som besto av et variert og rikholdig materiale i lys finkornet kvartsitt. Området er ikke totalgravd, men det er samlet inn et relativt stort og antatt representativt materiale fra disse fasene.

I kapitlet om lokalitetene er avsettingen av strandmassene relatert til tapestransgresjonen, slik at den overleirede aktiviteten følgelig må skrive seg fra tiden før tapes maksimum. Med utgangspunkt i dette og den tidligere diskusjonen om storm- og bølgeaktiviteters innvirkning på lokal topografiske forhold (jf. kapittel 3, Ts11416, samt diskusjonene over) kan man heller ikke utelukke at store deler eller det meste av dette materialet stammer fra aktivitet som har foregått forut for regresjonsminimumet rundt 8000 BP. Basert på simulert kurve tilsvarer en strandlinje på 17 moh nivået noe før 9000 BP. Dersom lokaliteten har vært strandbundet må aktivitetene følgelig ha foregått før dette tidspunktet.

0,75

MELKØYA

Nøkkelenheter

Tabell 7.3 Utskilte nøkkelenheter.

Område	Tsnr.	Tuft	Lag	Kontekst	Antall funn	Antall dateringer	Datering typologisk
Sundfjæra M	11417	Under 2 og 10	2.3-5, 3,	Bunn rullestrand	5697	Ingen	9000-8000 f. Kr.
Sundfjæra M	11438	Under 3 og 14*	5, 8, 10.2-3	Bunn rullestrand	1472	Ingen	9000-8000 f. Kr.

*Området under de sentrale og dypeste delene av ildstedstrukturer i tuft 3, str. 22 og 23 (tilsvarende innenfor 116-117x/87-88y og 118/88), er ikke med.

Funnmaterialet består primært av typer som normalt knyttes til fase I av eldre steinalder i Nord-Norge, men det er også visse elementer som kan knyttes til senere avsnitt av eldre og begynnelsen av yngre steinalder. Blant annet er det i toppen av rullesteinsstranda (lag 2.1) funnet spredte avslag av skifer og en mulig håndtakskjerne (fig. 3.83), og både i samme nivå og i underliggende lag ble det påvist et mindre antall tverrspisser. Det var derfor ikke like enkelt å etablere antatt sikre enheter fra disse områdene som tilfellet var for det høyereliggende funnområdet knyttet til Ts11416. I et forsøk på å skille ut de eldste og antatt minst forstyrrede fasene ble det tatt utgangspunkt i bunnlagene av den redeponerte rullesteinstranda (lag 2.3) samt den mulige nedbrutte torva under dette og de underliggende rullesteinslagene (lag 5, 8 og 10).

Funnområdet så ut til å dekke det meste av den østre delen av Sundfjæra Midtre mellom 17-22 moh. Mest omfattede er imidlertid undersøkelsene som ble gjort rett under og ved de yngre steinalders hustuftene (tuft 2 og 10 i toppen av området, samt tuft 3 og tuft/ryddet flate 14 mot bunnen). Generelt ble det også operert med en større stratigrafisk nøyaktighet i forbindelse med graving av tuftene og i funnlagene under disse enn i områder lengre unna strukturene. Under graving av hustuftene ble det imidlertid klart at aktiviteter i forbindelse med etablering og/eller opprensing av ildstedene hadde ført til relativt kraftige forstyrrelser av de direkte underliggende funnlagene. Funnmaterialet fra strandmassene som ligger direkte under ildstedene i tuftene er derfor ikke tatt med i de utskilte nøkkelenhetene.

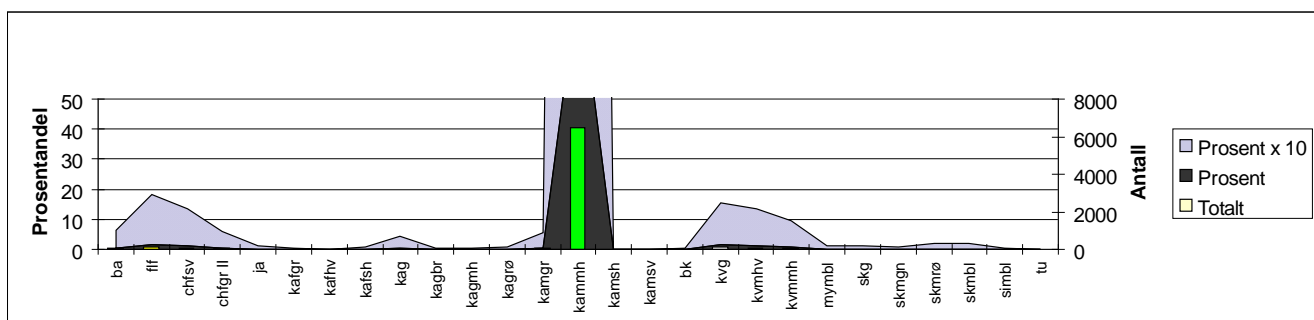
Til sammen består det utskilte materialet av 7130 funn som danner utgangspunkt både for presentasjon av råmaterialbruk og gjenstandsmateriale (fig. 7.4). Der funn fra andre eller høyereliggende enheter i de omrodede rullesteinsmassene tas med, nevnes dette i hvert enkelt tilfelle.

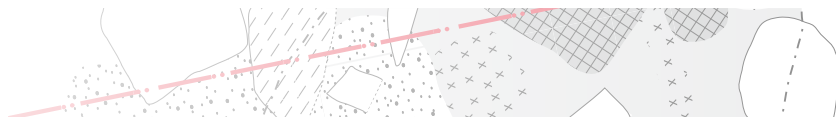
Råstoffbruk

I forhold til forutgående fase er råstoffbruken svært homogen. Over 90% består av mellomfin hvit-blank kvartsitt/chert, deretter følger mindre andeler med fin flint (1,6%), kvarts (kvg1,4%), fin svart chert (1,2%) og mellomfin kvarts (1,2%), foruten en hel rekke øvrige råstoff med bare svært små andeler. Et mindre innslag av skifer kan trolig tilskrives sekundær deponering (nedvasking eller som en følge av fjerntransport under gravingen).

Råstoffsammensetningen har klare paralleller med materialet fra Slettnes IVA der 86,9% av materiale er av en lys chert som i all overveiende grad ser ut til å være identisk med det vi på Melkøya kalte mellomfin hvit-blank kvartsitt (Hesjeda *et al.* 1996:158-159). Med utgangspunkt i strandlinjer og funn av tangespisser er materialet fra denne Slettneslokaliteten datert til preboreal tid. Det er i denne sammenhengen også interessant å trekke inn den tidligere omtalte lokaliteten Slettnes VII som er ¹⁴C datert til rundt 9600 BP. Som det fremgår av den tidligere diskusjonen av funnmaterialet herfra er råstoffbruken karakterisert av en langt større variasjon og heterogenitet. Når det gjelder spissmaterialet viser det seg imidlertid at en stor andel er fremstilt i det samme lyse finkorende råstoffet som dominerer på Slettnes VIA og i områdene ved Ts11417 og Ts11437 på Melkøya. På Slettnes skjer det for øvrig en markant reduksjon i bruken av dette råstoffet i overgangen mot boreal tid, tilsvarende fase II av eldre steinalder (ibid:159). Det samme råstoffet ser dessuten ut til å være svært vanlig på lokaliteter langs preboreale strandlinjer i Varangerområdet (S. E. Grydland pers. kom.).

Fig. 7.4 Relativ og absolutt råstoffbruk i sikre enheter datert til andre halvdel av preboreal tid/overgangen boreal tid.

Teknologi

Kjernene domineres av kernefragmenter i form av små knuter og andre svært reduserte stykker, samt endestykker i form av bipolare kjerner og andre kjerner tildannet i støtkantteknikk (fig. 3.50, 3.51, 3.91, 3.95). Disse har ofte bevart rester etter flere plattformer. Det var ingen intakte plattformkjerner fra sikre enheter, men ensidige kjerner med spiss avspaltningsvinkel (både med en og to plattformer) er kjent fra de usikre enhetene.

Flekkematerialet er godt representert, og basert på breddemål dominerer mikroflekker over smal- og makroflekker (inkludert retusjerte flekker er antallet i kategoriene henholdsvis 65, 56, 26). I forhold til flekkematerialet fra den høyreliggende lokaliteten Ts11416, representerer det lyse og delvis transparente råstoffet de fleste av flekkene var produserte av, en større utfordring når slagteknikk og øvrige morfologiske trekk skal identifiseres. Flekkene framstår imidlertid gjennomgående som irregulære med ujevne sidekanter og uregelmessige rygger.

En god del av flekkematerialet bestod av mindre fragmenter, enten som følge av intensjonelle brudd direkte på flekkene, og/eller som følge av at kvaliteter ved råstoffet gir et vanskeligere utgangspunkt for flekkeproduksjon enn råstoff, slik som mer finkornede chert og flint. Heller ikke her ble det påvist regulære mikroflekker eller øvrige flekker produsert i indirekte eller pressteknikk. Koniske kjerner var også fraværende. Dette indikerer at flekkematerialet er fremstilt ved direkte hard eller myk teknikk, enten fra kjerner med spissvinkel og/eller bipolare kjerner. Mer grundige studier er imidlertid nødvendig for å få mer og sikrere informasjon om slagteknikk og reduksjonsstrategier i dette råmaterialet.

Funnmaterialet

Prosjektmaterialet fra de sikre enhetene domineres av små enegga spisser (21 stykker). Deretter følger et mindre antall med skjevegga (5) og tverregga (4) spisser, og tangespisser (2). Samtlige av spissene er mindre enn 4 cm lange, og med unntak av en enegga pil av flint er alle i hvit til delvis transparent mellomfin kvartssitt (fig. 3.50, 3.53, 3.91, 3.95).

Det ble også dokumentert en del enkle mikrolitter (9) (fig. 3.53). Ettersom enkelte av disse framstår som svært tykke og brede kan imidlertid ikke andre funksjoner utelukkes. Et mindre antall mikrostikler vitner for øvrig om at regulær mikrostikkelteknologi har inngått som en del av fremstillingsteknologien til spissene (fig. 3.50). Noen av mikrostiklene framstår imidlertid som usikre, og antallet er totalt sett lavt. Mikrostikkelteknikk har derfor ikke vært den vanligste måten å framstille prosjektilene på (jf. Ballin 1996:51). Ellers domineres gjenstandsmaterialet av retusjerte avslag og flekker (inkludert kniver). Det ble i tillegg funnet noen få stikler.

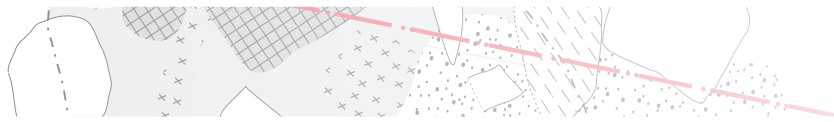
Diskusjon og datering

Eneegga spisser og tangepiler knyttes som regel til preboreal tid, selv om førstnevnte også kan ha en noe lengre brukstid (Bjerck 1989:61). Et mindre antall skjevegga- og tverregga spisser kan også indikere en senere dateringsramme. Slike spisser knyttes som regel til fase III av eldre steinalder i Finnmark (Woodman 1993, Olsen 1994, Hesjedal *et al.* 1996), og er særlig kjent i et stort antall fra innlandslokaliteten Devdis i Troms.

Forskjellene mellom enegga piler på den ene siden og skjevegga til tverrspisser på den andre framstår imidlertid som flytende og diffus (Woodmann 1993:64, Warås 2001:40-41). En kan heller ikke utelukke at noen av de mer skjevegga og tveegga spissene representerer uferdige, eller forarbeider til enegga spisser. De tverregga spissene er både relativt fåtallige og produsert i samme råstoff som de øvrige spissene, et råstoff som dessuten er vanlig på andre preboreale lokaliteter både på Slettnes og i Øst-Finnmark. Funnmaterialet framstår dermed som svært homogent, og det virker lite trolig at det er signifikante innblandinger fra senere faser i prosjektilmaterialet. Til sammen kan dette tas til inntekt for at hele prosjektilmaterialet bør dateres til samme tidsavsnitt, nemlig preboreal tid.

Overgangen mellom tidlig- og mellommesolitikum er blant annet definert gjennom introduksjonen av regulær flekketeknikk (indirekte teknikk, eller pressteknikk), og settes noe løst til tiden mellom 9000 og 8500 BP (jf. Warås 2001:91-92, med referanser). Grunnet tapestransgresjonen er det få intakte lokaliteter som kan bidra med sikrere data når det gjelder en nærmere kronologisk avgrensning og videre definisjon av de materielle endringene som skjer ved overgangen mellom periode I og II av eldre steinalder i Vest-Finnmark. Det samme problemet er også til stede langs vestkysten av Norge der transgresjonen har ødelagt eller slettet de fleste strandbundne lokaliteter fra dette tidsrommet. Det fins likevel noen ¹⁴C daterte kontekster i Finnmark som ser ut til å ha sikre regulære flekker og koniske kjerner i tidlige kontekster.

Ildstedet i tuft F45 på Slettnes er gjennom to prøver datert til henholdsvis 8880±100 BP og 8550±100BP (Hesjedal *et al.* 1996). I nær tilknytning til dette ildstedet ble det både funnet regulære småflekker og mikroflekker (blant annet Ts9422vg, tp, vs, wc, ym), samt fragmentet av en brukket lang og smal mikrolitt framstilt av en regulær mikroflekk (se Hesjedal *et al.* 1996 fig. 154 til høyre). Andre tidlige daterte kontekster med både mikroflekker og koniske mikroflekkkjerner er tuft R10F8 på Mortensnes (8500±120BP) (Schanche 1988) og i tilknytning til tuft A i Karlebotn (7710±480 BP) (Engelstad 1989), begge i Øst-Finnmark (se også Woodman 1993:70-71, Olsen 1994:31-32). Det er videre verdt å merke seg at verken tangespisser, enegga, skjevegga eller tverregga spisser er tilstede i de nevnte kontekstene.

0,75

MELKØYA

Fraværet av regulære flekker, koniske kjerner og øvrige mikroflekkkjerner, kombinert med dominansen av enegga piler indikerer derfor at aktiviteten knyttet til de utskilte enhetene i området Ts11417 og Ts11438 har funnet sted engang før 8500 BP. Strandforskyvningsdata indikerer at funnområdet var strandbundet like før 9000 BP. Den bakre tidsgrensen framstår som mer usikker. Imidlertid er det store forskjeller i råstoffsammensetning, og dessuten visse forskjeller i flekkenes morfologi og spissinventarets typevariasjon i forhold til den høyereliggende lokaliteten Ts11416 som har vært i bruk før 9700BP. Basert på dette knyttes derfor det overlirede funnmaterialet i Ts11417 og Ts11438 til andre halvdel av fase I av eldre steinalder.

prosjektilene med skrå dyp retusj på en "naturlig egg" eller gjennom skrå retusj på tverre bruddkanter. Årsaken til dette kan ligge i råstoffenes spalteeegenskaper og mulighetene dette gir for å kontrollere avspaltingen dersom en benytter seg av mikrostikkelteknikker.

Ser vi på råstoffbruk er den høyestliggende lokaliteten preget av et heterogent spekter av mange ulike råstoff i gjennomgående harde og finkornede råstoff (ulike varianter av chert, kvartsitt og flint). I de nedre funnområdene dominerer imidlertid et råstoff totalt, mellomfin hvit-transparent kvartsitt (kammh), med en andel på over 90% av det totale råstoffmaterialet. Denne dominansen er så markant at den på Melkøya ser ut til å definere kronologisk signifikante endringer i råstoffbruk.

Eldre steinalder fase I: kronologi, teknologi og materielle trekk

Begravd i rullesteinsmassene i de øvre delene av Sundfjæra Midtre ble det funnet et rikt og variert materiale som trolig er spor etter aktiviteter tidlig i eldre steinalder. Eldst er Ts11416 som er den høyest beliggende av disse. Noen meter lavere ligger Ts11417 og Ts11438. Utøver høydeforskjellen mellom de to funnområdene er det også en rekke distinkte forskjeller i funninventar og råstoffbruk.

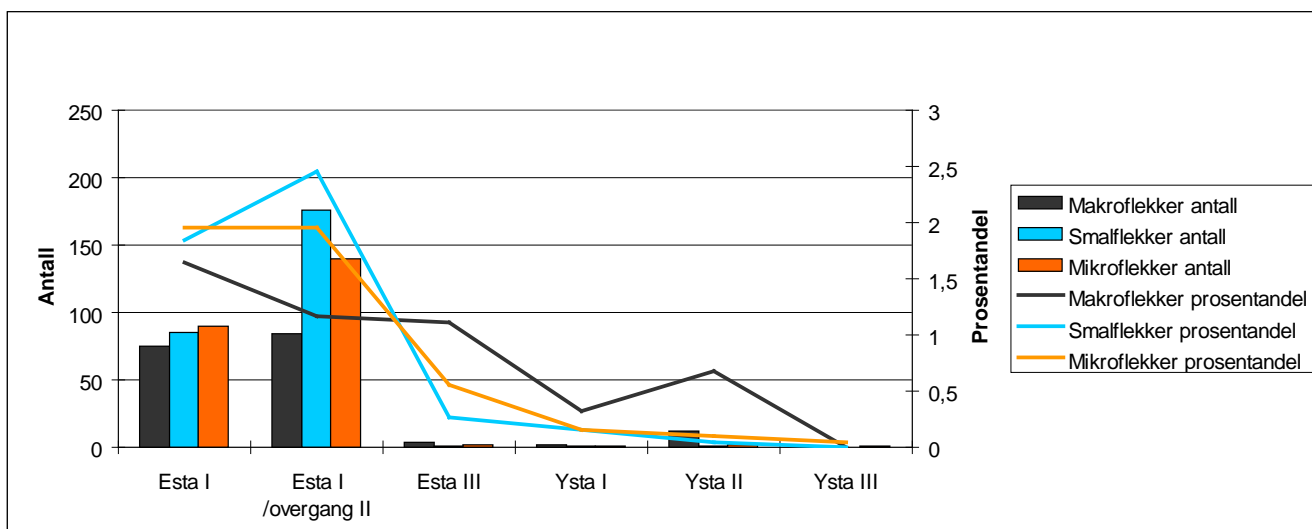
I kjernematerialet er det kun bevart et mindre antall intakte flekkkjerner, og dette dreier seg om noen små ensidige kjerner med en eller to plattformer. Kjernematerialet består primært av endestykker i form av svært reduserte øvrige plattformkjerner og knuter.

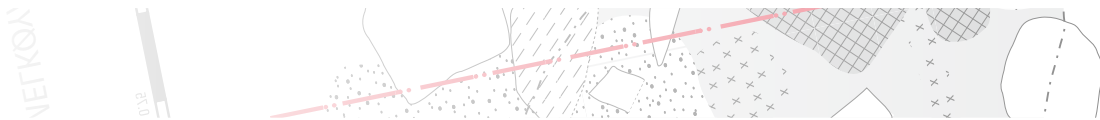
Prosjektilmaterialet fra Ts11416 domineres av tangepiler, deretter følger mikrolitter og drillspisser. I de nedre funnområdene dominerer enegga spisser, deretter følger skjevegga spisser samt et mindre antall tverrspisser. Flere av de sistnevnte kan trolig betraktes som forarbeide til enegga spisser. Det er også dokumentert en del mikrolitter i det nedre funnområdet, men disse er bredere og tykkere enn de fra det antatt eldste området. Mikrostikkelteknikk er dokumentert i begge områdene, men det kan se ut som om det har vært like vanlig å produsere

Fig. 7.5 "Ferske funn" i ulike råstoff. Fra den tidlig preboreale lokaliteten på toppen av Sundfjæra Midtre. Foto: Melkøya-prosjektet © Tromsø Museum Universitetsmuseet

Fig. 7.6. Kvantitativ og kronologisk variasjon i flekkbredde.

En stor andel av disse er også videre redusert i direkte slag mot en plattformkant eller en egg, og ofte er det på motsatte sider negative avspaltninger som vitner om at kjernen har vært plassert på et hardt underlag (slik som en ambolstein, eller direkte på berg). Karakteristisk for denne store gruppen av kjerner er små stykker med knusespor etter "støtkantteknikker" langs en eller flere egger der det også er bevart helt eller delvis en eller flere plattformer. Rent morfologiske definerte bipolare kjerner (uten plattformer, og med knusespor langs to motstående kanter) er også til stede, men er rent kvantitativt ikke så hyppig forekommende som den førstnevnte typen.

Teknologisk ser det ut som om direkte myk teknikk kan være noe mer fremtredende i funnmaterialet fra det øvre funnområdet, mens hard teknikk er mer vanlig i det nedre. Dette kan ha sin årsak i spalteegenskapene til den hvite - transparente kvartsitten som dominerer i det nedre området. Flekkene ser her ut til å være noe mer varierte i form, og en langt større andel er brukket. I begge områdene fordeler flekkene seg relativt likt i de ulike breddekategoriene for henholdsvis mikro, smale og vanlige flekker. Dette framgår i fig. 7.6 som viser variasjon i flekketyper basert på bredde med utgangspunkt i de utskilte nøkkelenhetene på Melkøya. Det er likevel ikke påvist noe sikkert innslag av regulære mikroflekker (med mer eller mindre rette sidekanter og parallelle rygglinjer) basert på pressteknikk eller indirekte teknikk. Variasjonen i flekkenes bredde har dermed både sammenhenger med utnyttelsesgraden av de ulike råstoffene, men er også et resultat av råstoffenes forskjellige spalteegenskaper. Observasjonene fra Melkøya er med på å understreke problemet med å ta utgangspunkt i rent metriske variabler (slik som flekkenes bredde) fremfor mer kvalitative (og følgelig også usikre) variabler (jf. Kutchera 1999).

Fra nøkkelenhetene er det heller ikke påvist koniske kjerner. Fra nivå med toppen av rullesteinsstranda er det imidlertid påvist en mulig håndtakskjerne i Ts11438. Det er dessuten påvist en mulig front til en konisk mikroflekkkerne i usikker kontekst under tuft 5, Ts11439. Dersom klassifikasjonen av disse er korrekt skal dette tilskrives aktiviteter fra periode II eventuelt overgangen til periode III av eldre steinalder, og vil for øvrig være de eneste elementene som kan knyttes til dette tidsavsnittet i funnmaterialet på Melkøya. Fraværet av fase II elementer virker besynderlig, men kan ha å gjøre med at materialet fra denne tiden er mer forstyrret og/eller mer begravd av strandmasser enn faser beliggende på høyere liggende nivåer (jf. appendiks og diskusjon av strandlinjer). En annen tolkning kan være at dette er en reell situasjon, og at det var en nedgang i aktiviteten på Melkøya i boreal og tidlig atlantisk tid. Merk at det for øvrig er en total nedgang i flekkeproduksjon i funnmaterialet på Melkøya fra og med periode III av eldre steinalder (fig. 7.6)

De påpekte forskjellene mellom det høyestbeliggende funnområdet (Ts11416) og de lavereliggende områdene (Ts11417 og Ts11438) kan tas til inntekt for at det er

signifikante kronologiske tendenser i det preboreale materialet fra Melkøya. Med utgangspunkt i den generelle datasituasjonen er det vanskelig å si noe om dette også kan ha gyldighet utover Melkøya. Mangelen på ¹⁴C sikre enheter fra Melkøya gjør at særlig de lavereliggende lokalitetenes kronologiske plassering framstår som usikker.

Eldre steinalder fase I: lokalt og regionalt perspektiv

Grunnet transgresjonen er det problematisk å vurdere den tidligste aktiviteten på Melkøya mot andre og mer velbevarte lokaliteter fra samme tidsrom i Finnmark og lengre sørover langs kysten. Det var verken bevart teltringer, øvrige boligstrukturer eller ildsteder. De tykke massene som overleiret disse funnene skapte en kompleks og utfordrende situasjon. Dette var spesielt knyttet til Ts11438 og Ts11417 der det i toppen av rullesteinstranda ble dokumentert en rekke hustuffer og øvrige strukturer knyttet til aktiviteter i yngre steinalder. Man måtte derfor grave ut og dokumentere disse strukturene før man kunne starte på gravingen av de transgrederte fasene. Med bakgrunn i dette ble derfor ikke de overleirede fasene totalgravd, og materialet har ikke den oppløsning som skal til for å analysere aspekter som aktivitetsområder og boplasstørrelse.

Fraværet av hustuffer, samt den mer begrensede utstrekningen til det overleirede materialet i det høyest beliggende området, ga imidlertid her bedre betingelser og det ble derfor satt inn mer ressurser til graving av de begravde fasene knyttet til Ts11416. Det er antatt at funnmaterialet er så godt som totalgravd. Som nevnt gir dette materialet grunnlag for både å nyansere og utfylle bildet man har av materiell kultur og littisk teknologi i de tidligste samfunnene i Nord-Norge.

Lokaliseringen på en liten øy knyttet til de ytre kystområdene er med på å understreke den maritime dimensjonen som fantes allerede fra starten av i den preboreale pionerfasen. Selv om avstanden til Kvaløya, Seilandet og Sørøya ikke er stor, vitner lokaliseringen på Melkøya om betydningen av marine ressurser, snarere enn rein og øvrige pattedyr som muligens fantes på større nærliggende landmasser. På Meland på Kvaløysiden fantes det en rekke mer beskyttede vik og gode flater knyttet til de preboreale strandlinjer. På tross av intensiv prøvetekking ble det ikke påvist aktivitet i tidlig eldre steinalder i dette området. Derimot ble det påvist en rekke transgrederte preboreale til boreale lokaliteter i områdene som ligger vel en kilometer nordøst for Meland i forbindelse med de arkeologiske registreringer og prøvegravningene som prosjektet foretok i Skjærvika og Fjellvika i 2005 (Gil *et al.* 2006). Råstoff sammensetningen og typologiske trekk ved gjenstandsmaterialet her var mer eller mindre av samme karakter som det senere preboreale materialet som ble dokumentert i de midtre delene av Sundfjæra Midtre (Ts11417 og Ts11438), men det ble ikke dokumentert materiale av samme karakter som i toppen av Sundfjæra Midtre (Ts11416).

0,75

MELKØYA

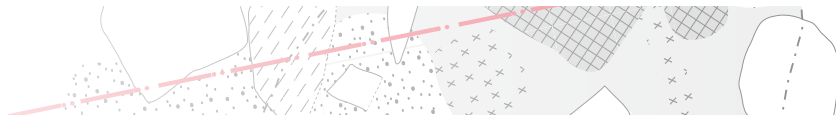
1:100

Fig. 7.6-8 Pilspisser fra preboreal tid. De to til venstre fra den eldste lokaliteten på Melkøya, mens øverst til høyre er fra det noe senere preboreale funnområdet. Foto: Adnan Icgagic©Tromsø Museum Universitetsmuseet

Typologiske trekk, flekketeknologi og tangespisser fremstilt ved mikrostikkelteknikk indikerer som tidligere nevnt at lokaliteten helt i toppen av Sundfjæra Midtre har en svært tidlig dateringsramme, trolig knyttet til pionerfasen av preboreal tid. Lokalitetene representerer det høyestliggende funnområdet på Melkøya, og det var strandbundet rundt 9700 BP. Lokaliteten har ligget på en svakt skrånende flate i bunnen av et lite daldrag med god skjerming mot vest, nord og nordøst, men svært eksponert og utsatt for vær fra sør og sørøst. Det har vært et vidt utsyn, med fri sikt over Melkøysundet, i nordøst sørover mot Hammerfest og Seilandet og helt til Sørøya i sørvest.

På tross av at materialet var dekket av tykke lag med rullesteinsmasser viste både den vertikale og horisontale funndistribusjonen at det fremdeles var mulig å rekonstruere aktivitetsområder basert på gjenstandsmaterialets spredning. Innefor et område på maksimalt 50m² ble det dokumentert tre, muligens fire, veldefinerte aktivitetsområder (Thuestad 2005). Materialet kan knyttes til et relativt vidt spekter av oppgaver knyttet til erverv og hushold. I tilknytning til aktivitetsområdene har det foregått produksjon og vedlikehold av littisk materiale. Et bredt utvalg av retusjerte avslag og flekker kan trolig ses i sammenheng med arbeid i hardere materialer som gevir, bein og tre, men også til bearbeiding og skjæring i bløtere materialer som skinn

og kjøtt. Et variert prosjektilmateriale kan knyttes til fangst av marine pattedyr i havområdene rundt Melkøya. Boplasslokaliseringen indikerer også betydningen av øvrige marine ressurser (fisk, sjøfugl og skjell).

Råstoffvariasjonen forbinder Melkøya til en rekke ulike lokale brudd og råstoffkilder i regionen (Hood 1992). Et mindre innslag av flint skal trolig sees i sammenheng med relasjoner til Troms og Nordland (*ibid.*). Typologisk og teknologisk er det dokumentert likheter med øvrig preborealt boplassmateriale i Vest-Finnmark og Nord-Norge for øvrig (Hauglid 1993, Woodman 1993, Olsen 1994, Hesjedal *et al.* 1996, Schanche 1998, Thuestad 2005, Grydeland 2006), men også til tidlige boplasser langs kysten og på fjellet i Sør-Norge (Skar og Coulson 1986, Bjerck 1995, Nærøy 2000, Fuglestedt 2001, Bang Andersen 2003a og b, 2008, Kutschera 1999, Waraas 2005).

Funnmaterialets omfang og utstrekning antyder at gruppestørrelsen har vært liten og at oppholdet i Sundfjæra har vært av en relativt begrenset karakter. Boplassenes størrelse, romlige organisering, artefaktmengde, redskapssammensetning og lokalisering har klare paralleller med øvrige kjente preboreale lokaliteter i Norge.

Selv om boplasser både er kjent fra høyfjellet og lengre inn i fjordene, er hovedmengden fremfor alt knyttet til ytterkysten. I et slik perspektiv kan det preboreale materialet fra Melkøya relateres til en stor grad av boplassmobilitet knyttet til små periodiske boplasser langs hele kysten. De ytre kystområdene av Norge representerer et av de mest værharde og klimatisk minst forutsigbare landskapene i Europa, samtidig som dette er et av de mest høyproduktive maritime biotopene som finnes (Bjerck 2007). En velutviklet maritim teknologi og livsstil har vært en forutsetning både for å kunne ferdes i og utnytte de ressursene som fantes i dette landskapet, men også for å opprettholde sosiale nettverk som etter alt å dømme har strukket seg over svært store områder (Bang Andersen 2003, Bjerck 2008, Ramstad *in press*).

Det er antatt at materialet knyttet til den eldste lokaliteten i toppen av Sundfjæra Midtre er avsatt som følge av en enkel bosetningsfase, og det er lite som tyder på noen vesentlig innblanding verken fra gjentatte besøk på samme sted eller innblanding fra senere faser. Lokaliteten representerer derfor et viktig tilskudd i det preboreale kildetilfanget, og gir ny innsikt i innhold, størrelse og romlig organisering på tidlig preboreale lokaliteter i regionen. Det foreliggende funnmaterialet vurderes som et svært velegnet utgangspunkt for mer detaljerte studier av teknologi og redskapstradisjon.

Det er påtagelige forskjeller relatert til råstoffbruk og tildels også redskapstilvirkning til det antatt noe senere funnmaterialet fra de noe lavereliggende områdene av Sundfjæra Midtre. Dette funnområdet ble bare partielt undersøkt, men både funnmaterialets spredning og

størrelse vitner om gjentatte besøk på stedet og/eller mer omfattede aktiviteter enn det som ble dokumentert på lokaliteten i toppen av Sundfjæra Midtre. Dette materialet representerer dermed et godt utgangspunkt for studier av de endringsprosesser som har funnet sted i løpet av periode I av eldre steinalder i Vest-Finnmark. En nærliggende problemstilling i så måte er endring i råstoffbruk, der man ser en overgang fra et bredt spekter av ulike finkornede råstoff i den tidlige fasen til en total dominans av hvit, blank og finkornet kvartsitt som nå utgjør over 90% av den totale råstoffbruken. Det er vist til at tilsvarende endringer også ser ut til å skje på Slettnes. Interessante spørsmål er hvorvidt denne råstoffendringen, sammen med oppgangen i funn og trolig også boplassens størrelse, indikerer framveksten av en fastere tilknytning til et område eller en region, og mer integrerte lokale nettverk (jf. Olsen 1994:42).

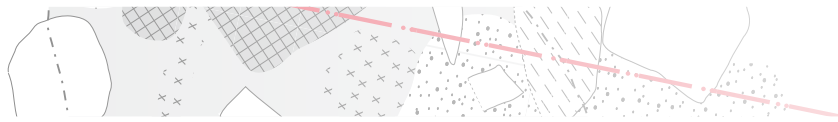
Eldre steinalder fase III

Mens det ikke ble dokumentert kontekster som med sikkerhet kan knyttes til fase II og første halvdel av fase III av eldre steinalder på Melkøya ble det påvist en mer omfattende aktivitet knyttet til slutten av periode III. Fra Normannsvika er det to dateringer fra toppen av tapesvollen i relasjon til bunnlagene ved tuft 2 og 8, mens det under tuft 5 og 6 i Sundfjæra Midtre ble datert et akkumulert kulturlag med et variert gjenstandsmateriale. Selv om det totale funnmaterialet er relativt begrenset bidrar det likevel med ny informasjon om en fase som er relativt dårlig belagt langs kysten av Vest-Finnmark.

Fig. 7.9 Rensing av torv ved tuft 6 i Sundfjæra Midtre.
Foto: Melkøya-prosjektet©Tromsø Museum Universitetsmuseum

0,75

MELKØYA

Nøkkelenheter 5660 - 5250 f. Kr.

Dateringene fra lagene under tuftene i Normannsvika er ikke direkte assosiert med gjenstandsmateriale, og lagene er sterkt forstyrret av overliggende hustuffer. Disse to tidlige kontekstene i Normannsvika utgår følgelig fra de videre analyser basert på mer sikre kontekster og nøkkelenheter (tabell 7.4).

I området Ts11439 ble det dokumentert et rikholdig materiale av harde bergarter i lagene under tuft 5 og 6 fra fase II av yngre steinalder. Under tuft 5 var funnene i et sjikt mellom bunnen av kulturlaget i tufta og de underliggende strandmassene. Det foreligger ingen ¹⁴C-dateringer fra disse lagene. Basert på endringer i vertikal funndistribusjon, funnenes karakter og stratigrafiske relasjoner til nabotuft 6 ble denne aktiviteten i all hovedsak relatert til slutten av eldre steinalder. I relasjon til disse lagene ble det i tillegg til et funnmateriale som er identisk med det som fantes i samme nivå i nabotufta 6, funnet en mulig front etter en konisk mikroflekkkjerner (fig. 3.83).

Dersom typebestemmelsen er korrekt, er dette den eneste regulære mikroflekkkjernen i materialet fra Melkøya.

I tuft 6 var det akkumulert tykke kulturlag med en intakt og kompleks lagstratigrafi. Dateringene vitner om at massene er delvis omrotet og deler av gjenstandsmaterialet synes å være redeponert. Det ble skilt ut tre hovedfaser knyttet til periode I og II av yngre steinalder og andre halvdel av periode III i eldre steinalder. Nær sentrum av tufta ble det i topplaget dokumentert et ildsted datert til periode II av yngre steinalder. To øvrige dateringer fra toppen av kulturlaget i gulvet viste til aktiviteter i periode I av yngre steinalder. I et stratigrafisk sjikt under tuftegulvet ble det fremrenset en hellelegning bestående av rullestein og flate heller. Laget ble skilt ut som en egen struktur, struktur 32, og er gjennom seks ¹⁴C dateringer knyttet til tiden mellom 5660 og 5250 f. Kr. For å isolere funnene fra den eldre steinaldersaktiviteten ble det derfor tatt utgangspunkt i kulturlaget (lag 2.3-2.5) i et mindre område i direkte tilknytning til dateringene, samt i den underliggende strandgrusen (lag 8). Funnene fra disse lagene stammer i overveiende grad fra den samme fasen som ¹⁴C-dateringene og oppfyller kravene stilt til nøkkelenheter.

Råstoffbruk

Funnmaterialet fra nøkkelenhetene er relativt begrenset og består totalt av 754 funn. Råstoffbruken viser

et heterogent bilde med en rekke mindre andeler av ulike harde finkornede råstoff slik som chert og finkornede kvartsittvarianter (fig. 7.10). Nytt i forhold til de foregående eldre steinalderfasene er imidlertid et markant innslag kvarts, både i mer grove (kvg 30,7%) og finkornede varianter (kvmhv 8,9%, kvmmh 5,4%). Det er også et lite innslag av ulike typer skifer som mest sannsynlig skal relateres til den senere aktiviteten på stedet. Selv om det ikke reflekteres i ¹⁴C-dateringene, kan dette indikere at funnlagene fra eldre steinalder til en viss grad er forstyrret av aktivitetene i yngre steinalder. Noe av denne innblandingen kan ha sammenheng med at det i et nivå like over de mesolittiske kulturlagene ble anlagt ildsteder datert til fase I og II av yngre steinalder.

Funnmaterialet

Teknologisk er det verdt å merke seg at flekker så å si er fraværende (fig. 7.6). Kjernematerialet domineres av ulike knuter, samt reduksjon i bipolar teknikker. Det bearbejdede gjenstandsmaterialet er lite og består primært av retusjerte stykker. Et nytt element i forhold til de tidligere periodene er en pimpstein med slipefure. Det ble også funnet to noe atypiske tangepiler i forbindelse med graving av bunnlag i henholdsvis tuft 6 i Sundfjæra og aktivitetsområde 2 i Normannsvika (fig. 3.133, fig. 1.32). Begge funnkontekster er vurdert som usikre og en kan derfor ikke utelukke en tidligere dateringsramme. Spissene har likevel en form som klart skiller seg fra de preboreale spissene, i tillegg til at de er framstilt av avslag.

Eldre steinalder fase III: materielle trekk og datering

Den siste fasen av eldre steinalder i Vest-Finnmark er belagt med relativt få dateringer og lite data (Olsen 1994). Den kronologiske fikseringen både av overgangen mellom fase II og fase III av eldre steinalder, men også mellom fase III og periode I av yngre steinalder fremstår derfor som usikre.

På Slettnes mangler det sikre hustuffer fra slutten av perioden, og materialet er både lite og svakt datert (Hesjedal *et al.* 1996). Det er imidlertid påpekt at det kan se ut som om materialet i forhold til de foregående periodene har et noe mer regionalt preg. Dette gjelder spesielt flekketeknologien som i motsetning til på kysten lengre sør nå ser ut til å ha opphørt (Olsen 1994, Hesjedal *et al.* 1996).

Tverrspisser regnes som diagnostisk for perioden (Olsen 1994:34). Fra Slettnes er det indikasjoner på at tverrspissene primært tilhører slutten av perioden, men

Tabell 7.4 Utskilte nøkkelenheter i tiden mellom 5660-5250.

Område	Tsnr.	Tuft	Lag	Kontekst	Koordinater	Antall funn	Antall dateringer	Datering kal. f.Kr.	Datering u. kal BP
Sundfjæra Midtre	11439	6	2.3-5, 8	Kulturlag	113-115x/75-77y	754	6	5660- 5250	6350-6600

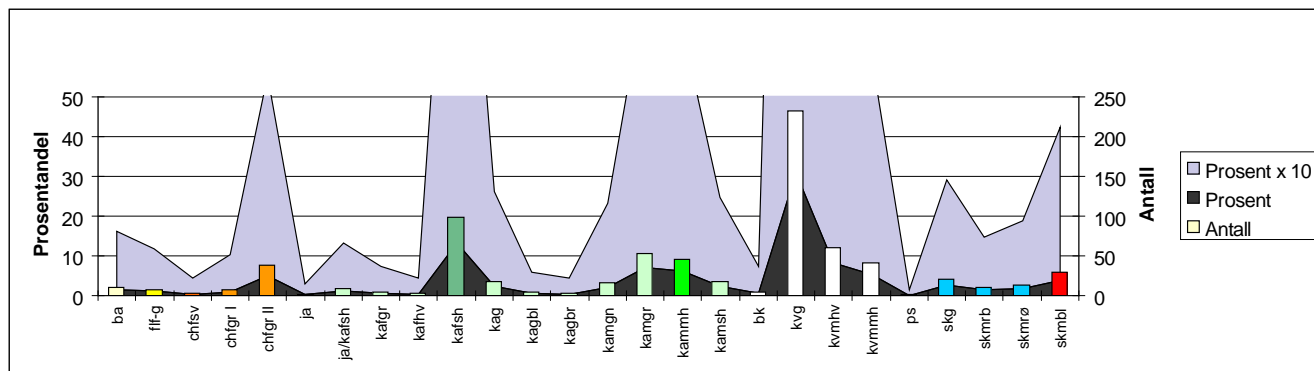

Fig. 7.10 Relativ og absolutt råstoffbruk i sikre enheter datert til perioden mellom 5660- 5250 f. Kr.

kontekstene er usikre og antallet spisser er lavt (Hesjedal *et al.* 1996:186). I Øst-Finnmark og fra lokaliteter i innlandet ser imidlertid både tverrspisser og øvrige slåtte tangespisser til å ha vært lengre i bruk, muligens ned til og med overgangen til det fjerde årtusen før Kristus (Skandfer 2003:280-281, 304-305).

På Melkøya er slutten av fase III representert med tykke kulturlagsavsetninger under tuft 6 i Sundfjæra. Med utgangspunkt i dateringer var det mulig å etablere sikre enheter knyttet til tiden mellom 5660 og 5250 f. Kr. Med unntak av et lite innslag med skifer, som mest sannsynlig skal tilskrives den sekundære aktiviteten på stedet, harmonerer funnmaterialet godt med de typologiske og kronologiske rammeverkene som er foreslått for fase III av eldre steinalder i Finnmark (Woodman 1993, Olsen 1994, Hesjedal *et al.* 1996). I motsetning til øvrige fase III-lokaliteter i Finnmark er det imidlertid ikke dokumentert tverrpiler i sikre sene kontekster på Melkøya. Det ble heller ikke påvist øvrige prosjektiler i sikker kontekst men to noe atypiske tangepiler ble imidlertid funnet i usikre kontekster (bunnen av tuft 6 Sundfjæra og fra aktivitetsområde 2 i Normannsvika) som muligens kan relateres til perioden.

Råstoffbruken preges av heterogenitet, og i likhet med de sene fase III lokalitetene på Slettnes er det et markant innslag av kvarts (Olsen 1994:33-34, Hesjedal *et al.* 1996:100, 158-159). Flekketeknologi ser ut til å ha opphørt, og foruten bipolare kjerner dominerer ulike knuter og øvrige svært reduserte mer uregelmessige kjerner. Steinteknologien ser ut til å være basert på ulike former for avslag. Ulik grad av retusj vitner om at disse er tilvirket videre til skjære- og kutteredskaper, samt små skraperere. Fra de sikre enhetene ble det funnet en pimpstein med slipefure. Dette er både det eldste funnet av bearbeidet pimpstein på Melkøya, men også trolig fra de eldste mer sikkert daterte kontekster i Fennoskandia (jf. Skandfer 2003:433).

Eldre steinalder fase III: lokalt og regionalt perspektiv

På Melkøya minner situasjonen om den vi finner på Slettnes. Det finns spredte dateringer fra begynnelsen av perioden, men alle disse er i usikre kontekster og er ikke i

direkte relasjon til arkeologisk materiale. Dette skal trolig tilskrives tapestransgresjonens ødeleggende virkninger. Fra siste halvdel av perioden er imidlertid datagrunnlaget bedre. Fra Normannsvika er det to dateringer fra toppen av tapesvollen (under tuft 2 og 8). I Sundfjæra Midtre er det under tuft 5 og 6 både dokumentert funnområder og kulturlag fra dette tidsrommet. Mens kontekstene i Normannsvika er mer problematiske, vitner tykke akkumulerte kulturlag støttet av en rekke ¹⁴C-dateringer om at bosetningsområdet i Sundfjæra har hatt en viss intensitet over tid. Kulturlagenes karakter, sammen med mulige ildsteder, steinlegginger, relativt høy funntetthet, og en stor råstoffvariasjon samt av en del skjørbrente stein, kan trolig forklares med bakgrunn i at området har fungert som basisboplass. Dersom man ser for seg tilfeldige eller mer sporadiske besøk av bosetningsmobile grupper ville en ikke forvente en så stor variasjon av strukturer, inkludert brolegginger, og trolig heller ikke den store råstoffvariasjonen som ble dokumentert i funnene. Det er derfor nærliggende å relatere akkumuleringen til kulturlaget under tuft 6 og dels også tuft 5 i Sundfjæra Midtre til mer omfattende og sammensatte aktiviteter som har foregått regelmessig, muligens sesongbasert over en viss tid, relatert til et hushold og/eller en noe større familiegruppe.

Fraværet av øvrige områder med kulturlag eller bevarte aktivitetsområder vitner likevel totalt sett om relativt liten aktivitet på Melkøya i denne perioden. Materialet fra Normannsvika er langt mer begrenset, noe som kan indikere mer tilfeldige besøk enten knyttet til kortere opphold og/eller som en følge av mindre, mer spesialiserte aktivitetsgrupper.

Avslutningsvis skal det understrekes at til tross for et visst innslag av funn som trolig kan knyttes til aktivitet i yngre steinalder, representerer kulturlagene fra eldre steinalder under tuft 5 og 6 i Sundfjæra Midtre et viktig tilskudd til senere forskning. Det er grunn til å tro at en mer omfattende studie av stratigrafi, ¹⁴C-dateringer og materialet fra funnlagene vil gi et mer detaljert og nyansert bilde av råstoffbruk og materielle endringer i fra slutten av eldre steinalder frem til periode II av yngre steinalder.

0,75

MELKØYA

Yngre steinalder periode I

Fra Melkøya mangler det gode kontekster som kan belyse tidsrommet 5000-4500 f.Kr. og dermed bidra til diskusjonen om den kronologiske overgangen fra eldre til yngre steinalder (Hesjedal *et al.* 1996:187-188). Derimot er siste halvdel av periode I bedre belagt, og er også representert med sikre enheter. Med utgangspunkt i prøvenes standardavvik kan man imidlertid ikke utelukke at de sistnevnte enhetene strekker seg ned til 3800 f. Kr., og at de dermed overlapper med begynnelsen av periode II av yngre steinalder. Vi vil i det følgende først forsøke å belyse den første halvdel av perioden som er basert på mer usikre enheter, deretter vil vi presentere de sikre enhetene og data fra den andre halvdel av perioden (fig. 7.5).

Fig. 7.11 Dokumentasjon av mulig gravrøys datert til slutten av periode I, yngre steinalder. Foto: Melkøya-prosjektet © Tromsø Museum Universitetsmuseet

4900-4250 f. Kr.: Strukturer og funnområder

Relativt sett er det dokumentert få sikre strukturer og funnområder med dateringer fra de første to tredjedelene av det femte årtusen. Den tidligste aktiviteten knytter seg til Sundfjæra Midtre der det er påvist to ryddede flater med et sentralt, men noe diffust ildsted (Ts11417: struktur 10 og 11), et akkumulert kulturlag som kan være fra ei tuft eller et ildsted (Ts11439: tuft 6) og fire frittliggende ildsteder (Ts11416: struktur 4, Ts11438: struktur 8/61, 44 og 29). Felles for ildstedene er at de framstår som relativt diffuse uten noen klar steinsetting. Det ble dokumentert skjorbrente stein i alle ildstedene, men det kan se ut som om mengden var noe større i de frittliggende ildstedene kontra ildstedene fra de ryddede flatene.

I tillegg til de nevnte kontekstene ble bunnen til ildstedsstruktur 3/23 i tuft 3 Sundfjæra Midtre datert til rundt 4400 f. Kr. Tufta som helhet, inkludert toppen og midten av samme ildsted, er imidlertid gjennom flere dateringer knyttet til tiden like etter 4000 f. Kr. Det kan derfor se ut som om den tidlige dateringen knytter seg til en fase forut for etableringen av tufta.

Nøkkelenheter

Basert på data fra Melkøya var det som nevnt ikke mulig å etablere sikre enheter fra den første delen av fase I av yngre steinalder. De frittliggende ildstedstrukturene var dels uten funn, og samtlige kun belagt med en dateringsprøve. Det samme gjaldt den ryddede flaten Ts11417: RF 11, datert til 4770-4520 f. Kr., der materialet i tillegg både var lite og åpenbart blandet.

Situasjonen er imidlertid noe bedre i Ts11417: tuft 10, og Ts11439: tuft 6, lag 2.2, som begge gjennom to ¹⁴C-prøver er datert til henholdsvis 4900-4500 f. Kr, og 4910-4250 f. Kr. De to kontekstene beskrives noe mer i detalj basert på en vurdering av nærområdene til ¹⁴C-dateringene (tabell 7.6). Siden enhetene har innblanding fra andre faser og dateringsgrunnlaget er noe svakt blir ikke disse utskilte enhetene gjennomgått med hensyn til de kronologiske endringer i råstoffbruk.

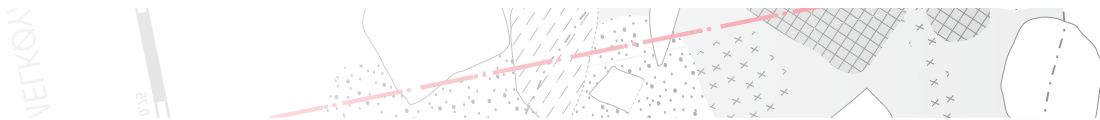
Fig. 7.5 ¹⁴C-daterte strukturer og øvrige funnområder fra periode I av yngre steinalder.

Tsnr	Område	Struktur	Struktur	Størrelse	Antall ildsteder	Datering*
11416	Sundfjæra Midtre	4	Ildsted			4730
11417	Sundfjæra Midtre	10	Ryddet flate		1	4580
11417	Sundfjæra Midtre	11	Ryddet flate	12m ²	2?	4645
11438	Sundfjæra Midtre	44	Ildsted			4475
11438	Sundfjæra Midtre	8/61	Ildsted			4630
11438	Sundfjæra Midtre	29	Ildsted			4375
11438	Sundfjæra Midtre	3/23	Bunn ildsted i yngre tuft			4395
11438	Sundfjæra Midtre	10	Røys			4115
11439	Sundfjæra Midtre	6	Bunn ildsted i yngre tuft			4580
11439	Sundfjæra Midtre	48	Ildsted			4150
11401	Normannsvika	1	Tuft	12m ²	2	4135
11409	Normannsvika		Ildsted			4205

*Av analytiske hensyn er dateringene av strukturene i tabellen oppgitt som middelverdi av samtlige dateringer fra hver enkelt kontekst (med utgangspunkt i 2 sigma standardavvik). Således angis i tabellen de samlede dateringenes tyngdepunkt. De reelle dateringsrammer og eventuelle bruksfaser fremgår i de ulike del-rapportene.

Tabell 7.6 Utskilte nøkkelenheter perioden 4910-4350 f.Kr.

Område	Ts.nr.	Tuft	Lag	Kontekst	Koordinater	Antall funn	Antall dateringer	Datering kal.	Datering u.kal
Sundfjæra M	11417	10	2.1	Golv/ ildsted	11-113x/92-94y	241	2	4910-4250	5900-5500
Sundfjæra M	11439	6	2.2	Golv/ ildsted	114x/75-76y	41	2	4810-4350	5650-5800

Tuft 10 representerer en ryddet flate med et utflytende svakt markert ildsted. Det kan muligens ha stått et telt eller en annen lettere boligtype på stedet. Det var ikke bevarte kulturlag. Konteksten ble undersøkt de siste dagene av utgravningene i 2002. Siden funntettheten var lav og det ikke var noen inntakt lagstratigrafi gjorde knapphet på tid at dette området ble nedprioritert på bekostning av mer veldefinerte kontekster. Det meste av massene ble ikke såldet, og funnene stammer primært fra overflateoppsamlinger innenfor avgrensningen av den ryddede flaten. I dette området har det foregått mye aktivitet i tilknytning til de nærliggende tuftene fra yngre steinalder periode II, og det ble dessuten påvist et visst innslag av materiale med eldre steinalders karakter (blant annet en tverrspiss). Konteksten fremstår derfor som blandet. Mangelen på kulturlag samt den usikre funnkonteksten gjør at relasjonen mellom funnmaterialet og dateringene må betraktes som uavklart.

Kulturlag 2.2 i tuft 6 består av en svært begrenset funnmengde. Det er sannsynligvis et visst innslag av materiale fra de overliggende aktiviteter tilknyttet fase II av yngre steinalder og muligens også den underliggende fasen fra eldre steinalder periode III.

Det totale materialet fra tuft 10 og lag 2.2 i tuft 6 er med kun 282 funn relativt sparsomt. Materialet består hovedsakelig av avslag og noen få retusjerte stykker. Råmaterialbruken er heterogen med en rekke ulike typer kvarts, kvartsitt og chert, men nytt er skifer, som samlet utgjør den største råstoffkategorien. Det er imidlertid verdt å legge merke til at det fra begge enhetene ble dokumentert fragment etter flatehogde symmetriske spisser med spiss basis (se fig. 3.52 nr 3, fig. 3.134 nr. 3). Disse to kontekstene er dermed med på å bekrefte at flatehogde spisser med spiss basis både i Øst- og Vest-Finnmark er en av ledeartefaktene for det femte årtusen i Finnmark (Olsen 1994:54, Skandfer 2002).

4500-4000 f. Kr: strukturer og funnområder

En rekke av hustuftene fra begynnelsen av periode II av yngre steinalder er belagt med enkeltstående dateringer, primært fra bunnen av ildstedstrukturer og golvlag, som knytter seg til de siste par århundrene av det femte årtusen. Dette gjelder Ts11438: tuft 3 og tuft 8 i Sundfjæra midtre, og Ts11403: tuft 2 og Ts11404: tuft 11 i Normannsvika. Samtlige av disse tuftene har imidlertid tyngepunktet av dateringer i tilknytning til første halvdel av det fjerde årtusen f. Kr. Dateringene fra Ts11401: tuft 1 i Normannsvika vitner om at også denne tufta har ei brukstid knyttet til overgangen mellom fase I og II av yngre steinalder, men i motsetning til de øvrige tuftene er det kronologiske tyngepunktet her knyttet til slutten av

fase I. I form og karakter svarer tufta imidlertid helt til de etterfølgende tuftene datert til fase II av yngre steinalder. Tufta framstod som en rektangulær nedgraving med en indre størrelse på rundt 12 m². I golvplanet var to delvis steinsatte rektangulære ildsteder datert til henholdsvis 4500-4250 f.Kr og 4230-3940 f. Kr.

I tillegg ble det dokumentert et ildsted i Normannsvika (Ts11409, struktur A-1) og et i Sundfjæra Midtre (Ts11439: struktur 48) med dateringer knyttet til overgangen mellom det femte og fjerde årtusen f. Kr. Datert til den samme overgangsfasen var det i tilknytning til tuft 3 i Sundfjæra Midtre en lav røys (Ts11438: struktur 10) av rullestein og skjorbrente stein. Sentralt i røysa ble det dokumentert flate og delvis kantsatte heller. Basert på røysas karakter samt likhetstrekk med lignende røyser datert til begynnelsen av det fjerde årtusen i Sundfjæra, er det foreslått at den kan representere en gravrøys (Ramstad 2003b).

Nøkkelenheter

Det var kun i tuft 1 i Normannsvika det var mulig å etablere sikre enheter (tabell 7.7). Fire dateringer fra ildsted samt kulturlaget i tufta ga 4500-3810 f. Kr. og vitner om at den er anlagt sent i periode I av yngre steinalder. Basert på prøvenes standardavvik kan det også se ut som om tufta var i bruk helt i begynnelsen av den påfølgende perioden.

For å skille ut nøkkelenheter ble det tatt utgangspunkt i kulturlaget (korrelert lag C) i de sentrale indre delene av tufta og ildstedet, samtlige av de fire ¹⁴C-dateringene stammer fra det samme området. De utskilte enhetene vurderes som sikre og gir trolig et representativt bilde av råstoff og gjenstandsammensetning i tufta og tilhørende aktivitetsområder utenfor.

Råstoffbruk

Med kun 328 funn er materialet fra de sikre enhetene relativt sparsomt. Funnmaterialet består av avfall samt relativt høy andel gjenstander, og representerer derfor likevel et godt utgangspunkt for å fiksure enkelte typer bedre i tid.

Råstoffsammensetningen viser at myke bergarter nå har fått en dominerende rolle og disse står for mer enn 75% av det totale materialet (fig. 7.12). Utover dette er det bare mindre andeler med harde råmaterialer i ulike varianter av chert, kvartsitt, kvarts, bergkrystall, pimpstein og sandstein. Det slåtte materialet består av en mengde avslag av uspesifiserte kjerner/knuter og et mindre antall retusjerte stykker i harde råstoff.

Tabell. 7.7 Sikre enheter i tiden mellom 4500-3810 f.Kr.

Område	Ts.nr.	Tuft	Lag	Kontekst	Koordinater	Antall funn	Antall dateringer	Datering kal.	Datering u.kal
Normannsvika	11401	1	2/C	Golv og ildsted	4-6x/111-112y	328	4	4500-3810	5550-5250

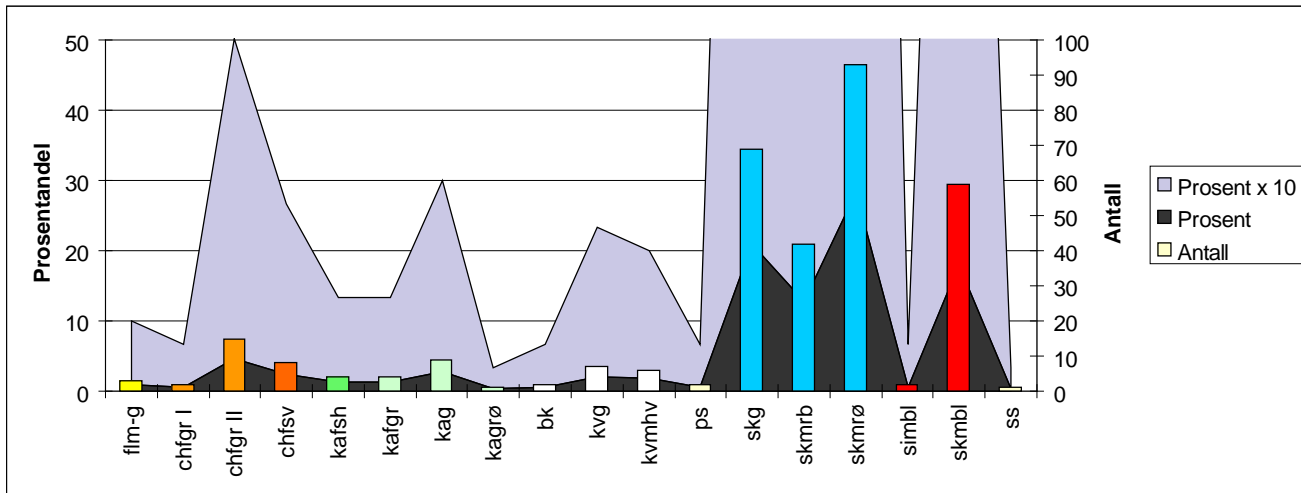
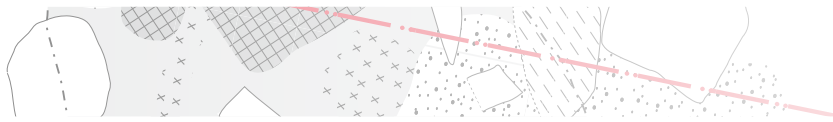

Fig. 7.12 Relativ og absolutt råstoffbruk i sikre enheter datert til perioden mellom 4500-3810 f. Kr.

Funnmateriale

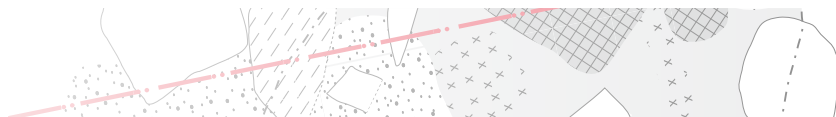
Nytt er en relativt stor andel med slipte skiferavslag, samt kanthugde, avlange blad- og lansettformede stykker i skifer som representerer emner til spisser (fig. 1.19). Trekker man inn de usikre enhetene i tufta er alle stadier i produksjonsprosessen representert, fra karakteristiske vifteformede avslag som deretter er redusert gjennom kanthugging, til stykkene får en mer regulær form. Hensikten denne prosessen har vært å fjerne mest mulig av avspaltningsarrerne, slik at det gjenstår færrest mulige ujevnheter før emnene blir slipt til sin endelige form. Ingen hele spisser er bevart, og materialet domineres av tangefragmenter. På to av disse består overgangen mellom blad og tange av skrånende avsatser.

Det ble funnet flere hele og fragmenterte skiferkniver i selve tuft 1 (fig.1.18 og 1.19). Fra de sikre enhetene kommer oddfragmenter fra en svakt asymmetrisk kniv (i to deler), mens en tilnærmedesvis symmetrisk bred kniv med en noe skadd egg ble funnet sammen med en liten fulltsymmetriskbladformet gjenstand med festningshakk i den ene enden (fig. 7.13). Egglinjene til sistnevnte er buede mens snittet er flatt til svakt buet. Festningshakk, samt mangelen på skaft og fravær av bruksspor indikerer at denne kan være en bromme. Fra usikre enheter i tufta ble det blant annet funnet fragmenter (grep og odd) etter en forseggjort asymmetrisk tveegga kniv i rød gulbåndet skifer, samt fragmentet av en mulig enegga kniv.

I tillegg til de slipte skifergjenstandene ble det funnet til sammen åtte prener av skifer. Samtlige ble funnet i det indre av tufta, men kun en av disse kom fra de antatt kronologisk sikre enhetene. Ingen av prenene er slipte og skiller seg dermed noe fra hvordan de ellers er beskrevet i litteraturen (Gjessing 1942:195-196, Simonsen 1996:190-191, Sommerseth 1997:61). Prenene var grovt tilhugd med et rektangulært til mer tresidig snitt. Enden var tilspisset eller delvis slipt, og de fleste bar spor etter bruk i form av drillspor eller avspaltninger på spissen/odden.

Fig. 7.13 Tveegga symmetrisk skiferkniv eller bromme? Funnet i tuft 1 i Normannsvika. Foto: Adnan Içagic©Tromsø Museum Universitetsmuseet

Samtlige hadde et tverrsnitt på mellom 0,8-1,4cm. Med unntak av et eksemplar som var rundt 20cm langt var lengden mellom 5-10cm.

Av øvrige funn som skal nevnes er et lite (4,5cm langt og 1,2cm bredt) avlangt og skarpt rektangulært fragment i brun gulflekket skifer med en hul egg. I den andre enden er redskapet tvert avbrutt. Stykket er velslipt, og med det svært rektangulære snittet og eggen kan den representere en atypisk hulmeisel (fig 1.21 nr. 3).

Mellom tufta og et område med utendørs ildstedsanlegg ble det funnet et bladformet kanthugd stykke i gråvacke. Det er ikke mulig å sikkert avgjøre hvorvidt dette representerer et forarbeid til en slipt spiss, eller om det er en et såkalt Slettnespil (jf. Simonsen 1975, Olsen 1994, Hesjedal *et al.* 1996, Sommersteth 1997). Selv om spissen ble funnet utenfor nøkkelenhetene, skal funnkonteksten etter all sannsynlighet dateres til samme tid som tufta og ildstedet.

Yngre steinalder periode I: materiell kultur og datering

Det er et mindre antall kontekster på Melkøya med dateringer innenfor periode I av yngre steinalder. Dette gjelder imidlertid primært enkeltstående bunn-dateringer i tufter og ildstedsstrukturer. Det ble verken dokumentert rene tufter eller øvrige sikre funnområder fra første del av dette tidsavsnittet. I likhet med data fra Slettnes finnes det imidlertid mer usikre kontekster fra Melkøya som indikerer at skiferen og øvrige myke bergarter får en tiltagende betydning i dette tidsrommet. I de samme kontekstene ble det også funnet fragmenter av symmetriske flatehogde spisser med spiss basis. Datamaterialet indikerer derfor at både skifer og flatehogging tas i bruk tidlig i det femte årtusen f. Kr. (Olsen 1994, Hesjedal *et al.* 1996, Skandfer 2002).

Ned mot overgangen til det fjerde årtusen er datagrunnlaget bedre og det er både i Sundfjæra og i Normannsvika flere strukturer med dateringer fra dette tidsrommet enn i det foregående. Med utgangspunkt i enheter utskilt fra det indre kulturlaget samt ildstedskontekstene i tuft 1 i Normannsvika ble det etablert nøkkelenheter som kunne brukes som grunnlag for å skille ut funn fra perioden og for å vurdere regionale sekvenser for råstoff og redskapsbruk. Skifer og øvrige myke bergarter dominerer både i råstoff og blant gjenstandene. Kanthugging har vært den primære fremstillingsmetoden før videre tilsliping av emnene. Prosjektmaterialet var fragmentarisk, men vitner om at flertallet av spissene ikke har hatt rette eller markerte agnorer, men skrånende avsatser mellom tange og blad. Det ble funnet flere tveegga asymmetriske skiferkniver, samt et noe mindre, men fullt symmetrisk eksemplar som kan representere en bromme. Når det gjelder tveegga kniver skal det vises til at disse er kvantitativt sjeldnere enn enegga kniver i det totale materialet fra Melkøya.

Flertallet av de tveegga knivene er dessuten funnet i blandede eller svakere daterte kontekster i Normannsvika (Ts11412: tuft 14) og i Sundfjæra (Ts11438: tuft 3). Felles for funnkontekstene er imidlertid at de kronologisk kan knyttes til tidsrommet mellom siste halvdel av fase I til første halvdel av fase II av yngre steinalder.

Det slipte skifer materialet fra tuft 1 i Normannsvika er med på å bekrefte tidligere forskning hvor både tveegga kniver samt spisser med lite utvikla agnorer eller skrånede avsatser er fremhevet som tidlige trekk (Bakka 1976, E. Helskog 1983, Søborg 1986, Olsen 1994, Hesjedal *et al.* 1996, Ramstad 1999a). Det ble i tillegg funnet rektangulære avlange fint tilhogde prener som vitner om at også disse tas i bruk ved overgangen mellom det femte og fjerde årtusen f. Kr. Av øvrige funn i myke bergarter skal det nevnes fragmentet av en hulslipt meisel og en kanthugd bladformet skiferspiss. Like fremfor tufta, i en mer usikker kontekst, ble det dessuten funnet et kanthugd stykke som enten representerer en Slettnespil eller et forarbeid til en slipt pil. Både kanthugde bladformede emner og slettnespil regnes som tidlige trekk (Olsen 1994, Hesjedal *et al.* 1996).

Yngre steinalder periode I: lokalt og regionalt perspektiv

Det er et mindre antall kontekster på Melkøya med dateringer innenfor periode I av yngre steinalder. Aktivitetene i de to første tredjedelene av det femte årtusen ser primært ut å knytte seg til Sundfjæra Midtre. Verken i Normannsvika eller andre steder på øya er det gjennom ¹⁴C-dateringer datert strukturer eller funnområder knyttet til begynnelsen av yngre steinalder. Den tidligste delen av periode I er belagt med enkelte dateringer fra ildsteder samt ryddede flater i øvre deler av Sundfjæra Midtre som kan representere spor etter lettere boligstrukturer slik som telt. Funnfrekvensene er lave og det er bare dokumentert mindre mengder med skjørbrænte stein i direkte assosiasjon til disse strukturene.

Bosetningssporene fra periode I av yngre steinalder på Melkøya har både klare paralleller til samtidige daterte bosetningsspor på Slettnes, men vitner i all overveiende grad også om situasjonen ellers i Finnmark i denne perioden (Olsen 1994, Hesjedal *et al.* 1996, Skandfer 2003). Med unntak av noen få hustufter karakteriseres fasen av åpne boplasser og ildstedsstrukturer, noe som tyder på at boligene har vært dominert av lette strukturer som ikke har vært gravd ned i terrenget (Hesjedal *et al.* 1996:203-204, Skandfer 2003:316-317). I likhet med på Melkøya ser det ut til å ha vært en begrenset bruk av skjørbrænte stein (Skandfer 2003:317).

Fraværet av mer solide hustufter kombinert med små mengder skjørbrænt stein, lav funnmengde og liten gjenstandsvariasjon kan være en indikasjon på at det har vært relative korte opphold på lokalitetene. Resultatene

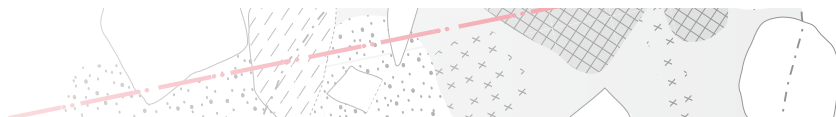

MELKØY

398

fra Melkøya synes å underbygge at det mer generelt har vært en relativt stor grad av boplassmobilitet helt frem til og med den andre halvdel av det femte årtusen før Kristus. Melkøya kan ha inngått som en del av et mer sesongbasert flyttmønster der øya har vært tilholdssted for en mindre gruppe mennesker over kortere perioder (sml. Skandfer 2003:319, Hesjedal *et al.* 1996:205-206). Uten nærmere analyser kan man heller ikke utelukke at de dokumenterte kultursporene stammer fra besøk av mer sporadisk karakter av mindre, mer spesialiserte enheter.

Fra overgangen mellom det femte og fjerde årtusen bedrer datagrunnlaget seg og en rekke bunndateringer fra hustuffer og ildsteder vitner om økt aktivitet på øya. Trolig etableres det nå mer permanente hustuffer både på toppen av tapesvollen i Normannsvika og i Sundfjæra Midtre. I områdene mellom og lengre borte fra tuftene ble det dokumentert ulike ildstedsanlegg, aktivitetsplasser og anlegg med kantsatte steiner. I det samme tidsrommet begynner det å akkumuleres store mengder skjørbrent stein fremfor husene i Sundfjæra Midtre, noe som vitner om endrede behov for oppvarming og økt fokus på økonomisering i forbindelse med bruken av ildstedene (Ramstad 2006c). Dette kan trolig relateres til at bruken av øya ble endret og omfattet lengre opphold, muligens av flere mennesker også i de kaldere deler av året. Startpunktet for denne omleggingen eller omstrukturering i bruken av øya er relativt dårlig fiksert, men antas å ha skjedd i løpet av et relativt kort tidsrom knyttet til de siste århundrene av det femte årtusen før Kristus. Imidlertid er kontekster og datamengdene av en slik art at de prosessene som startet da først blir mer synlige rundt 4000 f. Kr, tilsvarende overgangen mellom periode I og II av yngre steinalder (Ramstad 2006a:138, 141-142, se også Olsen 1994:54, Hesjedal *et al.* 1996).

Yngre steinalder periode II

Ut fra antall og variasjon i hustufter og øvrige strukturer representerer periode II av yngre steinalder den klart mest omfattende bruken av Melkøya i forhistorien. I Normannsvika er bosetningssporene konsentrert til toppen av tapesvollen og i områdene like nedenfor. Hele Sundfjæra Midtre og de nordvestre delene av Sundfjæra Nedre er i bruk. Kronologisk kan de fleste strukturer og funnområder knyttes til tiden mellom 4000-3700 f. Kr, mens det relativt sett er færre daterte enheter fra tidsrommet 3700-3300 f. Kr. Siden ingen av de sene kontekstene tilfredstilte kravene til nøkkelenhetene, er det ikke forsøkt å etablere sikre enheter fra den siste delen av perioden.

Strukturer og funnområder

Til sammen ble det dokumentert 16 sikre hustufter fra periode II (tabell 7.8). Disse var rektangulære til svakt ovale nedgravde tufter. Størrelsen på den indre gulvflata varierte mellom 9m² til nærmere 20m², med et gjennomsnitt på 12,77 m². I flertallet av tuftene ble det ikke påvist sikre innganger. Der det var mer sikre indikasjoner virket det som om tuftene i Sundfjæra har hatt inngang mot sjøen. I Normannsvika var bildet mer variert. Dette gjelder i særlig grad tuftene langs toppen av tapesvollen der det kunne se ut som om flere av tuftene enten har hatt innganger i sideveggene eller muligens også fra baksiden av husene.

Både i tilknytning til veggvollene, områdene like utenfor, samt i gulvet til flere av tuftene ble det dokumentert mulige stolpehull. Stolpehullene framstod som relativt små (15-30cm i diameter) steinskodde eller -fôrede hull i rullesteinsmassene. Ved en del av tuftene var stolpehullenes plassering med på å sannsynliggjøre at disse mulig skodde fordypningene virkelig representerte stolpehull (Ts11403: tuft 2, Ts11406: tuft 8, Ts11407: tuft 4, 11417: tuft 1, Ts11438, tuft 3: tuft 4).

I tillegg til de nedgravde tuftene ble det både i Sundfjæra Midtre og i Sundfjæra Nedre dokumentert en del mindre, 4-8m² store og mer diffust markerte ryddede flater, som trolig representerer lettere husstrukturer eller teltplasser (Ts11416: struktur 9, Ts11417: struktur 12, Ts11438: struktur 4 og 14 og Ts11442: struktur 3/6). En av disse har en datering som faller like etter overgangen fra periode II til periode III (Ts11417: struktur 12). Basert på prøvenes standardavvik, samt dateringer fra de omkringliggende funnområder og strukturer er det imidlertid like sannsynlig at sistnevnte skal regnes til fase II som fase III av yngre steinalder.

Flertallet av de nedgravde tuftene hadde et sentralt plassert ildsted, mens det i nær halvparten ble dokumentert to ildsteder. Det var relativt stor variasjon i ildstedenes utforming, fra diffuse og umarkerte utflytende fyllskifter, til sirkulære steinsatte strukturer. Jevnt over var ildstedene mer markerte og dypere i tuftene enn i de mindre markerte boligstrukturene og ryddede flatene.

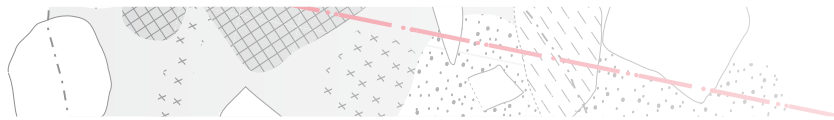
Etter snitting framstod de mest markerte ildstedene som skålformede fyllskifter av trekull og sterkt nedbrutte og skjørbrænte stein. I tilknytning til ildstedet i tuft 2 i Normannsvika ble det dessuten dokumentert det som mest sannsynlig er en luftekanal eller ventilasjonssjakt.

Både i størrelse og karakter var det i all overveiende grad store likheter mellom disse tuftene, samtidig daterte tufter på Sørøya, og tufter i Finnmark forøvrig (Simonsen 1961, Helskog 1984, Andreassen 1985, Hesjedal *et al.* 1996). Dette gjelder spesielt tuftene på toppen av og like under tapesvollen i Normannsvika. I Sundfjæra derimot var det visse forskjeller i tuftenes konstruksjon i forhold til trenden ellers. I stedet for at tuftene var organisert i rekker, var de her i langt større grad plassert over hverandre i terrenget. Dette skal trolig sees sammenheng med at det var begrensede strandflater tilgjengelig i det relativt sett smale daldraget. Samtidig ga lokaliseringen av tuftene til et smalt daldrag en rekke fordeler fremfor mer åpne og eksponerte strandflater slik som Normannsvika og mange av de øvrige typiske tuftelokaliteter fra perioden (Ramstad in press). Tuftenes plassering i Sundfjæra vitner om at man har både utnyttet selve daldraget, men også mindre berg- og klippeformasjoner for å oppnå en best mulig skjerming mot vær og vind.

Tuftene i Sundfjæra og nedenfor tapesvollen i Normannsvika skiller seg videre ut ved å ha vært en form for gapahuk-lignende konstruksjoner (fig.7.14). Tuftene er gravd inn i den skrå rullesteinsstranda i bakkant, slik at man har konstruert en tilnærmet plan flate. Mot sjøsiden har man bare i mindre grad fjernet masse for å etablere den foretrukne takhøyden. Et annet karakteristisk trekk ved disse tuftene, er at man har tatt klare hensyn til og utnyttet lokale topografiske forhold, og ofte inngår elementer i den naturlige topografien som en del av konstruksjonene til tuftene. Dette kommer blant annet til uttrykk gjennom at man har benyttet mikrotopografiske elementer, slik som store jordfaste stein (tuft 7 Sundfjæra Midtre) og mindre bergnabber og svaberg (tuft 3, 6 Sundfjæra Midtre og tuft 13 Sundfjæra Nedre) som en integrert del av tuftenes konstruksjon.

Både i gulvlagene i husene, i veggvollene, men særlig i områdene like utenfor og nedenfor husene var det ofte deponert til dels store mengder med sterkt nedbrutt skjørbrænt stein. I bakkeskåningen som skilte Sundfjæra Midtre fra Sundfjæra Nedre var det deponert så store mengder med skjørbrænt stein at hele området ble utskilt som en egen struktur (Ts11439: struktur 30). Trolig var det i dette området deponert mer enn åtte tonn med skjørbrænt stein, som sannsynligvis skal relateres til opprensing fra ildstedene i tuftene fra de nedre delene av Sundfjæra Midtre.

I områdene mellom, nedenfor og lengre unna husene er det dokumentert et variert tilfang av ulike typer av ildstedsanlegg. I Sundfjæra Midtre ble det både

MELKØY

Tabell. 7.8 ¹⁴C- daterte strukturer og øvrige funnområder fra periode II yngre steinalder.

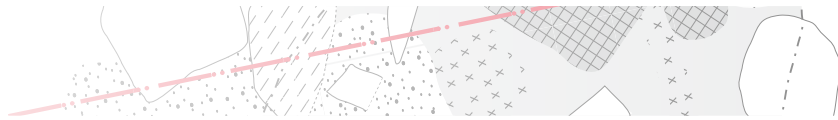
Tsnr	Område	Struktur	Type	Størrelse	Antall ildsteder	Datering*
11403	Normannsvika	2	Tuft	11,5m ²	2	4005
11404	Normannsvika	11	Tuft	Ca. 9 m ²	1	3910
11406	Normannsvika	8	Tuft	16 m ²	2	3820
11408	Normannsvika	5-1	Ildsted		1	3730
11405	Normannsvika	3	Tuft	Ca. 9m ²	1	3725
11413	Normannsvika	15	Tuft		1	3575
11412	Normannsvika	14	Tuft		1	3535
11405	Normannsvika	4	Tuft	Ca 16m ²	1	3380
11416	Sundfjæra Midtre	9	Ryddet flate	6-8m ²	2?	3725
11417	Sundfjæra Midtre	1a	Tuft		1	3875
11417	Sundfjæra Midtre	1b	Tuft		1	3375
11417	Sundfjæra Midtre	2	Tuft	12m ²	2	4050
11417	Sundfjæra Midtre	12	Ryddet flate	6m ²	1?	3265
11438	Sundfjæra Midtre	3	Tuft	12m ²	2	3805
11438	Sundfjæra Midtre	4	Ryddet flate		1	3800
11438	Sundfjæra Midtre	8	Tuft	12m ²	2	3755
11438	Sundfjæra Midtre	14	Ryddet flate?	4m ²	1	3805
11438	Sundfjæra Midtre	33	Bål		1	3855
11438	Sundfjæra Midtre	43	Bål		1	3830
11439	Sundfjæra Midtre	5	Tuft	18m ²	2?	3880
11439	Sundfjæra Midtre	6	Tuft	16 m ²	1	3835
11439	Sundfjæra Midtre	7	Tuft	9m ²	1	3655
11439	Sundfjæra Midtre	1	Røys			3800
11439	Sundfjæra Midtre	7	Røys			3795
11439	Sundfjæra Midtre	31	Ildsted		1	4045
11439	Sundfjæra Midtre	50	Ildsted		1	3875
11442	Sundfjæra Nedre	13	Tuft		2?	3660
11442	Sundfjæra Nedre	3/6	Ryddet flate		1	3825
11442	Sundfjæra Nedre	3?-3/6?	Ildsted mellom tuft og RF		1	3505

*Av analytiske hensyn er dateringene av strukturene i tabellen oppgitt som middelverdi av samtlige dateringer fra hver enkelt kontekst (med utgangspunkt i 2 sigma standardavvik). Således angis i tabellen de samlede dateringenes tyngdepunkt. De reelle dateringsrammer og eventuelle bruksfaser fremgår i de ulike del-rapportene.

Fig. 7.14 Tuft 5 i Sundfjæra Nedre. Tufta har trolig vært en gapahuk-lignende konstruksjon. Melkøyprosjektet©Tromsø Museum Universitetsmuseet

dokumentert enkle bålplasser (Ts11438: struktur 33 og 43), men også mer solide anlegg fylt med skjørbrrente stein og flate heller, som trolig representerer en form for produksjonsanlegg eller kokegroper (blant annet Ts11439: struktur 31, 49, 50). Lignende anlegg ble også dokumentert utenfor tuftene i Normannsvika, men dateringsgrunnlaget for flere av disse er noe svakere (Ts11402: struktur 9, Ts11405: struktur A-2, Ts11406:struktur 8-11, Ts11408: struktur 5-1). Utenfor husene fantes det videre ulike strukturer med ukjent funksjon. Dette kunne både være større kantsatte heller (Ts11402: struktur 3, samt ved veggene til Ts11439: tuft 6), men også mer diffuse strukturer bestående av sirkulære ansamlinger eller klart markerte rader med rullestein (Ts11408: struktur 5-2 og 5-3, Ts11406: struktur 8-14). Ingen av de sistnevnte kunne dateres direkte, men både nærhet til daterte tufter og øvrige daterte strukturer og funnområder tilsier periode II av yngre steinalder.

Øst for selve boplassflaten i Sundfjæra Midtre var det tre lave røyser konstruert av rullestein og skjørbrrente stein (Ts11439: struktur 1 og 7, inkludert tidligere nevnte Ts11438: struktur 10 datert til slutten av fase I av yngre steinalder). Sentralt i røysene ble det påvist kantsatte heller, i bunnen av en av dem (struktur 7) ble det dokumentert en sirkulær struktur av rullestein og flate heller. Disse strukturene har klare paralleller i form, størrelse og plassering til yngre steinalders gravrøyser slik de kjennes fra boplassene i Varanger (Simonsen 1962, Olsen 1994, Henriksen 2003, Ramstad 2006a). Funn av ravperler i to av røysene (struktur 1 og 7) er tolket som gravgaver (Ramstad 2006a). Tilsvarende perler er nedlagt i graver i kamkeramiske kontekster i Finland, samt i samtidige graver i Baltikum, Karlen og Nord-Vest Russland (Ramstad 2006a med referanser). Analyser av sporelementer, samt det totale fosfatinnhold, ga ikke noen endelig avklaring på funksjonen til strukturene, men ga likevel visse verdier som indikerer at et menneske kan ha vært lagt ned i forbindelse med to av dem (Struktur 1 og 7, se Linderholm i appendiks).

Avslutningsvis skal det vises til funnkonteksten til en annen av ravperlene. Denne ble funnet i tilknytning til

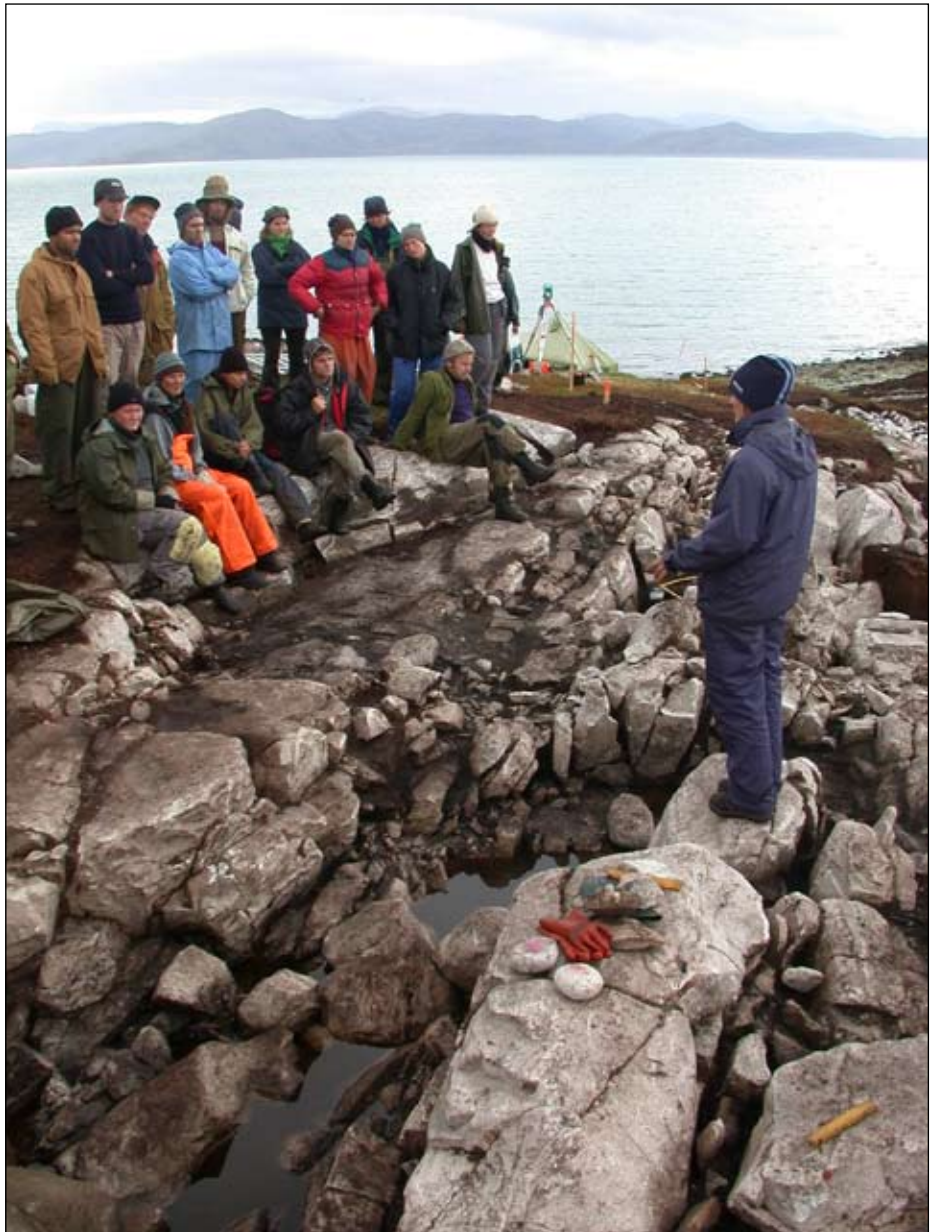

Fig. 7.15 Det ble foretatt forholdsvis omfattende utgravninger utenfor boplassflatene i Sundfjæra Midtre. Her presenteres bergsprekken hvor til sammen syv ravperler ble funnet. Melkøyprosjektet©Tromsø Museum Universitetsmuseet

ei kantsatt helle ved utsiden av veggvollen til tuft 5 i Sundfjæra Midtre. Like ved perla lå en flekke av chert og en tangepil i blå skifer. Både relasjonen til den kantsatte hella og det øvrige funnmaterialet kan peke mot at dette er en samlet nedleggelse i en boplassgrav (se også Ramstad 2003a, 2006a).

Nøkkelenheter

Tabell. 7.9 Sikre enheter i tiden mellom 4350-3400 f.Kr.

Område	Ts.nr.	Tuft	Lag	Kontekst	Koordinater	Antall funn	Antall dateringer	Datering kal.	Datering u.kal
Sundfjæra M.	11438	3	1, ½, 2,1	Gulv og ildsted	115-118x/87-88y	433	3	4350-3650	5250-5000
Sundfjæra M.	11439	5, 7	1, ½, 2,1, 2,2	Gulv, ildsteder, mellom tufter	5:104-106x/78-79y 7:107-112x/75-78y	1186	5	4230-3530	5200-4900
		6	1, ½, 2,1		114-116x/74-77y				
Sundfjæra N.	11442	13	2.1-2.4	Gulv og ildsted	140-142x/157-159y	292	4	4200-3400	5200-4750

For å skille ut sikre enheter fra dette tidsrommet er det tatt utgangspunkt i akkumulerte kulturlag i eller utenfor hustufter (tabell 7.9). De enhetene som tilfredsstillende tidligere spesifiserte kravene til nøkkelenheter er fra toppen av gulv og ildsted i følgende tufter: Ts11438: tuft 3, Ts11439: tuftene 5, 7 og 6, samt Ts11442: tuft 13. I tillegg er områdene mellom Ts11439: tuft 5 og 7 også vurdert til sikkert å tilhøre den samme fasen. Typologisk ser de utskilte enhetene i all overveiende grad ut til å være rene. I det utskilte materialet fra Ts11438 er det imidlertid både en enegga spiss og en tangepil i kvartsitt som vitner om en viss innblanding fra de underliggende mesolittiske funnlagene i dette området.

Det er en rekke øvrige hustufter og strukturer, både fra Normannsvika og Sundfjæra som mest sannsynlig skal regnes til det samme tidsavsnittet, men som ikke har tilstrekkelige dateringer og/eller godt nok kontekstuell grunnlag for å inngå som nøkkelenheter. Funn fra disse kontekstene medregnes ikke i gjennomgangen av råstoff men trekkes inn i vurdering av gjenstandsmaterialet. Dette gjelder funnmaterialet fra tuft 2, 3, 4, 8, 11, 14 og 15 langs og like under tapesvullen i Normannsvika, tuft 1, 8 og struktur 30 i Sundfjæra Midtre, og aktivitetsområde 3/6 over tuft 3 i Sundfjæra Nedre. Siden flere av disse strukturene har enkelte dateringer fra vegg eller inngangsparti som peker mot aktivitet i periode I av yngre steinalder kan man imidlertid ikke utelukke at noe av gjenstandsmaterialet som omhandles her kan representere aktivitet fra andre halvdel av det femte årtusen før Kristus.

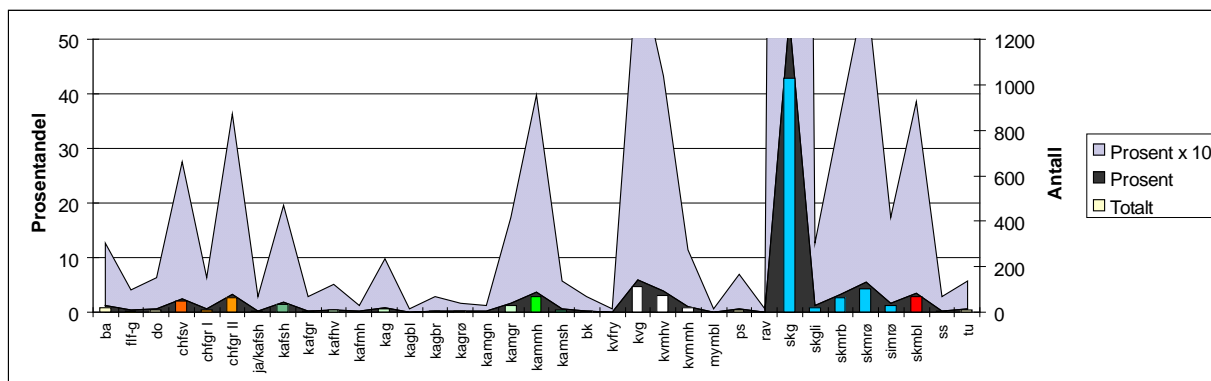
Råstoffbruk

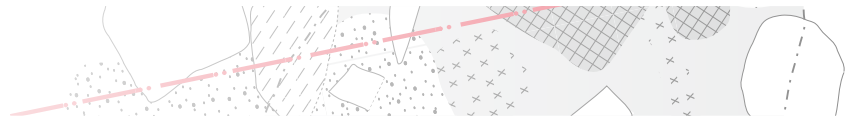
Det totale funnmaterialet fra nøkkelenhetene består av 1911 funn. Foruten en stor mengde med avfall i skifer er skifergjenstander og øvrig materiale som vanligvis forbindes med periode II godt representert (fig. 7.16). Ulike varianter av skifer og øvrige myke bergarter utgjør nærmere 70% av det totale funnmaterialet. Av dette dominerer vitret uspesifisert skifer (skg 53,8%) over rødskifer (skgrø 5,4%), gråvakke (skmbl 3,5%) og rødbandet skifer (skmrb 3,3%) og kun mindre andeler med øvrige varianter av skifer og mykere bergarter.

Det øvrige 30% av råstoffene er svært heterogent sammensatt og består av et stort spekter av ulike varianter kvarts, kvartsitt, chert, bergart og mindre andeler med flint, mylonitt, bergkrystall og pimpstein.

Elles ble det funnet en liten andel med et mørkt, organisk materiale utskilt som dopleritt (11 avslag). Bitene fra sikre enheter kom fra Ts11438: tuft 3, samt fra Ts11439: tuft 5 og 6. I tillegg ble det også funnet et par lignende biter i tuft Ts11401: tuft 1. Kronologisk er dermed dette materialet avgrenset til begynnelsen av periode II av yngre steinalder, med en mulig anvendelse også i slutten av foregående periode. Betegnelsen "dopleritt" framstår som usikker (pers.kom Per Bøe). Dopleritt går ofte under navnet myrbek, et annet synonym ser ut til å være sibirsk asfalt. Materialet er som oftest avsatt i bunnen av myrer og flere naturlige avsetninger er kjent i Nord-Norge (Kjerulf 1870, Vogt 1921). En del av bitene fra Melkøya framstår som slätte. Materialet er imidlertid for mykt til å ha noen primærfunksjoner som redskap til for eksempel skjæring eller kutting. Råstoffet har visse likheter med tjæretyggen fra Kilden og tjærebitten fra Normannsvika. Fra en av doplerittbitene ble det derfor sendt inn en liten

Fig. 7.16 Relativ og absolutt råstoffbruk i sikre enheter datert til perioden mellom 4350-3400 f. Kr.

prøve til kjemisk analyse ved Universitetet i Bradford (se Stern *et al.* i appendiks), uten at dette resulterte i nærmere identifisering av hva dette råstoffet bestod av.

Funnmaterialet

Det littiske avfallsmaterialet i harde bergarter består nesten utelukkende av avslag, og det er funnet kun en håndfull flekker og flekkelignende avslag (>1% av det totale avfallsmaterialet). Kjernematerialet vitner om en avslagsteknologi og domineres av andre kjerner/knuter og kjerner i støtkantteknikk (inkludert regulære bipolare kjerner). Retusj langs eggene til en relativ stor andel av avslagene i harde bergarter (39 stykker, tilsvarende 2% av den totale funnmengden fra sikre enheter) kan trolig relateres til funksjoner som kutte- og skjæreredskaper. I tillegg er det et mindre antall (11 stykker, tilsvarende 0,6% av den totale funnmengden fra sikre enheter) skrapere sammensatt av endeskrapere på avslag, tommelfingerskrapere og øvrige små skiveskrapere.

Kronologisk signifikant er også indikasjoner på at flatehogging fremdeles var i bruk ned mot overgangen mellom det 5 og 4. årtusen f. Kr. I tuft Ts11406: tuft 8, i Normannsvika ble det funnet tange og midtparti av en symmetrisk spiss med spiss basis, mens det i topplagene Ts11439: tuft 6 i Sundfjæra Midtre ble påvist to mulig emner tilsvarende flatehogde spisser (fig. 3.134, nr. 1-2). Det er likevel verdt å merke seg at det er ingen prosjektilfunn eller øvrige spor etter tildanning og produksjon av slike spisser i kontekster som i sin helhet er datert etter 4000 f. Kr.

Det plastisk formede materialet domineres av en variert og sammensatt gruppe med slåtte og ofte også tildels slipte forarbeider til kniver og spisser. Både kniver og spisser er primært dannet gjennom kanthugging av større stykker. Hele produksjonsprosessen er belagt, fra primærtildanning til finere overflathugging og deretter sliping. En hel del av emnene har knekt under tilhoggingen, og har dermed ikke blitt bearbeidet videre. Når det gjelder spissene domineres råemnene av vifteformede avlange avslag, men det fins også eksempler på at man har tatt utgangspunkt i mer rektangulære flate stykker. Noen fint kanthugde symmetriske bladformede stykker kan muligens representere Slettnespiler. (Simonsen 1975:267-268, Olsen 1994:53-54, Hesjedal *et al.* 1996:173-174). Det er imidlertid vanskelig å avgjøre hvorvidt dette er ferdige spisser eller emner til små slipte spisovalle skiferspisser (jf. Hesjedal *et al.* 1996:174). I tilvirkingen av kniver har man tatt utgangspunkt i større stykker. Tilvirking av spisser gjennom saging ser ikke ut til å ha vært vanlig og er kun dokumentert gjennom et stykke i fra Ts11442: tuft 13. Fra andre, mer usikre kontekster som sannsynligvis skal tilskrives periode II ser tilvirking gjennom saging til å være fraværende. For øvrig er det både i de sikre og usikre kontekstene dokumentert relativt få slipeplater, som burde ha vært et av primærredskapene for tilvirking

av kniver og prosjektiler (jf. Hesjedal *et al.* 1996:171-172).

Blant de mer fullstendige skiferknivene er det fra nøkkelenhetene kun funnet enegga kniver. En relativ stor andel av disse er fragmenter og/eller tydelig reduserte og oppskjerpet gjennom bruk. Emner og større eksemplarer fra både sikre og usikre enheter vitner imidlertid om en relativt lik fordeling mellom bredbladede og smalbladede kniver. Ser man bort fra emner, kan det imidlertid se ut som om det er en viss overvekt av sistnevnte variant.

I tråd med det som er dokumentert på øvrige boplasser fra første halvdel av det fjerde årtusen f. Kr. er vinkelen mellom skaft og blad på de enegga knivene i all overveide grad relativt liten (Søborg 1986:252, Hesjedal *et al.* 1996, Ramstad 1999a:75). Flertallet ligger mellom 20-47°, med unntak av to enegga kniver fra tuft 13 i Sundfjæra Nedre med skaftvinkler på rundt 60° (tabell 7.12). Disse tallene skal likevel brukes med et visst forbehold, da antallet kniver der det var mulig å måle skaftvinklene er relativt liten.

Mens tveegga kniver var klart kvantitativt dominerende i tuft 1 i Normannsvika, datert til slutten av periode I, ser det ut som om de er noe mer sjeldne i kontekster med et dateringsmessig tyngdepunkt i begynnelsen av periode II. Som nevnt foreligger det ingen tveegga kniver i sikre periode II enheter. Fra usikre enheter er det imidlertid funnet fragmenter etter både asymmetriske tveegga kniver (utenfor Ts11438: tuft 3 og Ts11439: tuft 6), en bladformet dolk og en symmetrisk kniv (Ts11412: tuft 14 og Ts11438; tuft 3). Det er verdt å merke seg at sistnevnte ender i en kløvet skaftende eller knopp. I omtalen av lokaliteten er det åpnet for at denne "kniven" kan være en bromme (fig. 3.92 nr. 4). Både tveeggede kniver og dolker, samt kløvet skaftende, regnes som tidlige trekk både i Finnmark og øvrige deler av midtre og nordlige deler av Skandinavia (Bakka 1976:18-23, E. E. Helskog 1983:67, Søborg 1986:256, Olsen 1994, Hesjedal *et al.* 1996:173, Lundberg 1997:140, Taffinder 1998:110, Ramstad 1999a:75-76). Dette bekreftes av materiale fra Melkøya der tveegga kniver i all overveiende grad er funnet i kontekster som dateres til århundrene før og etter overgangen til det fjerde årtusen (jf. tidligere diskusjon om kniver i periode I av yngre steinalder). Det mulige unntaket er dolken funnet i tuft 14 i Normannsvika datert til 3700-3370 f. Kr.

Av øvrige skiferkniver skal det vises til fragmentet av et skaft funnet i tuft 8 Normannsvika, som ender i et stilisert dyrehode (en skarv?) (fig. 1.61). Skaftender med dyrehoder er svært sjeldne i Norge og ytterst få er funnet i gode kontekster (Søborg 1986). I Finnmark er det er blant annet funnet tveegga skiferkniver med dyrehode på Gropbakkengen (Simonsen 1961:192-193) som også er datert til periode II. Generelt er det antatt at enegga kniver med flate eller enkle dyrehoder tilhører en tidlig fase av skiferbruk i Fennoskandia (Søborg 1986:241,

0,75

MELKØY

Lundberg 1997:37-45, Ramstad 1999a:75-76). Tre ¹⁴C-dateringer avgrensner den maksimale brukstida til tuft 8 til 4200-3650 f. Kr, mens det kronologiske tyngdepunktet kan knyttes til de første århundrene av det fjerde årtusen.

Formen på mange av de øvrige og mer hele knivene har for øvrig klar formlikhet med hvaler (se forøvrig Brøgger 1909, Søborg 1986, Sognnes 1996, Ramstad 2000). Flere av de mer forseggjorte og tilsynelatende ubrukte knivene kan være nedlagt som rituelle depoter (bl.a. kniver fra Ts11412: tuft 14, Ts11416 og Ts11439: tuft 7, samt to kniver fra periode I i Ts11401: tuft 1).

Prosjektmaterialet består utelukkende av pilspisser. Materialet er i all overveiende grad fragmentert, mange av de større og mer hele eksemplarene vitner dessuten om sterk reduksjon gjennom gjentatt sliping for å skjære brukte spisser. Siden spissene derfor gjennomgår relativt store endringer i form gjennom sitt livsløp kompliseres tradisjonell typologisering.

Ser man på de mer eller mindre hele spissene er disse gjennomgående små. I det hele tatt er det ikke dokumentert spisser over 10cm og/eller med en bladbredde over 2cm. Spissene har typisk spissovalt, flatt eller svakt rombisk tverrsnitt. Overgangen mellom tange og blad utgjøres av enten små og lite utviklede agnorer eller skrå avsatsar (fig. 1.118 nr 12-14, fig. 3.119 nr. 1-3). Noen mindre tangefragmenter kan være mulige fragmenter av den såkalte Nyelvtypen, der bladet uten markert overgang ender i en tilslipt avsmalende tange (Gjessing 1942:168).

I tillegg til de slipte skifer-gjenstandene kommer en svært homogen gruppe bestående av prener (fig. 3.18 nr. 15-18, fig. 3.119. nr 5-6, fig. 3.156 nr. 2-4). Med unntak av en pren fra Ts11439: struktur 30, er de øvrige prenene lange uslipte og kanthugde stykker. Samtlige har et rektangulært til triangulært tverrsnitt. Bredden er 0,7-1,6cm, og med unntak av noen få eksemplarer over 10cm er de fleste mellom 5-8 cm lange. Prenene ender i en flat eller fortyntet ende med tydelige slitespor.

Bergartsøkser ser ut til å ha vært relativt sjeldne sammenlignet med kysten lengre sør i Nord-Norge, noe som for øvrig er i tråd med situasjonen ellers i Finnmark (Hesjedal *et al.* 1996:177, Myklevoll 1997). Fra Ts11439: tuft 6 er det funnet en rektangulær og delvis slipt tverrøks. Fra mer usikre kontekster er det i Sundfjæra dokumentert en liten fasettert tverrøks (Ts11438: tuft 3). Fra Normannsvika, Ts11406: tuft 8, kommer en rektangulær tverrøks, et ubestemt fragment av en annen fasettert til oval øks, og en lang tynnakk variant av en sterkt vitret, men delvis slipt tverrøks (fig. 7.19). Felles for samtlige av øksene er at bergartene er sterkt nedbrutte, slik at gjenstandene framstår som mykere og mindre fargesterke enn de opprinnelig har vært.

Pimpstein er generelt en av de vanligste gjenstands-

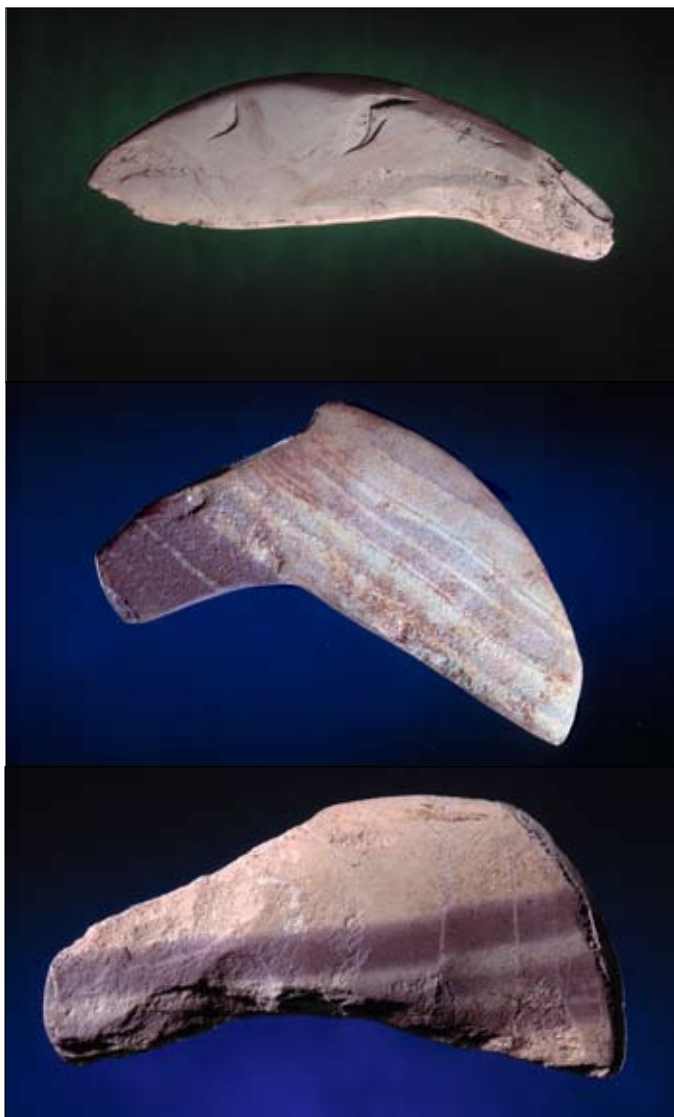
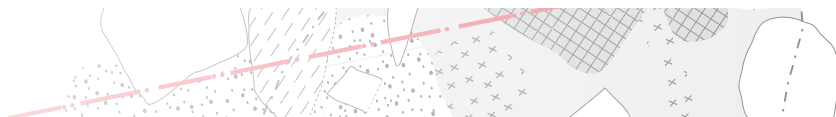

Fig 7.16-18 Enezza kniver fra fase II og III av yngre steinalder. Samtlige av disse knivene ble funnet i kontekster som kan representere rituelle depoter. Legg merke til knivenes utprega hvalform. Adnan Icgic©Tromsø Museum Universitetsmuseet

Fig 7.19 Øks funnet i tuft 8, Normannsvika. Melkøyprosjektet©Tromsø Museum Universitetsmuseet

kategoriene. Flertallet av de brukte pimpsteinene har en til to nedslippte furer, men eksemplarer med opptil fire furer finnes også. Furene har som regel form av tynne skarpt nedslippte spor (for skjerpung av egger?), mens et mindre antall har brede nedslippte furer (for glatting av skaft?). En gruppe med pimpstein karakteriseres av en eller to nedslippte flater og kan ha fungert som en form for slipeplater.

Ravperler utgjør de mest spektakulære funnene fra fasen. Tidligere var disse ikke påvist i sikre kontekster så tidlig i Norge. Hele gjenstander av rav kjennes kun fra Sundfjæra, mens det ble funnet noen mindre fragmenter av rav i Normannsvika.

Samtlige av ravperlene i Sundfjæra Midtre ble funnet i et mindre område av den østre delen av Ts11439. Konteksten til flere av perlene tyder på at de kan være lagt ned som gravgaver (Ramstad 2003, 2006a). Fra nøkkelenhetene kommer et fragment av en tønneformet ravperle i tuft 5 (fig. 3.122). Det ble funnet en avlang tønneformet ravperle i røysstruktur 7 (fig. 3.139), mens det i røysstruktur 1 ble funnet hele sju perler (to små skiver og fem tønneformede perler), samt en større tilslippt ravklump (fig. 3.149). Sistnevnte er ornamentert med fire linjer i sikk-sakk mønster på begge av stykkets bredsider. Stykket har et tosidig drillert hull i et hjørne. Det er videre slitt på bredsidene (den ene markant mer enn den andre). Det kan antas at stykket har vært brukt som anheng eller har vært festet på en drakt.

Det ble også funnet et fragment av en ravknapp i bakkeskråningen mellom Sundfjæra Midtre og Nedre (fig. 4.22). I et ildsted i Normannsvika (Ts11407: tuft 4) ble det funnet fire små, mulig delvis brente fragmenter (fig. 173).

Samtlige av ravfunnene i Sundfjæra er funnet i kontekster som er ^{14}C datert til mellom 4230-3650 f.Kr, tilsvarende begynnelsen av periode II. Konteksten i Normannsvika er datert til 3650-3100 f.Kr og er altså noe senere (overgang periode II og III). Avlange tønneformede perler er vanligvis forbundet med sammensatte smykker, mens mindre skiver trolig ble brukt som mellomliggere i slike smykker. Med unntak av den dekorerte klumpen, er alle av vanlige typer i Baltikum og Finland. Tilsvarende perler er her datert i kontekster fra begynnelsen av det fjerde årtusen f. Kr. (Ramstad 2006 med referanser).

Som tidligere nevnt ble det foretatt både fosfat- og sporelementanalyser av jordprøver fra røysene i Sundfjæra Midtre (Linderholm i appendiks). Sporelementanalysene av jordprøver fra røysene med ravperler (røys 1 og 7) ga uvanlig høye verdier av kobber, som også langt overgår kontrollverdiene fra profiler og øvrige prøveområder i Sundfjæra. Kobberverdiene ser også ut til å overskride det som kan forventes ut fra den lokale berggrunnen, også med tilførsel fra skjørbrente stein. Selv om grunnlaget er tynt, kan en mulig forklaring på de høye kobbernivåene

være at et eller flere kobberobjekter ble deponert i røysene. Så tidlige kobbergjenstander er ikke kjent i Norge, men kobber ble lagt ned i graver Baltikum og Sør-Skandinavia, samt muligens også i Finland i dette tidsrommet. Fra disse gravkontekstene opptrer også kombinasjoner av kobber og rav (Taffinder 1998:77, Nunez og Okkonen 1999, Larsson 2001, Zagorska 2001:115, Axelsson *et al.* in press).

Yngre steinalder periode II: materiell kultur og datering

Materialet fra periode II på Melkøya følger i store trekk det som tidligere er utskilt som karakteristisk for perioden. Skiferen og øvrige myke bergarter dominerer klart som viktigste steinråstoff. I et bredt spekter av harde råstoff er det fremstilt avslag som er bearbeidet med retusj til skjære- og kutteredskap. Det fins også en del skrapere i dette materialet.

Det ble og funnet et mindre antall emner og fragmenter etter flatehogde symmetriske spisser med spiss basis. Samtlige av disse fra var kontekster med datering til overgangen mellom det 5. og 4. årtusen f. Kr. Sammenholdt med de flatehogde spissene fra foregående periode på Melkøya, samt i øvrige kontekster fra Finnmark, er dette med på å bekrefte at disse spissene er en av ledeartefaktene for periode I av yngre steinalder, selv om en ikke med sikkerhet kan utelukke en viss fortsatt bruk ned i de første århundrene av periode II (K. Helskog 1980, Olsen 1994:54, Hesjedal *et al.* 1996:167, Skandfer 2002).

Skifermaterialet er primærtildannet gjennom kanthugging mens saging ikke ser ut til å ha vært utbredt. Dette er i tråd med det som er dokumentert ellers i Norge; hugging ser ut til å være vanligere i en tidlig fase, og saging i seinere skiferbrukende tid (Hinsch 1957, Bakka 1976, A. B. Olsen 1992, Ramstad 1999a, Bjørkli 2005). Denne tendensen gjelder imidlertid bare for fremstillingen av pilespisser. Trolig har kniver og spyd i hele den skiferbrukende delen av steinalderen vært laget ut fra tilhugde emner.

Antall ferdige redskap og fragmenter av slike, er langt lavere enn antallet emner og halvfabrikata. Av mer fullstendige kniver dominerer enegga kniver over tveegga. På de mer hele enegga knivene er med få unntak vinkelen mellom skaft og blad relativt liten (20-50°), og ingen av knivene har skaftvinkel større enn rundt 60°. I all overveiende grad ser brukstiden til dolker og tveegga kniver å være avgrenset til århundrene før og etter overgangen til det fjerde årtusen f. Kr. Knivgrep som avsluttes i flikete ender (knopp) ser ut til å ha en tilsvarende tidlig dateringsramme. Et skaftfragment som ender i et flatt dyrehode bekrefter at også dyrehodegrep hører hjemme i periode II.

Til tross for problemene knyttet til reduksjon og formendring gjennom bruk og oppskjerpung

0,75

MELKØYA

Fig 7.20 Små tangespisser lik denne representerer trolig en horisontmarkør for perioden 4500-3500 f.Kr. over store deler av det skiferbrukende området av Skandinavia. Foto: Adnan Icaicig©Tromsø Museum Universitetsmuseet

representerer skiferspissene et velegnet utgangspunkt for kronologiske studier og som tradisjonsmarkører. Dette materialet kan deles i to hovedgrupper.

Den ene gruppen utgjøres av små tynne tangespisser, med spissovalt til svakt rombisk tverrsnitt og som regel kurvede egglinjer. Agnorer er vanlige, men disse er små og lite utviklede (fig. 7.20). Slike spisser er i hele det skiferbrukende området av Skandinavia regnet som et tidlig trekk, og kan betraktes som en horisontmarkør for perioden 4500-3500 f. Kr. (Bakka 1976, Baudou 1978, Nærøy 1987, A. B. Olsen 1992, Nunez 1998, Taffinder 1998, Ramstad 1999a, Bergsvik 2002, Bjørkli 2005). Disse spissene har ikke vært mye omtalt i nyere litteratur om yngre steinalder Finnmark. Spissmaterialet fra Melkøya passer godt inn i disse overregionale tendensene, og denne typen spisser bør derfor ansees som markør for perioden også i det nordligste Norge.

Den andre gruppen spisser er noe mer fragmentarisk. Gruppen består av tilsvarende små spisser, men med skrå avsats mellom tangen og bladet. Det ble i tillegg dokumentert noen få basisfragmenter der tangen går direkte over i bladet uten noen markert overgang.

I Nord-Norge regnes begge disse variantene som tidsdiagnostiske for tiden før 3300 f. Kr. (Helskog 1980:50-52, Andreassen 1985:114, 120-121, Olsen 1994:54-55, Hesjedal *et al.* 1996:174-175, Sommerseth 1997:65).

En mindre påaktet gjenstandskategori er prenene. I motsetning til det som er dokumentert på andre lokaliteter er eksemplarene fra Melkøya, med ett unntak, uslipte (jf. Gjessing 1942:155, Sommerseth 1997:61). På Melkøya ble prener også påvist i kontekster som dateres til slutten av periode I, og kan trolig regnes som en horisontmarkør for århundrene før og etter 4000 f. Kr.

I likhet med det som er dokumentert på øvrige periode II lokaliteter i Finnmark er pimpstein med furer eller nedslippte flater tallrike (jf. Hesjedal *et al.* 1996:172). En mindre fremtredende gjenstandskategori er en relativt heterogen gruppe med tverrøsker i bergart.

Oppsiktsvekkende var de relativt sett mange funnene av rav. Samtlige perler er funnet i kontekster som hører hjemme i de første århundrene av det fjerde årtusen før Kristus. Fra et ildsted datert til overgangen mellom periode II-III ble et dessuten dokumenter små, muligens brente, biter med rav. Det er også funnet rav i sikre periode II kontekster andre steder på kysten av Finnmark og de fleste av disse ser i likhet med kontekstene fra Melkøya til å være fra tidlig i perioden. Samlet utgjør disse funnene det tidligste innslaget med "neolitisk" rav i Norge (Ramstad 2006a).

Yngre steinalder periode II: lokalt og regionalt perspektiv

Materialet fra Melkøya er i all overveiende grad i tråd med hovedlinjene for periode II ellers langs kysten av Finnmark. Fra begynnelsen av perioden dukker det opp mange og store tuftetboplasser, slik som Slettnes og Groppbakkeengen. Funnmaterialet domineres av slippede skifergjenstander. Basert på funksjonelle aspekt knyttet til skifergjenstandenes antatte bruk, lokaliseringen til boplassområdene, og at hustypene primært består av relativt godt konstruerte grophus, er det generell enighet om at man nå har en klar maritim orientering og at man er etablert langs kysten større deler av året (Andreassen 1985, Renouf 1989, Hood 1992, Olsen 1994, Hesjedal *et al.* 1996).

Selv om boplassene fra periode II av yngre steinalder ofte både er svært omfangsrike og teller mange tufter, er det hevdet at sammensetningen av gjenstandsmaterialet indikerer svært spesialiserte lokaliteter innrettet på fangst av sjøpattedyr. At boplassene var i bruk over lengre perioder av året av en befolkning med en mer sedentær livsstil har blitt mer eller mindre avvist i nyere diskusjoner. Man har heller sett for seg en form for boplassmobilitet med sesongmessige flyttinger mellom ulike ressursområder (Hood 1992:232, Olsen 1994:68-71, Hesjedal *et al.* 1996:208-209, se imidlertid

Renouf 1989). I diskusjon av bosetningsmønsteret på Slettnes, og mer generelt på Sørøya, er det hevdet at bosetningene her var basert på sesongopphold vår og sommer (Hesjedal *et al.* 1996:211). Det er postulert at man tilbrakte vinteren lengre inn i fjordsystemene. Mer konkret knyttes helleristningsfeltene i Alta til periodens tuftboplasser på Sørøya og det antydes befolkningen oppholdt seg innerst i Altafjorden om vinteren (*ibid*:208-209). Det er i denne sammenhengen vist til at enkelte av boplassområdene på Slettnes og på Vatna ligger i områder som har vært svært utsatte for snøskred og at man på denne bakgrunnen finner det lite sannsynlig at lokalitetene har vært benyttet vinterstid. I tillegg vises det til at mange av tuftene på Slettnes ligger på de plassene der det ville ha samlet seg mest snø om vinteren (*ibid*:209, se også 217).

Flere forhold taler for en revurdering av en slik tolkning av bosetningsmønsteret i Vest-Finnmark i periode II. For det første virker det rimelig å anta at snømengden både var større og forsvant seinere inne i fjordbunnene enn ute på kysten, slik det også er i dag. For det andre burde man forvente at et sesongmessig flyttemønster mellom indre og ytre strøk ville vært reflektert i tilstedeværelse av større tuftboplasser også i de indre delene av fjordene i Vest-Finnmark. Tufter er riktig nok kjent både fra Alta og i bunnen av andre fjordområder, men både antallet lokaliteter og mengden med tufter på disse er langt lavere enn tilfellet er på kysten. Det er også verdt å merke seg at det utover tuftboplassene er dokumentert svært få andre basisboplasser eller mindre og mer spesialiserte fangstlokaliteter fra perioden, som ville vært forventet dersom graden av sesongbasert mobilitet var relativt stor. På den annen side er sannsynligvis lokaliteter uten groptufter trolig underrepresenterte sammenlignet med tuftboplassene.

Den store mengden med skiferprosjektiler og kniver på periode II boplasser som Gropbakkeengen og Slettnes kombinert med et relativt sett mer begrenset funnmateriale av skrape- og kutteredskap i harde bergarter har blitt brukt som argument for at dette har vært svært spesialiserte boplasser innrettet på mer sesongmessig fangst av sjøpattedyr (Hood 1992:232, Olsen 1994:69-71). Dersom dette var mer sedentære eller semisedentære boplasser er det hevdet at man ville forvente en større variasjon og en mindre spesialisering i det littiske funninventaret. Ettersom fiskeredskaper som angler og lystergafler vil være produsert av forgjengelige materialer som gevir og muligens også bein, som i all overveiende grad ikke er bevart på boplasser fra denne perioden, kan imidlertid ikke steinredskapenes sterke tilknytning til marin jakt tillegges avgjørende betydning (jf. Hesjedal *et al.* 1996:210). Sesongmessig utnyttning av egg fra sjøfugl, høsting av skjell, o.l. er øvrige ressurser som kan ha vært utnyttet. Sannsynlig var dermed ressursutnyttelse og økonomi langt mer sammensatt enn det som er representert gjennom skiferpissene, knivene og øvrige jakt- og slakteredskap fremstilt av stein. Ser

man isolert på variasjonen innenfor det littiske inventaret på periode II boplasser er det dessuten lite som tyder på at dette er mindre variert enn det som foreligger på de antatt mer stedfaste boplassene fra århundrene før og etter 2000 f. Kr. Mer grundige analyser av et større og mer omfattende inventar på boplassene fra disse periodene i Øst- og Vest-Finnmark er nødvendig for å forfølge disse spørsmålene mer i detalj enn det som til nå er foretatt i litteraturen. Men variasjonen kun i det littiske materialet ser ut til å være et lite anvendbart kriterium alene for å postulere en større grad av mobilitet i periode II av yngre steinalder enn ved slutten av periode III (sml. Hood 1992:232, 278-279, Olsen 1994:70-71, 82).

Det er videre ikke åpenbart at det skulle være noen nødvendig sammenheng mellom boplasser med spesialisert marin orientering, slik som Melkøya og Slettnes, og sesongbetonte aktiviteter og boplassmobile systemer (sml. Hood 1992:232, Olsen 1994:69, Hesjedal *et al.* 1996:211), snarere tvert i mot. Fra Melkøya har det vært mulig å utnytte et rikt og bredt spekter av migrerende typer fisk, marine pattedyr og sjøfugl i Sørøysundbassenget. Kanskje var imidlertid utnyttelsen av de stasjonære fiskeressursene som fantes i de sterke tidevannstrømmene umiddelbart utenfor øya viktigere. Knut Andreas Bergsvik har rettet oppmerksomheten mot marinbiologiske data som vitner om at tidevannstrømmer har en spesielt høy produksjon av plankton og næringsstoffer. Dette gjør at tidevannstrømmer har en langt større bæreevne og da spesielt for stasjonære arter, enn andre steder. De gunstige forholdene vil også tiltrekke seg migrerende predatorer på høyere nivå, slik som større fisk, sjøfugl, sel, nise og annen småhval (Bergsvik 2001). I tillegg til de mer sesongmessige variasjonene ville tidevannstrømmene dermed gi forutsigbar og kontinuerlig tilgang til stabile og rike ressurser i umiddelbar nærhet til bosetningene.

Fra Nord-Troms er det også kjent store boplasser i direkte tilknytning til ressursoptimale tidevannsstrømmer og sund, slik som Nordstraumen og Lillestraumen innerst i Kvænangsfjorden, Hamnes ved Rotsund og Hamneidet ved Maursund. Lokaliseringen vitner om at også disse tuftboplassene, i likhet med Melkøya, har en primær orientering mot fisk og sjøpattedyr snarere enn utnyttelse av de mer fluktuerende landbaserte ressursene som fantes ved fjordbunnene og lengre inn i landet.

Lokale bosetningsforhold

Melkøya er en liten øy med begrensede flater for bosetning, og derfor er også antallet tufter lavt sammenlignet med mange andre samtidige tuftboplasser langs kysten av Finnmark (Ramstad in press). Likevel er det en rekke ulike elementer som hver for seg synes å peke mot at bosetningen på Melkøya hadde en relativt stor grad av permanens der oppholdene også har strukket seg på tvers av årssyklusene.

MELKØYA

2002

Fig 7.21 Normannsvika 22. januar 2002. Melkøya-prosjektet ©Tromsø Museum Universitetsmuseet

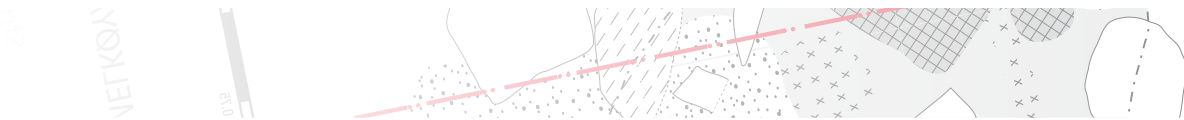
Pollenanalysene vitner om at det foregikk en avskogning av øya rundt 4000 f. Kr., og at dette mest sannsynlig skjedde som følge av hogst (Jensen og Elverland i appendiks). Høye trekullverdier settes i sammenheng med omfattede ildstedsaktivitet, mens det er et klart innslag av næringskrevende planter nær boplassområdene. Alt dette tyder på at naturmiljøet på Melkøya gjennomgikk store endringer i dette tidsrommet som en følge av at flere mennesker oppholdt seg på øya, samt utnyttet, øya på annen måte enn tidligere.

Også det arkeologiske kildematerialet peker entydig på at tidsrommet mellom 4000-3700 f. Kr. var den mest intensive bruksfasen på øya, og var trolig også den perioden der øya hadde den største befolkningstettheten. Et stort tilfang av ¹⁴C-dateringer fra gode kontekster vitner om at brukstiden til de ulike tuftene ligger nært i denne fasen (tabell 7.8). Basert på prøvenes standardavvik er det ikke mulig å skille i tid mellom tuftene på toppen av tapesvollen i Normannsvika eller mellom de fleste tuftene i Sundfjæra Midtre. Dette er en sterk indikasjon på at flere av tuftene har vært i bruk samtidig. I tillegg ble det dokumentert et stort tilfang av samtidig daterte strukturer utenfor og mellom hustuftene (se tabell ??).

I rullesteinsstranda ved tuftene er det dokumentert aktivitetsområder knyttet til konsentrasjoner av littisk materiale, ryddede flater, ansamlinger av skjørbrante stein, strukturer av kantsatte heller og en rekke ulike typer av ildstedsanlegg. I brattere og mer ulendt terreng, et stykke fra tuftene og selve boplassflatene, ble det i Sundfjæra Midtre funnet både gravrøyser og bålrester i sprekker og flater på svabergene. Fra boplassområdene ble det dokumentert kontekster med hele og mer forseggjorte skiferkniver tolket som mulige rituelle nedleggelse. Liknende nedleggelse ble også dokumentert i Normannsvika, og da særlig like utenfor tuft 1, som dateres til overgangen mellom periode I og II av yngre steinalder.

I bakkeskråningen som utgjør skillet mellom Sundfjæra Nedre og Midtre er det påvist flere større frittliggende ildstedsanlegg som trolig representerer en form for spesialiserte produksjonsanlegg (for fremstilling av olje eller tjære?) eller kokegroper. Lignende anlegg ble også dokumentert utenfor tuftene i Normannsvika. Størrelsen tilsier at en eventuell funksjon som kokegroper har omfattet tilberedning av mat til en større gruppe enn det enkelte husholdet. Gropene kan være relatert til konsum

av mat ved sosiale sammenkomster (f. eks. "feasting" eller rituelle sammenkomster). Man kan også se for seg at de kan ha hatt funksjoner relatert til konservering av fødevarer gjennom røyking og tørking (jf. Bergman *et al.* 2004).

Flertallet av tuftene framstår som relativt solide konstruerte strukturer. Taket har vært båret av stolper, mens enten hele golvflata eller bakkanten av denne har vært godt nedgravd i rullesteinsstranda. Tuftene med bevarte akkumulerte kulturlag kan trolig relateres til intensiv og relativ langvarig bruk av strukturene. I nær relasjon til flertallet av tuftene var det deponert relativt store mengder med skjørbrente stein, både i gulvplanet og i områdene utenfor tuftene. Spesielt i bakkeskråningen som skilte Sundfjæra Midtre fra Sundfjæra Nedre var det deponert flere tonn med skjørbrente stein. Ettersom de skjørbrente steinene jevnt over besto av store fragmenter av nevestore og større rullestein er det sannsynlig at disse steinene hovedsakelig ble brukt til oppvarming av boliger framfor til koking (Spång 1997, Odgaard 2001). Siden behovet for oppvarming må ha vært større vinterstid kan disse akkumulasjonene trolig relateres til lengre opphold også vinterstid på øya (jf. Olsen 1998:112-114, se også Ramstad 2006b).

I rullesteinsstranda mellom de mer solide husene ble det påvist svakt rektangulære til sirkulære områder ryddet for større stein og med et sentralt plassert mer diffust ildsted som trolig representerer lettere husstrukturer eller teltsteder. En mulighet er at dette representerer boliger brukt i sommerhalvåret. En praksis med både mer solide hus og telt eller øvrige lettere boligtyper er relativt vanlig blant sirkumpolare fangstgrupper. Dette kan forklares for eksempel med at grophusene blir fuktigere etter snøsmeltingen og utover sommeren varmere og mer innestengte. Utover våren foretrekker man derfor å flytte inn i lettere og mer åpne boliger (Olsen 1994:63, Lundberg 1997:145-146).

Merker i landskapet og nye relasjoner mellom mennesker og materiell kultur

For nordområdene er det postulert et økt fokus mot sedentære samfunn i løpet av det fjerde årtusen f. Kr. (Lundberg 1997, Pesonen 2002, Nunez and Okkonen 2005, Damm 2006). I materialet fra Melkøya er de materielle konsekvensene av dette synlige på flere måter. I løpet av dette tidsrommet etableres det et åpnere landskap rundt boplassområdene, og etter hvert ser det ut som om hele øya er avskoget.

Avskogingen, flere og mer solide hus, en tiltagende akkumuleringen av kulturlag og avsettingen av tonnevis med skjørbrente stein har satt et langt synligere merke på øya enn bosetningssporene fra første del av yngre steinalder. I et større perspektiv er det vist til at fangstboplassene over store deler av Nord-Skandinavia gjennomgår beslektede endringsprosesser i det

samme tidsrommet der kontrasten mellom boplassene og naturmiljøet etter hvert har framstått som langt tydeligere enn tidligere (Ramstad 2006a:141, Axelsson *et al.* in press).

Boplassområdene er synonyme med de stedene der menneskene tilbrakte det meste av sin tid (jf. Pollard

Fig 7.22 Ravperlene funnet i struktur I i Sundfjæra Midtre satt sammen til et smykke. Adnan Iagic©Tromsø Museum Universitetsmuseet

1999). Følgelig har boplassen også en helt sentral rolle i strukturering og restrukturering av individ og samfunn. I de daglige rutinemessige aktivitetene på boplassområdene har både det bygde miljøet av hus, ansamlinger av skjørbrente stein, ildstedsanlegg, aktivitetsområder, graver osv inngått i struktureringen av både gruppa og individene. I forhold til tidligere perioder på Melkøya er ikke bare boplassen brukt lengre, men man får også en økt markering av selve stedet gjennom de fysiske strukturene på boplassområdene.

Ravfunnene utgjør totalt sett en liten kildekategori, men kan likevel bidra med en ny og dypere forståelse av endring og sosiale prosesser som mer eller mindre samtidig foregår over store områder rundt 4000 f. Kr. (Ramstad 2006a). Nyere studier har påvist rav i flere tidlige boplasskontekster i Finnmark (*ibid.*). Disse funnene kan relateres til etablering av utvekslingssystemer og nettverk som strakte seg mellom Baltikum i sør, Finland, Karelen, Vest-Russland og Finnmark lengst i nord (*ibid.*).

Sirkulasjonen av ravperlene og nedleggelsen som gravgaver synes å reflektere at fangstsamfunnene i denne perioden blir mer subjektorienterte. Ravperlene gjenspeiler høyst sannsynlig en ny rolle i personlig utsmykking knyttet til etablering av nye relasjoner mellom personlig identitet og materielle objekter (Ramstad 2006a, Axelsson *et al.* in press).

En del av skiferknivene fra samme periode (samt fra slutten av foregående periode) gjenspeiler øyensynlig noe av de samme prosessene. Særlig de tveegga knivene og dolkene, men også de mer forseggjorte øvrige knivene, ser ut til å være objekter laget for fremvisning snarere enn funksjonell bruk. På Melkøya har et flertall av disse knivene små eller ingen skader langs eggene, og ser heller ikke ut til å være redusert gjennom bruk og oppsliping. Flere av disse knivene ser ut til å være nedlagt som rituelle depoter på boplassområdene i Sundfjæra og i Normannsvika. Det er også verdt å legge merke til at på tilsvarende vis som ravperlene har også knivene inngått i over-regionale distribusjonsnettverk som har strukket seg over store deler av Skandinavia (Søborg 1986, Taffinder 1998, Axelsson *et al.* in press).

Yngre steinalder periode II: oppsummering

Kvantitativt er periode II av yngre steinalder den fasen hvor funnmateriale, hustufter og øvrige strukturer er best representert på Melkøya. Totalt sett vitner strukturer og funn om en periode preget av stabilitet, men også av intensiv bruk.

Flateavdekkingen av hele landskapsrom synliggjorde et langt større tilfang og variasjon i strukturer utenfor og mellom hustuftene, men også i områder lengre unna tuftene, enn det som har vært gjort på tidligere steinalderutgravninger. Et stort tilfang av dateringer fra gode kontekster, både fra hustufter, men også fra ildsteder, bål, akkumulasjoner av skjørbrente stein, steinlegginger og røyser vitner om at mange av strukturene var i bruk samtidig. Flertallet er anlagt i tida 4000-3700 f. Kr. Både mer solide grophus, der mange har ett eller to markerte ildsteder, og store mengder med skjørbrente stein i og utenfor tuftene kan relateres til bosetning vinterstid. Variasjonen i det store antallet strukturer utenfor og mellom husene viser at det har foregått et bredt spekter av aktiviteter. Det har trolig vært flere hushold samtidig på bosetningene, og disse har også vært på øya over lengre tid. I tillegg til aktivitetsspesifikke strukturer som ildstedsanlegg og produksjonssteder for littisk materiale ble det dokumentert boplassgraver og trolig rituelle deponeringer av gjenstander på boplassflatene. Materialet fra Melkøya vitner alt i alt om at bruken av boplassområdene har gjennomgått en omfattende restrukturering i forhold til perioden før. Særlig påtagelig er det at bosetningen nå får en karakter som uttrykker en langt sterkere fysisk markering av sted. Vi kan se for oss at boplassområdene i Sundfjæra og Normannsvika har vært inndelt i en rekke ulike soner med overlappende religiøs, kultisk og praktisk betydning, ikke ulikt boplasser

hos etnografisk beskrevne fangstsamfunn (jf. Grøn og Kuzentsov 2003).

Boplassmaterialet fra periode II av yngre steinalder på Melkøya vurderes som et velegnet utgangspunkt for studier av bruk og organisering av boplassområder i forhistoriske fangstsamfunn. Det har også et særlig stort potensial til å belyse problemstillinger rundt de generelle endringsprosessene som ser ut til å ha funnet sted over store deler av Fennoskandia rundt 4000 f. Kr. Disse prosessene involverer endringer i boplassmobilitet og økonomi, endringer i forholdet mellom individ og det kollektive, og endringer i forholdet mellom mennesker og natur.

Fig 7.23 Tangefragment av flatehogd spiss med spiss basis. Funnet i tuft 8, Normannsvika. Melkøya-prosjektet © Tromsø Museum Universitetsmuseet

Fig 7.24 Avtøring i østre deler av Sundfjæra nedre. Melkøya-prosjektet © Tromsø Museum Universitetsmuseet

Yngre steinalder periode III

I løpet av periode III var bosetningen på Melkøya konsentrert til Sundfjæra Nedre, mens det i Sundfjæra Midtre kun fantes svake spor fra begynnelsen av perioden. I Normannsvika var det spor etter få og spredte aktiviteter i områdene nedenfor tapesvollen. På Meland ble det datert et kulturlag fra midten og slutten av perioden.

Kronologisk dekker periode III 1500 år. Innenfor dette tidsrommet er det ikke bare Finnmark, men også over det meste av Fennoskandia, postulert at store samfunnsmessige endringer fant sted. Det er foreslått å dele periode III inn i to faser: før og etter 2400 f. Kr. Tidspunktet tilsvare mer eller mindre tilkomsten av de såkalte Gressbakkentuftene i Øst-Finnmark (K. Helskog 1980:49, Olsen 1994:59, Schanche 1994). I Vest-Finnmark er det antatt at liknende endringer fant sted noe senere, i løpet av århundrene før og etter 2000 f. Kr. (Hesjedal *et al.* 1996:190). Materialet fra Slettnes vitner om en stor grad av kontinuitet fra ca 2200 til 1500 f. Kr, altså mer eller mindre tilsvarende Gressbakkenfasen og de første århundrene av den etterfølgende tekstilkeramiske fasen av tidlig metalltid.

For å belyse denne problematikken, samt å undersøke

hvorvidt det også var mulig å spore materielle endringer knyttet til gressbakkenfasen ble det forsøkt skilt ut nøkkelenheter både fra begynnelsen og slutten av periode III på Melkøya. Samtlige av kontekstene som tilfredsstillte kravene til nøkkelenheter stammer fra Sundfjæra Nedre. Denne todelingen brukes også som utgangspunkt i presentasjonen av tufter og øvrige strukturer.

Mens det tredje årtusen var en periode preget av oppløsning av bosetningen på Slettnes, karakteriseres århundrene rundt 2000 f.Kr. fremfor alt av en stor funnriddom og en klar oppgang i antallet hustuffer. Dette er ikke tilfellet på Melkøya, hvor det i stedet ser ut til å være en langt mindre omfattende bruk av øya i hele dette tidsrommet. Etter gjennomgangen og oppsummering av funnmaterialet og strukturer fra periode III nedenfor, inkluderes derfor første del av tidlig metalltid, tilsvarende perioden 1800-1500 f. Kr. Til slutt gis det en kort oppsummering av hele tidsrommet 3300-1500 f. Kr, der tilbakegangen i bruken av øya relateres til den videre regionale konteksten.

3300-2400 f. Kr: strukturer og funnområder

Tabell 7.10 ¹⁴C- daterte strukturer og øvrige funnområder fra første halvdel av periode III yngre steinalder, 3300-2400 f. Kr.

Tsnr	Område	Struktur	Type	Størrelse	Antall ildsteder	Datering*
14411	Normannsvika	7	Tuft	20m ²	1-2?	2685
11417	Sundfjæra Midtre	12	Ryddet flate	6m ²		3265
11417	Sundfjæra Midtre	2.5	Ansamling skjorbrente stein			3190
11442	Sundfjæra Nedre	14	Tuft	ca. 8m ²	1	3140
11442	Sundfjæra Nedre	3	Tuft		1	3100
11442	Sundfjæra Nedre	15	Tuft	ca. 12m ²	1	3145**
11441	Sundfjæra Nedre	10	Tuft	11,5m ²	1	3000
11441	Sundfjæra Nedre	27	Ildsted			2670
14440	Sundfjæra Nedre	8	Tuft	10,5m ²	1 rektangulært	3120
14440	Sundfjæra Nedre	9	Tuft	7,5m ²	1 rektangulært	3105
14440	Sundfjæra Nedre	19	Ansamling skjorbrente stein			3200
14440	Sundfjæra Nedre	30	Ildsted			2410
11444	Meland		Ildsted			2420

*Av analytiske hensyn er dateringene av strukturene i tabellen oppgitt som middelverdi av samtlige dateringer fra hver enkelt kontekst (med utgangspunkt i 2 sigma standardavvik). Således angis i tabellen de samlede dateringenes tyngdepunkt. De reelle dateringsrammer, og eventuelle bruksfaser fremgår i de ulike del-rapportene.

**trekullprøve av lerk (wk11978) fra veggvoll ikke medregnet.

Det ble dokumentert i alt 7 hustuffer knyttet til første halvdel av periode III av yngre steinalder (tabell 7.10). I størrelse og utseende svarte hustuftene i all vesentlig grad til tuftene fra den foregående periode II. Tuftene var rektangulære til ovale i form, mens størrelsen varierte mellom 7,5 og 20m², med et gjennomsnitt på 11,6 m². Innganger var lite markerte eller ikke synlige. Der innganger ble påvist var disse i overveiende grad orientert mot sjøen.

Ildstedene var som regel sentralt plasserte, og var hovedsakelig relativt små, steinsatte, noe uregelmessige til ovale strukturer fylt med trekull og skjorbrente stein. Langs midtaksen til tuft 8 og 9 i Sundfjæra Nedre ble det imidlertid dokumentert to større og mer markerte ildsteder. De to tuftene lå ved siden av hverandre og dateringer er mer eller mindre samtidig rundt 3100 f. Kr. Mens begge tuftene var av samme karakter som de øvrige tuftene fra periode II og tidlig i periode III har ildstedene derimot parallell til ildstedsstrukturer blant annet på Nyelv Nedre Vest og samtidige lokaliteter med såkalte Nyelvhus i Finnmark (Simonsen 1961, Renouf 1989, Olsen 1994:71-72). Dette gjelder spesielt ildstedet i tuft 9, som framstod som rektangulært og avlangt (2x0,9m), og var avgrenset av godt kantsatte stein. Ildstedet i tuft 8 var

spissovalt og steinsettingen var noe mer uregelmessig, men størrelsen på ildstedet (1,9x0,8m) og mektigheten til ildstedsmassene tilsvarte ildstedet i tuft 9.

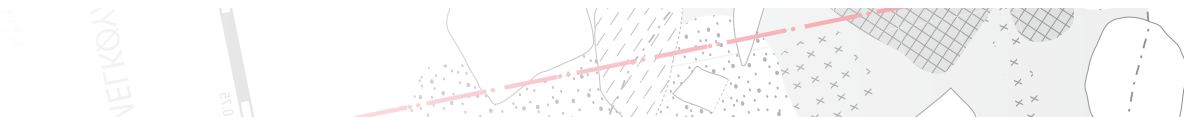
I tillegg til hustuftene kommer to mer usikkert daterte strukturer fra Ts11417 i Sundfjæra Midtre. Dette er struktur 2.5, en ansamling med skjorbrente stein og RF12, som var en ryddet flate. Dateringene knytter disse til overgangen mellom periode II og III, med tyngdepunkt i sistnevnte. Begge strukturer er bare datert gjennom en prøve, og de omkringliggende tuftene og aktivitetsområder har en entydig tilhørighet til periode II av yngre steinalder. Med utgangspunkt i prøvenes standardavvik er det derfor usikkert hvorvidt disse strukturene skal relateres til periode III eller til opphold knyttet til de omkringliggende tidligere strukturene, datert til periode II av yngre steinalder.

På Melkøya representerer struktur 27 og 30 fra Sundfjæra Nedre de eneste daterte frittliggende ildsteder fra denne fasen. I tillegg ble ildstedet på Meland datert til slutten av fasen. Når det gjelder skjorbrente stein var det i likhet med foregående periode avsatt relativt mye rundt tuftene i Sundfjæra Nedre.

Nøkkelenheter

Tabell 7.11 Sikre enheter i tiden mellom 3300-2900 f. Kr.

Område	Ts.	Tuft	Lag	Kontekst	Koordinater	Antall funn	Antall dateringer	Datering kal.	Datering u.kal
Sundfjæra Nedre	11442	3	1-2.2	Gulv, inngangsomr., ildsted	140-143x/142-146y	1494	5(6)	3300-2900	4400-4250
Sundfjæra Nedre	11440	8	A, D- F	Gulv og ildsted	152-155x/135-137y	634	5	3350-2900	4500-4400

Fra tidlig i perioden er det utskilt nøkkelenheter fra to relativt funnrrike tufter, begge med akkumulerte kulturlag (tabell 7.11). Den ene er Ts11442: tuft 3, der toppen av ildstedet og gulvlaget (lag 1-2.2) i det indre av tufta er belagt med fem dateringer til tida 3300-2900 f. Kr. I tillegg er en trekullprøve tatt like utenfor inngangspartiet til tufta datert til samme tidsavsnitt. Den andre tufta er Ts11440: tuft 8, der kulturlaget i det indre av tufta (lag A, og D til F) er knyttet til 3350-2900 f. Kr. gjennom fem dateringer.

Øvrige tufter som har dateringer til denne fasen er Ts11411: tuft 7 fra Normannsvika, og i Ts11440: tuft 9, Ts14441: tuft 10, Ts11442: tuft 14 og 15 fra Sundfjæra Nedre. Funn fra disse kontekstene medregnes ikke i gjennomgangen av råstoff, men trekkes til dels inn i presentasjonen av gjenstandsmaterialet.

Råstoffbruk

Fra nøkkelenhetene er det til sammen 2128 funn av i alt 25 ulike råstoff (fig. 7.25). Til sammen utgjør hardere bergarter rundt 71% av den totale råstoffvariasjonen. Dette er mer eller mindre den samme andelen som skifer hadde i periode II. Det er påvist en lignende tendens på Slettnes, hvor hardere bergarter utgjør hovedandelen av råstoffene rundt 3000 f. Kr. (Hesjedal *et al.* 1996:160).

Med en andel på 47% kan det se ut som om grov kvarts nå har tatt over for skifer som det mest dominerende råstoffet. Av en total funnmengde på 1007 fantes bare fem modifiserte gjenstander; et retusjert avslag og fire kjerner. Det resterende materialet bestod av kvartsavslag uten bruksspor. Det kan ikke utelukkes at deler av dette materialet er naturlig spaltet kvarts.

Et nytt råstoff i forhold til tidligere er brun grov kvartsitt, som utgjør nærmere 10 % av det totale materialet. Andre harde råstoffer som ble dokumentert var mindre andeler av øvrige varianter kvarts og kvartsitt, og dessuten noe chert, mylonitt, bergart, og bergkrystall.

De mykere bergartene utgjøres av en rekke ulike

varianter med skifer (26%), i tillegg til mindre andeler med sandstein (1,8%) og pimpstein (1%). Selv om den totale andelen av mykere bergarter er langt mindre enn i foregående periode, er det i hovedsak fremdeles de samme variantene som er til stede. Kategorien uspesifisert grå skifer (skg 12,5 %) er større enn rød skifer (skmrø 6,7%) og blå skifer/gråvacke (skmbl 4,1 %). Utover disse er det mindre andeler med øvrige skifervarianter og andre mykere bergarter.

Funnmaterialet

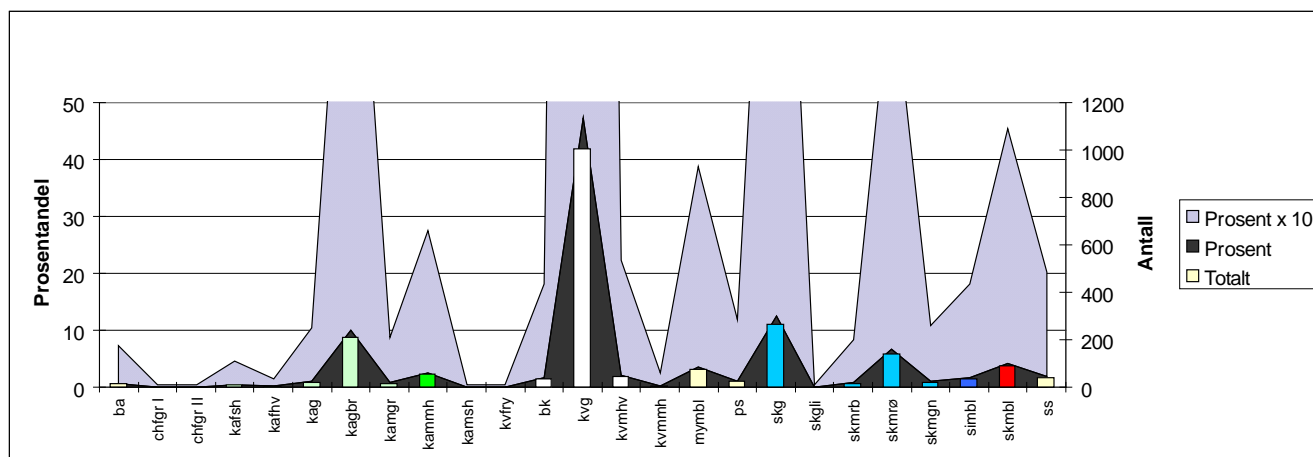
Det foreligger et relativt omfattende funnmateriale fra to de sikre enhetene. Begge disse har dateringsmessig tyngdepunkt til perioden 3350-2900 f. Kr. Samtlige av de øvrige tuftene i Sundfjæra knytter seg til denne fasen. Funnmaterialet fra disse er relativt stort, mens det relative antallet gjenstander fra strukturer og funnområder som er datert til 2900-2400 f. Kr. framstår som markert mindre.

Avfallsmaterialet i harde bergarter kan relateres til en avslagsteknologi. Kjernematerialet er relativt heterogent og består både av regulære bipolare kjerner, men også av øvrige mindre kjernefragmenter og knuter. Reduksjonen av kjernene ser ut til å ha vært basert på direkte slag med slagstein, og det har trolig vært en utstrakt bruk av ulike former for støtkantteknikker.

Kun 7 av avslagene hadde spor etter retusj (tilsvarende 0,3 % av den totale funnmengden fra sikre enheter), en klar reduksjon i forhold til foregående periode (2 % av den totale funnmengden fra nøkkelenhetene i periode II). Skrapere viser en klarere kontinuitet fra periode II både i form og antall (hhv 0,4 og 0,5 % fra nøkkelenheter). Til sammen ble det dokumentert ni skrapere, derav fire små endeskrapere og fem tommelskrapere.

Det plastisk formede gjenstandsmaterialet består av en relativt sammensatt gruppe med tilhugde og deretter gjerne tildels formslippte emner til spisser og kniver. Primærfremstilling med utgangspunkt i saging ser ikke ut til å ha vært utbredt.

Fig. 7.25 Relativ og absolutt råstoffbruk i sikre enheter datert til perioden mellom 3350-2900 f. Kr.

0,75

MELKØYA

Tabell 7.12 Oversikt skaftvinkler enegga kniver fra Melkøya

Ts.nr	Område	Kontekst	Datering u.kal BP.*	Skaftvinkel	Bred-smal
11416.866	Sundfjæra Midtre	Ildsted?	4500 BP	43°	Smal
11438.134	Sundfjæra Midtre	Utenfor tufter	Ysta I-II	30°	Smal
11438.4	Sundfjæra Midtre	Ved Ts11439:tuft 7	Ca. 5000 BP	39°	Bred?
11439.103	Sundfjæra Midtre	Str.30	5300-4900 BP	47°	Bred
11439.302	Sundfjæra Midtre	Str.30	5300-4900 BP	20°	Smal
11413	Normannsvika	Tuft 15	4866 BP	43°	Smal
11442.558	Sundfjæra Nedre	Tuft 13	4200-4750 BP	61°	Bred
11442.623	Sundfjæra Nedre	Tuft 13	4200-4750 BP	60°	Bred
11442.81	Sundfjæra Nedre	Tuft 15	Usikker III a el b	84°	Bred
11442.1054	Sundfjæra Nedre	Tuft 3	4100-4500 BP	84°	Bred
11442.1168	Sundfjæra Nedre	Tuft 3	4100-4500 BP	63°	Bred
11442.1181	Sundfjæra Nedre	Tuft 3	4100-4500 BP	65°	Smal
14444:1263	Meland	III sen	3750 BP	58°	Kortbladet

* Eldste og yngste datering fra funnkontekstene, ukalibrert.

Spissmaterialet utgjøres primært av emner, halvfabrikata og spissfragmenter. Ingen hele spisser er bevart. Karakteristisk fra de sikre enhetene er midtfragmenter fra det som ser ut til å være relativt lange spisser med rette konvergerende egglinjer og relativt tykke og tilnærmet rombiske tverrsnitt. Fra struktur 19, en ansamling med skjorbrennte stein i forkant av de sikre enhetene i tuft 8 i Sundfjæra Nedre, var tange- og midtpartiet av en rombisk pilspiss med parallelle egglinjer og markerte hengende agnorer bevart (fig. 4.79 nr. 1).

Fra de sikre enhetene i tuft 3 var det kun et fragment som ga nærmere informasjon om utformingen av basis. Dette var et fragment av en mindre spiss med rette konvergerende sidekanter og svakt rektangulært snitt med skrå avsats mellom tangen og bladet (fig. 4.15 nr. 3). Størrelsen og en tydelig nedsliping av en skarp tverr odd vitner om gjenbruk og en begynnende oppskjerpning. Utover de skrå avsatsene har denne spissen klare paralleller med de øvrige skiferspissene fra perioden. Siden spissen trolig er brukket under oppskjerpning kan de skrå avsatsene ikke tillegges betydning da disse kan være agnorer som skulle slipes inn i neste del av oppskjerpningen. Det foreliggende skiferspissmaterialet fra Melkøya bekrefter dermed at små, tynne spisser med kurvede egglinjer og skrå avsats har et klart kvantitativt tyngdepunkt i tida 4500-3500 f. Kr., og at de har mistet sin betydning ved overgangen til periode III av yngre steinalder.

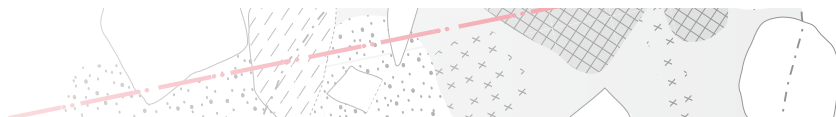
Utover pilespissene ble det i sikker kontekst i tuft 3 i Sundfjæra Nedre funnet en skiferspydspiss som krever nærmere omtale (fig. 4.17). Spydspissen var fremstilt i rød skifer og hadde konvergerende egglinjer, klart hengende agnorer og et tykt rombisk tverrsnitt. Spissen kan omtales som et prakteksemplar. De intakte skarpe egglinjene, og den langstrakte og svært symmetriske utformingen vitner om at spissen ikke har gjennomgått reduksjon gjennom oppskjerpning etter bruk. Spydspissen ble funnet i bunnen av den sørlige veggvullen i tufta, like ved var det en konsentrasjon av rød oker. Sannsynligvis ble spydet lagt ned i forbindelse med byggingen av tufta, og det er nærliggende å tolke nedleggelsen som en form for rituelt depot.

Både fra de sikre og usikre enhetene ble det doku-

mentert et omfattende materiale bestående av emner, fragmenter og mer hele enegga skiferkniver. Alle stadier i produksjonsprosessen er til stede, fra grovt tilhogde emner, til delvis slipte halvfabrikata. Av de ferdig tildannede knivene dominerer slitte og ødelagte eksemplarer over mer hele kniver. Bredbladede eksemplarer dominerer over smalbladede. Kun et mindretall av knivene var i en tilstand der det var mulig å måle skaftvinkelen og det kan derfor stilles spørsmålstegn med dette materialets representativitet. Det er likevel verdt å merke seg at disse knivene hadde en middels til en relativt stor skaftvinkel (jf. Søborg 1986:164), der vinkelen på samtlige lå mellom 63-84° (tabell 7.12).

Av mer spesielle kniver skal det trekkes frem to stykker, begge fra usikre enheter. Den ene er en smalbladet tilnærmet hel kniv i rød skifer funnet i et stolpehull like utenfor tuft 3 (fig. 4.14 nr. 9). I likhet med spydet fra samme tuft, indikerer funnkonteksten at dette kan være en intensjonell nedleggelse. Den andre kniven er funnet i utkanten av tuft 15, i en kontekst som mest trolig knytter seg til den tidligste fasen i tufta datert til rundt 3000 f. Kr. Kniven er en bredbladet kniv med markert hæl, egglinjene er intakte og kniven ser ikke ut til å være redusert gjennom bruk (fig. 4.30 nr.3 og fig. 4.41 nr. 1). Kniven er produsert i rødbåndet skifer, der skaftet er lagt over i et mørkere bånd enn resten av kniven. Begge knivene har påtagelige formlikheter med hvaler, tilsvarende det som ble påpekt for en del av de finere og mer forseggjorte knivene fra periode II.

Utover to grovt tilhogde råemner til øksker ble det ikke dokumentert bergartsøkser fra de sikre enhetene. I tilgrensende områder til de sikre enhetene i golvet til tuft 8 ble det imidlertid funnet fragmentet etter det som ser ut å ha vært en redusert firesidig øks. Fra tuft 7 i Normannsvika ble det funnet en 8x5cm stor og godt slipt og tilsynelatende ubrukt rektangulær tverrøks med svakt hvelvede bredsider av grønnstein. Tufta har dateringer som knytter seg til første halvdel av det tredje årtusen. Tilsvarende øksker er svært vanlige fra samme tidsperiode både lengre sør i Nord-Norge og lengre sørover langs kysten av Vestlandet (Myklevoll 1997:124, Nærøy 1993).

Fra de sikre enhetene i tuft 3 ble det dokumentert sju slipeplater i form av fragmenter og mer hele eksemplarer. Det er også funnet et tilsvarende antall fra usikre enheter i Sundfjæra Nedre. Rent kvantitativt representerer dette en viss økning i forhold til foregående periode. De mer hele slipeplatene er gjennomgående relativt små, opp til 15x10cm fremstilt av heller eller mer flate rullestein med en tydelig nedslipt flate på den ene breidsiden.

Fra sikker kontekst sentralt i gulvet i tuft 8 ble det funnet et fiskesøkke med en prikkhugd fure på tvers av en sirkulær rullestein. Det skal her vises til funn av to lignende søkker fra usikre enheter. Det ene ble funnet i skråningen like over tufta, i nedkant av det området som er definert som Ts11439: struktur 30. Det andre søkket kommer fra et lag tilhørende periode III (lag 2a) på Meland (fig. 5.19). I form og karakter har de tre søkkene klare paralleller til søkker funnet i øvrige yngre steinalderskontekster i Finnmark. En relativ stor andel av søkkene ser ut til å komme fra boplasser med aktiviteter i periode III, muligens med et tyngdepunkt sent i perioden (Simonsen 1996:181-187, Hesjedal *et al.* 1996:214, Gamst 2001:65-67). I forbindelse med prosjektets forundersøkelser i Skjærvika ble det funnet et søkke like utenfor ei tuft med dateringer til de første århundrene av det andre årtusen f. Kr. (Gil *et al.* 2006:43).

I likhet med foregående periode utgjør pimpstein en av de vanligste gjenstandskategoriene. Totalt er det dokumentert nærmere 40 pimpstein med tynne nedslipte furer, sannsynligvis spor etter sliping av egger, og mer sjeldent med bredere hule pussespør, sannsynligvis merker etter sliping/pussing av pilskaft eller lignende. I tillegg kommer et stort antall pimpstein med nedslipte flater. Det fantes imidlertid svært mye naturlig deponert pimpstein på lavere nivåer både i Sundfjæra og i Normannsvika, og mange flatene på sistnevnte kategori kan være nedslipte gjennom naturlige prosesser.

2400-1800 f.Kr: strukturer og funnområder

Kun to tufter er sikkert datert til den seine fasen av periode III, 2400-1800 f. Kr.: tuft 9 i Normannsvika og tuft 11 Sundfjæra (tabell 7.13).

Tuft 15 i Sundfjæra Nedre har også enkelte dateringer til dette tidsrommet, men denne tufta har også dateringer til overgangen mellom periode II og III av yngre steinalder. Det er visse indikasjoner på at den primære bruksfasen til denne tufta fant sted i århundrene rundt

3150 f. Kr. De tidlige dateringene kommer fra et ildsted vest i tufta (15/1b), fra veggvollen og fra inngangspartiet til tufta. I størrelse og karakter var tufta for øvrig identisk med tuftene fra det fjerde årtusen i Sundfjæra. De senere dateringene til rundt 2300 f. Kr. var alle fra et rektangulært (1,5x1 m) noe uregelmessig ildsted (15/1a) øst i tufta. Sistnevnte ildsted representerer dermed trolig en senere gjenbruk av strukturen og det lyktes ikke å fastslå en sikker relasjon til den tidligere daterte tufta.

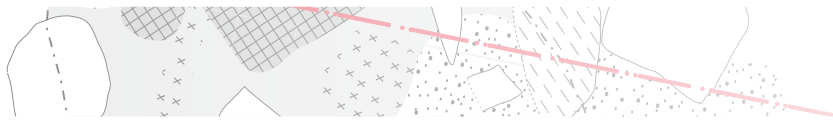
I tillegg til at det var en markant reduksjon i antall tufter knyttet til siste halvdel av det tredje årtusen, kan det også se ut som det skjedde endringer i tuftenes morfologi. Både tuft 9 i Normannsvika og tuft 11 i Sundfjæra Nedre framstod som mindre nedgravde enn tuftene fra begynnelsen av perioden. De så videre ut til å ha en klarere rektangulær form enn tuftene fra de eldre periodene på øya. Begge tufter var på rundt 20m² og var dermed arealmessig blant de største tuftene på Melkøya. Den nærmeste parallellen på Melkøya var den rundt 500 år eldre tuft 7 i Normannsvika, men i motsetning til de to senere tuftene ble det ikke påvist et klart steinsatt ildsted i denne.

Selv om det er et kronologisk sammenfall mellom dateringene av disse to tuftene og den tidlige Gressbakkenfasen, manglet større og mer solide bygde strukturer med klare spor etter en eller flere innganger på Melkøya (jf. Simonsen 1961, Schanche 1994, Olsen 1994, Johansen 1998). Det er imidlertid likhetstrekk med en rekke øvrige tufter fra Vest-Finnmark datert til tida rundt 2000 f. Kr. Karakteristisk for mange av disse er nettopp mindre nedgravde rektangulære strukturer uten markerte innganger, der mange har samme størrelse som de to tuftene på Melkøya (Johansen 1998:58-59, 74-75, Wasmuth 2005:38-39). Dette inntrykket forsterkes dersom en tar ildstedene med i betraktninga. Ildstedene var i begge tuftene anlagt langs lengdeaksen og utgjorde et rektangulært steinsatt anlegg (2,7x1m i tuft 11 Sundfjæra Nedre og 1,9x0,6m i tuft 9 Normannsvika). I form og størrelse var de dermed av samme karakter som ildstedet i tuft 9, og til dels tuft 8, i Sundfjæra Nedre, som var vel 1000 år eldre og datert til helt i begynnelsen av periode III. Disse ildstedene fra Melkøya hadde dermed likhetstrekk med ildstedene i de tidligere tuftene av Nyelvtype, men også til en del av ildstedsanleggene i de samtidige Gressbakkentuftene og anleggene i øvrige sent daterte tufter i Vest-Finnmark (Simonsen 1961, Renouf 1989, Olsen 1994, Schanche 1994, Johansen 1998, Andreassen 2001, Wasmuth 2005).

Tabell 7.13 ¹⁴C- daterte strukturer og øvrige funnområder fra andre halvdel av periode III yngre steinalder, 2400-1800 f. Kr.

Tsnr	Område	Struktur	Tuft/ryddet flate	Størrelse	Antall ildsteder	Datering*
11414	Normannsvika	9	Tuft	ca. 20m ²	1 rektangulært	1935
11442	Sundfjæra Nedre	15/1a	Ildsted, gjenbruk tuft			2300
11442	Sundfjæra Nedre	26	Ildsted i mulig ryddet flate			2200
11411	Sundfjæra Nedre	11	Tuft	20m ²	1 rektangulært	2135
11411	Sundfjæra Nedre	28	Ildsted			2130

*Av analytiske hensyn er dateringene av strukturene i tabellen oppgitt som middelverdi av samtlige dateringer fra hver enkelt kontekst (med utgangspunkt i 2 sigma standardavvik). Således angis i tabellen de samlede dateringenes tyngdepunkt. De reelle dateringsrammer og eventuelle bruksfaser fremgår i de ulike del-rapportene.

Fra Sundfjæra Nedre ble ildstedsstruktur 26 og 28 også datert til denne fasen. Førstnevnte så ut til å ligge sentralt på en mulig ryddet flate, mens sistnevnte var et frittliggende ildsted uten noen direkte assosiasjon med øvrige strukturer. Ellers er det verdt å legge merke til at det så ut til å være relativt lite skjørbrante stein knyttet til de dokumenterte tuftene, inkludert områdene like utenfor dem.

Nøkkelenheter

Tufter med nøkkelenheter fra andre fase av periode III er Ts11442: tuft 15 og Ts11441: tuft 11. Den førstnevnte tufta var, som tidligere påpekt, knyttet til begynnelsen av periode III gjennom eldre dateringer fra veggvollen og et ildsted (struktur 15/1b). De yngre dateringene stammer fra det andre ildstedet i tufta og fra områdene like nedenfor inngangen til tufta. I utskillelsen av nøkkelenheter her ble det derfor tatt utgangspunkt i et svært begrenset område knyttet til det yngste ildstedet i tufta (struktur 15/1a). Fire dateringer avgrensner enheten til tidsrommet 2550-2050. Tuft 11 ser ikke ut til å ha flere bruksfaser, og gulv og ildsted i det indre av tufta er gjennom fire prøver datert til 2550-2150 f. Kr. Funnmengden i de to nøkkelenhetene er svært liten. Ts11414: tuft 9 i Normannsvika dateres i tillegg til disse to til den samme fasen, men også denne tufta hadde en svært liten funnmengde (totalt 142 funn, det meste avslag).

På Meland er kulturlaget datert til 2870-2490 f. Kr. og 2290-1970 f. Kr, henholdsvis fra bunnen av det akkumulerte kulturlaget og fra et mulig ildsted i dette. Kontekstene er imidlertid problematiske ettersom bunnlagene så ut til å være redeponerte og forstyrrete. Materialet, som trolig kan knyttes til den sistnevnte dateringsrammen, kommer fra overgangslaget mellom et relativt tykt podsollag (lag 1) og toppen av det underliggende kulturlaget (lag 2 og 3). Det overliggende podsollaget var blandet,

men besto i all hovedsak av typologiske elementer som kunne relateres til andre halvdel av tidlig metalltid (Kjelmøyfasen), mens det var en markant reduksjon av slike elementer i overgangen mot det underliggende daterte kulturlaget. Ettersom funnfrekvensen fra de øvrige kontekster datert til seint periode III er lav, vil dette materialet trekkes inn til tross for at kontekstene er problematiske. Siden dette funnmaterialet ikke er funnet i kontekster som tilfredsstillt kravene til nøkkelenheter, er det ikke benyttet i forbindelse med gjennomgangen av råstoff.

Råstoffbruk

Fra de sikre enhetene ble det kun dokumentert 108 funn, og representativiteten til råstoffsammensetningen må derfor regnes som problematisk. Med en andel på i overkant av halvparten (56,1 %) opptrer hardere bergarter oftere enn skifer og øvrige myke bergarter (fig. 7.25).

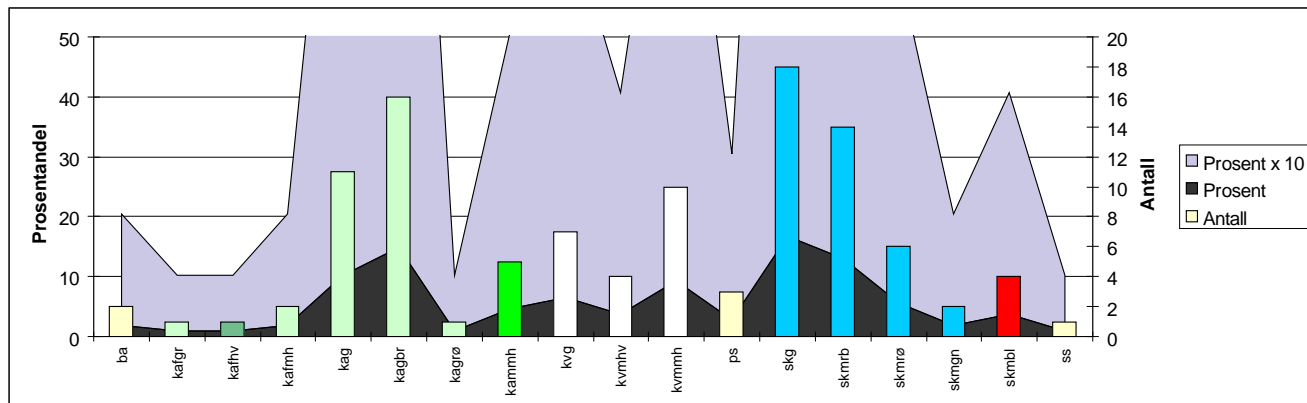
I kategorien av harde bergarter dominerer ulike varianter av kvartsitt (34,2 %), og av disse er i likhet med første del av periode III, den brune grove kvartsitten mest vanlig (14,8 %), deretter følger grov kvartsitt (10,2%) og en rekke mindre andeler av øvrige kvartsittvarianter. Den grove kvartsen som dominerte i første halvdel av perioden utgjør nå kun 6,5 %, men inkludert øvrige mer finkornede kvartsvarianter er den totale andelen av kvarts 19,5 %.

For de myke bergartene er bildet relativt likt det foregående tidsavsnitt; grove uspesifiserte varianter (16,7 %) dominerer over blå (12,3 %) og rød skifer (5,6 %), mindre andeler med grønn skifer, samt noe sandstein og pimpstein.

Tabell 7.14 Sikre enheter i tiden mellom 2550-2050.

Område	Ts.nr.	Tuft	Lag	Kontekst	Koordinater	Antall funn	Antall dateringer	Datering kal.	Datering u.kal
Sundfjæra Nedre	11442	15	1-3	Ildsted	134-136x/150-151y	15	4	2550-2050	3800-3900 BP
Sundfjæra Nedre	11441	11	1, 2	Ildsted og gulv	141-143x/134,5-138y	94	3	2550-2150	3850-3900 BP

Fig.7.26 Relativ og absolutt råstoffbruk i sikre enheter datert til perioden mellom 2550-2050 f. Kr.

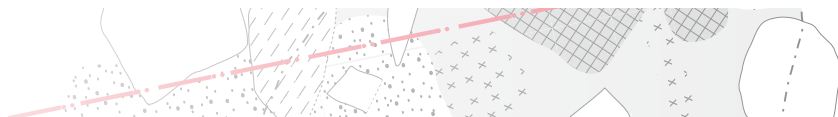

Fig.7.27 Sunderøyspiss fra tuft 11 i Sundfjæra Nedre i kontekst datert til rundt 2200 f.Kr. Adnan Icgagic©Tromsø Museum Universitetsmuseet

Funnmaterialet

Den eneste hele gjenstanden fra denne fasen var en Sunderøyspiss funnet i ildstedet til tuft 11 i Sundfjæra Nedre (fig. 7.27). I form og råstoff (vitret rød skifer) har spissen klare likheter med Sunderøyspisser funnet på Kilden. Kilden er datert til rundt midten av det andre årtusen f. Kr., og kronologisk er Sunderøyspissene regnet som et av ledeartefaktene for den første halvdel av tidlig metalltid (Olsen 1994:106, Hesjedal *et al.* 1996:176). En bør selvsagt utvise varsomhet ved å tillegge enkeltfunn stor kronologisk verdi. På den annen side er det indikasjoner på at Sunderøyspissene tas i bruk allerede i overgangen mellom det tredje og andre årtusen f. Kr. også på øvrige periode III-lokaliteter i Finnmark (E. Helskog 1983:68-69, se også Hesjedal *et al.* 1996:214).

De øvrige funnene fra sikre enheter består av et avslag av slipt skifer, ett delvis slipt råemne i slipt skifer, to emner til skiferspisser og tre pimpstein med nedslippede flater. Funn

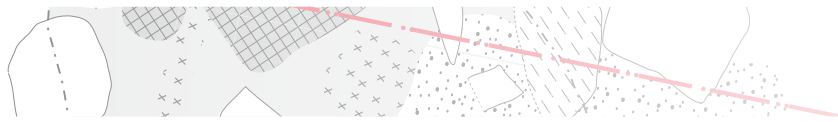
av tilsvarende karakter ble også påvist i de mer usikre daterte enhetene knyttet til ildsted 26 i Sundfjæra Nedre og tuft 9 i Normannsvika. I tillegg ble det utenfor tuft 11 i Sundfjæra Nedre, og følgelig i usikre enheter, funnet midtfragmenter etter et spyd i rødbandet skifer med rette konvergerende egglinjer og et fortykket rombisk tverrsnitt.

Fra Meland ble det dokumentert funn fra fasen i toppen av kulturlaget (lag 2A og 2B) og i overgangen mellom bunnen av podsollaget og det underliggende kulturlaget (kalt overgangslag 1B/2A). Fra disse kontekstene ble det funnet to kniver i rød skifer. Den ene er et kanthugd og delvis slipt emne (fra lag 2A), mens den andre er en tilnærmet hel kortbladet skiferkniv som i form er mer eller mindre identisk med Brøggers støvleformede skiferkniver (1909:68, se også Gjessing 1942:117). Den har et kraftig bredt og fortykket delvis uslipt skaft, vinkelen mellom skaftet og bladet er relativt rett, bladet er smalt og avlangt med en kort spore eller hæl i bakre forlengelse av eggen (fig. 5.24 nr.9). På Slettnes og Sandbukt ser tilsvarende kniver ut til å være karakteristiske for overgangen mellom periode III og begynnelsen av tidlig metalltid (Hesjedal *et al.* 1996:173, Simonsen 1996:146-147, 231). I et overregionalt perspektiv er de regnet som den mest karakteristiske varianten av sene skiferkniver (Søborg 1986:252-256).

På Meland fantes også forarbeider og fragmenter etter skiferspisser. Forarbeidene bestod av emner med sagespor, samt dels slipte, dels kanthogde emner med spor av knekkekanter etter saging og deretter avkneking fra en større plate. Dette materialet ble både funnet i bunnlagene og de direkte overliggende kulturlagene. I det øvre kulturlaget ble det funnet midtfragmenter etter skiferspisser med skaftfure, som mest sannsynlig er fragmenterte Sunderøyspisser.

I god kontekst i kulturlaget (lag 2a/b) ble det funnet et midtfragment etter et skiferspyd med konvergerende sidekanter og rombisk tverrsnitt. I toppen av et prøvestikk, og dermed trolig av yngre alder, ble det dessuten funnet en mer hel spydspiss tilsvarende Gjessings Sandtorgtype (Gjessing 1942:151) (fig. 5.24 nr. 7), som for øvrig er mer eller mindre det samme som store Sunderøypilespisser.

Fra det som mest trolig representerer sene periode III-kontekster på Meland kommer to bergartsøkser. Den ene er et fragment av en firesidig til tosidig tverrøks (lag 2A). Den andre øksa er en rektangulær firesidig slipt rettøks med større uslipte partier (lag 1B) (fig. 5.24 nr. 8). Formmessig har øksa visse likhetstrekk med smalbladete tykknakkede økser. Lengre sør i Norge og Sverige dateres tykknakka bergartsøkser hovedsakelig til MNb, men med en viss bruk ned til første halvdel av SN, mer eller mindre tilsvarende 2800-2000 f.Kr. (Hinsch 1956:163, A. B. Olsen 1981:150, se også Myklevoll 1997:37, 128).

Yngre steinalder periode III: materiell kultur og datering

Funnmaterialet knyttet til periode III av yngre steinalder på Melkøya og Meland har klare paralleller med materialet fra Slettnes, og understøtter det kronologiske rammeverket etablert for Finnmark som helhet. Mens materialet både på Slettnes og på andre lokaliteter i Finnmark ser ut til å bli kvantitativt rikere mot overgangen til det andre årtusen er dette ikke tilfellet på Melkøya, snarere tvert om. Mens det foreligger et forholdsvis rikt og variert materiale i tufter knyttet til den første halvdel av periode III er det en drastisk reduksjon både i artefaktmengde og gjenstandsvariasjon i tufter med dateringer fra den andre halvdel av perioden.

Som på Slettnes blir hardere bergarter viktigere ved overgangen til periode III, og ser ut til å erstatte den dominerende rollen skiferen hadde i periode II (Hesjedal *et al.* 1996:160). En stor andel av materialet består imidlertid av grove kvartsavslag uten tydelige bruksspør. Påtagelig er også tilkomsten av brun grov kvartsitt, som gjennom hele perioden har en andel på i overkant av 10 % av det totale råstoffet.

På tross av at harde bergarter får en langt større betydning enn i foregående periode er andelen retusjerte avslag langt mindre. Ulike typer små skiveskraperer fortsetter å være karakteristiske for denne gruppen redskaper.

Det plastisk utformede materialet består både av skifer-gjenstander, pimpstein, slipeplater og bergartsøkser. Det meste av dette er funnet i kontekster som dateres til en begrenset periode rundt 3000 f. Kr, samt fra mer usikre enheter fra Meland som både kan tilhøre midten og slutten av det tredje årtusen.

I tildanning av pilespisser ser det ut til at kanthugging fremdeles var den vanligste fremstillingsmetoden i århundrene før overgangen til det tredje årtusen. Fra mer usikre kontekster på Meland datert fra begynnelsen av det tredje årtusen f. Kr. og fremover, ble det også funnet flere emner med sagespor i tillegg til dels slipte og kanthugde emner med spor etter knekkekanter etter saging. Selv om datagrunnlaget fra Melkøya må sies å være svakt, er dette likevel i tråd med den observerte tendensen i det øvrige skiferbrukende områder av Skandinavia, der primærtildanning av pilespisser gjennom saging øker i omfang utover i det tredje årtusen f. Kr. (Bakka 1976, 1993, A. B. Olsen 1992:102-103, Simonsen 1996:158, Taffinder 1998:139-140, Ramstad 1999a:86-87, Bjørkli 2005).

Fra tuftene datert til århundrene før og etter overgangen til det tredje årtusen f. Kr. er det dokumentert et relativt variert pilespissmateriale av skifer, men det meste av dette er sterkt fragmentarisk og/eller preget av reduksjon og oppskjerpning. Fra de sikre enhetene på Melkøya kommer en rekke midtfragmenter av skiferspisser. Fragmentene viser at spissene har vært relativt lange med rette konvergerende eller parallelle sidekanter og et

relativt tykt rombisk tverrsnitt. Mange av fragmentene og emnene på Meland stammer trolig fra samme type spisser. Funnene understøtter at skiferspisser med hengende agnorer, klart rombisk tverrsnitt og konvergerende eller parallelle sidekanter har et kvantitativt tyngdepunkt fra de siste århundrene av det fjerde årtusen f. Kr, frem til og med det tredje årtusen f. Kr. Dette ser ut til også å ha gyldighet over et større område, inkludert Sør- og Midt-Norge samt store deler av Sverige (Bakka 1976, E. Helskog 1983:76, A. B. Olsen 1992:102, Olsen 1994:56, Hesjedal *et al.* 1996:176; Taffinder 1998:108-109, Ramstad 1999a:86, Bjørkli 2005:68).

Fra de seinere delene av periode III ble det funnet en Sunderøypil i tuft 11 i Sundfjæra Nedre, datert til 2550-2150 f. Kr. Det ble i tillegg funnet fragmenter etter skiferspisser med skaffure langs midtaksen i de øvre deler av kulturlagene på Meland som trolig skal dateres til den samme fasen. Funnene bekrefter tidligere antagelser om at Sunderøyspisser tas i bruk allerede ved overgangen til mellom det tredje og andre årtusen f. Kr. (E. Helskog 1983:68-69, Wasmuth 2005:35-36, se også Hesjedal *et al.* 1996:214). I denne sammenhengen kan nevnes at Sunderøyspisser er den klart vanligste prosjektvarianten i tuftene på Gressbakken Nedre Vest, som har en dateringsramme til 2300-1900 f. Kr. (Simonsen 1961:374, se også Olsen 1994:56).

Skiferspydspisser med rombisk snitt, konvergerende sidekanter og markerte hengende agnorer opptrer i sikker kontekst fra første halvdel av periode III (fig. 7.28). Fra den andre halvdel av perioden ble det funnet et par midtfragmenter etter tilsvarende spydspisser, i tillegg en spydspiss med skaffure fra topplagene på Meland.

I Finnmark ser spyd ut til å ha vært i bruk gjennom hele det tredje årtusen f. Kr. men de opptrer hyppigst på sene tuftboplasser slik som Iversfjord og Sandbukta (E. Helskog 1983:66-71, Olsen 1994:56, Simonsen 1996:160-161, se også Gamst 2001:59-60). Karakteristisk er nettopp spydspisser med konvergerende rette egglinjer, rombisk tverrsnitt og hengende agnorer. Overregionalt ser det ut som om tilsvarende skiferspydspisser har en mer eller mindre tilsvarende romlig og kvantitativt distribusjon som skiferknivene. Den kvantitative fordelingen viser at spydene hører hjemme i den materielle kulturen i de nordre og midtre deler av Skandinavia sør til Sunnmøre mens de er langt mer sjeldne på Øst- og Vestlandet, og i sørlige regioner av Sverige (Gjessing 1945:210, Søborg 1986:311, Taffinder 1998:127-133, Ramstad 1999a:98, Bjørkli 2005). Det er tidligere vist til at spydspissen i tuft 3 ser ut til å være lagt ned som et rituell depot. Det er foretatt få kvalitative og kontekstuelle studier knyttet til skiferspydspisser og deres deponering, men det kan se ut til at spydspissene i større grad enn pilespissene stammer fra mulige rituelle kontekster både på Nord-Vestlandet og i Sverige (Taffinder 1998:126-127, Ramstad 1999a:98).

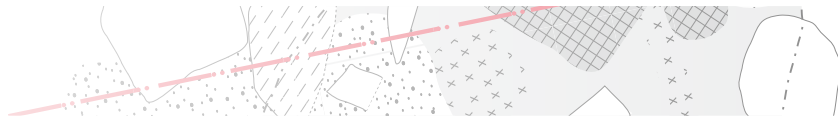

Fig.7.28 Skiferspyd nedlagt i veggvollen i tuft 3, Sundfjæra Nedre.
Adnan Iagic©Tromsø Museum Universitetsmuseet

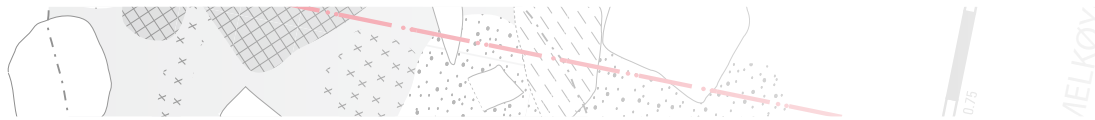
Fig.7.29 Tynnbladet, tykknakka bergartsøks in situ på Meland Nedre.
Melkøyprosjektet©Tromsø Museum Universitetsmuseet

De relativt fåtallige skiferspydene fra Sør-Norge har altså både en stor formlikhet med, og samme dateringsramme som det nord- og midtnorske spydmaterialet; slutten av det tredje årtusen f. Kr. (Bergsvik 2002:294 Glørstad 2004:42; Bjørkli 2005:70). Dette er en fase av steinalderen der det er en sterk økning i det sørskandinaviske importmaterialet både på Øst- og Vestlandet. Et interessant spørsmål er om de relativt fåtallige sørnorske spydspissene kan betraktes som tilsvarende importstykker, relatert til utvekslingsnettverk som involverte de skiferbrukende fangstsamfunn i midtre og nordre deler av Skandinavia.

Fra periode III på Melkøya og Meland er det bare dokumentert eneggede kniver. Fraværet av tveegga kniver er i overensstemmelse med de etablerte kronologiske rammeverk, og det er få holdepunkter for at disse er i bruk etter midten av det fjerde årtusen f. Kr. (E. Helsing 1983:67, Olsen 1994:55-56, Hesjedal *et al.* 1996:173, Sommerseth 1997). I likhet med foregående periode domineres knivmaterialet av emner og fragmenter, mens det er funnet langt færre tilnærmet hele eller hele eneggede kniver. De fleste knivene er funnet innenfor nøkkelenheter som kan dateres til den første halvdel av periode III, mens ingen er funnet i nøkkelenheter fra slutten av perioden. Det ble imidlertid funnet både fragmenter og tilnærmet hele eneggede kniver på Meland, som trolig skal dateres både til midten av det tredje årtusen samt til overgangen til det andre årtusen f. Kr. I denne sammenhengen skal det vises til en kortbladet enegget kniv som i form tilsvarende Brøggers støvleformede skiferkniver (1909:68). Konteksten understøtter dermed at støvleformede varianter har en sen dateringsramme, knyttet til overgangen mellom det tredje og andre årtusen.

Med utgangspunkt i knivmaterialets fragmentariske tilstand var det kun mulig å måle skaftvinkelen på en svært liten andel av knivene. Det er imidlertid verdt og merke seg at mens de fleste knivene i foregående periode hadde en relativt liten skaftvinkel (<50°), så har samtlige av knivene datert til periode III en middels eller stor skaftvinkel (tilsvarende $\geq 50^\circ$ og mer, jf. Søborg 1986) (tabell 7.12). Materialet fra Melkøya synes derfor å styrke tidligere antagelser om en overregional tendens der en relativt større andel av skiferknivene får en større skaftvinkel utover i yngre steinalder (Søborg 1986:252, Hesjedal *et al.* 1996:172-173, Ramstad 1999a:75).

Både på Melkøya og på Meland ble det funnet et mindre antall med bergartsøkser. Fra kontekster som trolig skriver seg fra tiden rundt 3000 f. Kr. ble det funnet en godt slipt firesidig rektangulær tverrøks. Slike økser er blant de vanligste i kystområdene fra Nordland og sørover til og med Rogaland, og konteksten fra Melkøya bekrefter at selv om de er mer sjeldne i Finnmark, var de også her i bruk i det samme tidsrommet. En annen type funnet på Meland er en noe tynnbladet rektangulær rettøks (fig.7.29). Formen til denne øksa har paralleller med tynnbladede varianter av tykknakkede bergartsøkser.

Disse regnes som en av ledetyperne for det svensk-norske båtøkskomplekset i MNb (2800-2400 f. Kr.), men med en mulig brukstid helt til rundt 2000 f. Kr. De tykknakka øksene er relativt tallrike fra Nordland og sørover, en relativt stor andel av disse opptrer i graver og rituelle depoter (Hinsch 1956, Malmer 1975).

Fremdeles utgjør pimpstein en av de største gjenstandsgruppene. Pimpstein med tynne nedslippte spor dominerer over pimpstein med bredere hule pussespør, i tillegg var det en del pimpstein med nedslippte flater. Slipeplater av sandstein og skifer kan se ut til å være noe mer vanlig enn i foregående periode, men dette materialet er fremdels totalt sett relativt begrenset.

En homogen, men relativt sjelden funngruppe er fiskesøkker av rullestein med prikkhugd fure. Kontekstene på Melkøya gir ingen entydige holdepunkter rundt datering og eventuelle endringer i tid. Sammenholdt med data fra øvrige lokaliteter i Finnmark kan det imidlertid se ut til at disse søkkene opptrer hyppigst på periode III-boplasser, og at de kan ha et mulig tyngdepunkt sent i perioden.

Yngre steinalder periode III: lokalt og regionalt perspektiv

Overgangen mellom periode II og III framstår på Melkøya, i likhet med situasjonen ellers i Finnmark, som relativt diffus med få sikre diagnostiske trekk som skiller den fra foregående periode. I Normannsvika er det en forskyvning i aktivitetsområdene til lavereliggende nivåer nedenfor tapesvollen. I Sundfjæra har de midtre områdene mer eller mindre gått ut av bruk, og aktivitetene er konsentrert til øvre halvdel av Sundfjæra Nedre. Lokaliteten på Meland på den andre siden av Melkøysundet ble tatt i bruk i midten av denne perioden.

Bosetningenes omfang og karakter gjennomgår store endringer fra og med overgangen til periode III. Totalt er det en klar reduksjon i antall tufter og øvrige strukturer i forhold til foregående periode. Denne tendensen ser ut til å forsterke seg i tid og blir særlig tydelig fra ca. 3000 f. Kr. Det er ingen tvil om at dette reflekterer markante endringer i bruken av øya, først og fremst gjennom opphør av en intensiv og langvarig bosetning. Denne situasjonen vedvarer fram til Kilden tas i bruk i tidlig metalltid, rundt 1500 f. Kr.

I Finnmark preges inngangen til periode III fremfor alt av kontinuitet i bosetning og materiell kultur fra foregående periode. Det har til og med blitt forslått at det skjer en viss ekspansjon i bosetningen til å omfatte nye områder. I Øst-Finnmark ledsages dette av større varighet i bosetninger, supplert med et tilfang av mer sesongmessige korttidslokaliteter (Engelstad 1984, Renouf 1989:226, Olsen 1994:71, 73-75, 85-87, Schanche 1994). Det er uklart hvorvidt en slik utvikling også fant sted i Vest-Finnmark. Boplassmaterialet fra Sørøya synes snarere å peke mot en kontinuitet i bosetningsmønsteret hvor man oppholdt seg lengre deler av året på et sted

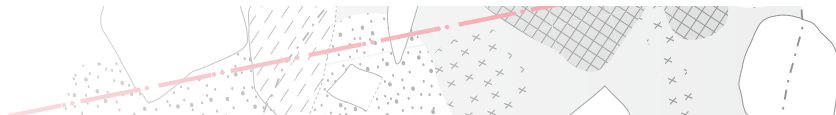
(Hesjedal *et al.* 1996:209-211). Imidlertid skiller periode III-bosetningen på Slettnes seg ut fra dette bildet med en sterk reduksjon i antall tufter i forhold til periode II av yngre steinalder (*ibid.*210).

I likhet med Slettnes skjer det en reduksjon både i antall tufter, men kanskje spesielt i antallet øvrige strukturer og frittliggende anlegg på Melkøya. Mens det i løpet av de 700 årene som utgjør periode II (4000-3300 f. Kr.) ble anlagt 15 boliger og fem ryddede flater på Melkøya, ble det bare bygget sju hus i løpet av de første 700 hundre årene av periode III. Til tross for at bosetningen kan se ut til å ha fått noe mer begrenset omfang har den likevel en karakter som har likhetstrekk med bruken av Sundfjæra i foregående periode.

Aktiviteten i denne fasen har vært konsentrert til Sundfjæra Nedre. Det er kun dokumentert ei tuft fra denne tiden i Normannsvika. Sundfjæra Midtre går også relativt raskt ut av bruk, mens det i perioden mellom 3350-2900 f. Kr. anlegges seks tufter i de øvre delene av Sundfjæra Nedre. I to tufter markerer relativt store rektangulære ildsteder et nytt element i forhold til tidligere. Utover dette har samtlige av tuftene både i form, størrelse og konstruksjon klare paralleller til tuftene som var i bruk i periode II i Sundfjæra Midtre og Nedre. Tuftene er fremdeles organisert over hverandre i terrenget, og i flere av dem er mikrotopografiske elementer integrert i tuftkonstruksjonen. I likhet med foregående periode ser det ut til å være nedlagt rituelle depoter på boplassområdet, hvorav to objekter må være nedlagt mens en av tuftene ble bygget (tuft 3).

Tuft 3 i Sundfjæra Nedre utmerker seg med et relativt rikt og variert funnmateriale med typer karakteristiske for perioden. Det ble også gjort en del funn i nabotuftene 14 og 15 mot vest, og tuftene 8 og 9 mot øst. I tilknytning til disse tuftene var det avsatt relativt store mengder med skjørbrente stein. Et annet felles trekk ved disse tuftene er at samtlige ser ut til å ha en relativt begrenset bruksperiode rundt 3100 f. Kr. Medregnet standardavvik var tuftene i bruk samtidig eller nært i tid. Selv om omfanget av bosetningen på øya som helhet var noe mindre enn i foregående periode, tyder disse forholdene på at det skjedde en intensivering i bruken av boplassområdet i Sundfjæra Nedre i tida 3300-3000 f. Kr. Trolig var karakteren og bruken av Sundfjæra Nedre relativt lik den som er skissert for periode II av yngre steinalder. Det bildet som avtegner seg i Sundfjæra i denne tiden ser dermed til en viss grad ut til å korrespondere bedre med situasjonen i Vest-Finnmark for øvrig, enn med det mer klare bildet av brudd og omstrukturering som avtegner seg allerede fra begynnelsen av perioden på Slettnes.

Etter 3000 f. Kr. anlegges det imidlertid langt færre strukturer i Sundfjæra, og situasjonen blir nå mer lik Slettnes i periode III (Hesjedal *et al.* 1996:210). I tiden mellom 2900- 2200 f. Kr. er det bare en sikker hustuft på hele øya (tuft 7 i Normannsvika), mens det fra 2200-1800 f. Kr. er dokumentert henholdsvis en sikker tuft i

Normannsvika (tuft 9) og en i Sundfjæra (tuft 11). I tillegg blir trolig en tuft i Sundfjæra gjenbrukt (tuft 15), samt en mulig ryddet flate (struktur 26). Det er en rekke fellestrekk mellom disse tre hustuftene. De er alle rundt 20m² og følgelig arealmessig de største hustuftene på Melkøya. Utover at tuftene er relativt store skiller de seg fra de tidligere tuftene på Melkøya ved at de har en klarere rektangulær form og framstår som mindre tydelige og nedgravde. Regulære kulturlag er fraværende. Det er en markant nedgang i antall funn og mengde skjørbrent stein deponert i og utenfor tuftene. Både i Normannsvika og i Sundfjæra Nedre er det utover i det tredje årtusen også langt færre frittliggende ildsteder og øvrige utendørs strukturer enn tidligere. Det er nærliggende å relatere dette til en kortere og mindre intensiv, men trolig også mer sesongbetont bosetning enn tidligere.

Det er i denne sammenhengen verdt å merke seg at selv om antallet tufter fra denne fasen er få, så er det en rekke fellestrekk mellom utforminga av disse tuftene og samtidige tufter i Vest Finnmark, der de synes å

underbygge en relativ tendens ved at tuftene blir mer rektangulære og større utover i det tredje årtusen før Kristus. Det tilkommer også mer omfattende og rektangulære ildsteder langs midtaksen til tuftene (Olsen 1994).

Fra overgangen mellom yngre steinalder og begynnelsen av tidlig metalltid ser det ut til at det igjen skjer store endringer i bosetningsmønsteret i regionen. Fra tida rundt 2000 fram mot 1500 f. Kr. ble det på Slettnes dokumentert en kraftig økning både i funnmengde og i antall tufter. Nye bosetningsområder ble tatt i bruk, og bosetningen fikk sannsynligvis en langt større grad av permanens enn tidligere (Hesjedal *et al.* 1996:211). Dette er tatt til inntekt for en utvikling fra mer sesongbaserte boplasser til en tilnærmet helårig bosetning (Hesjedal. *et al.* 1996:216). Det vises imidlertid at det tilsynelatende er til stede en viss differensiering knyttet til de ulike boplassområdene, der noen ser ut til å ha en mer langvarig og intensiv bruk en andre (Hesjedal *et al.* 1996:217).

Fig. 7.30 Dokumentasjon i øvre deler av Sundfjæra Nedre. Melkøya-prosjektet ©Tromsø Museum Universitetsmuseet

Tabell 7.15 ¹⁴C- daterte strukturer og øvrige funnområder fra første halvdel av tidlig metalltid, tilsvarende 1800-1500 f.Kr.

Tsnr	Område	Struktur	Tuft/ryddet flate	Størrelse	Antall ildsteder	Datering*
11409	Normannsvika	6	Tuft	8 m ² ?	1 rektangulært?	1635**
11443	Sundfjæra Nedre	20	Tuft	4,5 m ²	1 rektangulært?	1690

*Av analytiske hensyn er dateringene av strukturene i tabellen oppgitt som middelverdi av samtlige dateringer fra hver enkelt kontekst (med utgangspunkt i 2 sigma standardavvik). Således angis i tabellen de samlede dateringenes tyngdepunkt. De reelle dateringsrammer og eventuelle bruksfaser fremgår i de ulike del-rapportene.

**Den daterte trekullprøven fra ildstedet i tufta er av furu

Melkøya i tiden 3000-1500 f. Kr

Omfanget av flateavdekkingen på Melkøya kombinert med intensiv prøvestikking over hele øya må sies å gi et solid datagrunnlag for å hevde at den klare reduksjonen i antallet strukturer og funn knyttet til perioden 3000-1500 f.Kr, er reell og knytter seg til en situasjon der bosetning og bruken av landmassene på øya er langt mindre intensiv enn tidligere. Dette fremgår også med all tydelighet av tabell 7.16 der antallet strukturer på øya tidlig i yngre steinalder og tidlig metalltid er satt opp i forhold til intervaller på 500 år.

Det lave aktivitetsnivået reflekteres også i det botaniske materialet. Mens apofyttkurvene er generelt høye og vitner om stor menneskelig aktivitet i perioden 4500-2300 f. Kr, er de langt mindre i tiden som følger etter dette (Jensen og Elverland i appendiks). Trekullkurvene fra Normannsvika viser også et mulig brudd rundt 2200 f. Kr. (*ibid.*).

Materialet tyder på en utvikling fra mer permanente boplasser, assosiert både med tufter, mengder med skjorbrente stein og relativt høy funntetthet frem til ca 3000 f.kr. Deretter følger en vel 1500 år lang fase med langt færre strukturer og funn og dermed mer sporadisk bosetning. Trolig har det i løpet av denne perioden også vært faser uten regulær bosetning på øya.

Ved overgangen til det andre årtusen står dermed Melkøya i skarp kontrast til situasjonen ellers i Finnmark. Tidsrommet assosieres med den såkalte Gressbakkenfasen, som kjennetegnes av tilkomst av langt større og mer permanente boliger enn tidligere, en relativ oppgang i akkumuleringen av kulturlag og med et svært rikt og omfattende funnmateriale (Renouf 1989, Olsen 1994, Schanche 1994, se også Johansen 1998). Mye tyder på at det imidlertid har vært en relativt stor grad av geografisk og kronologisk variasjon (Johansen 1998). I Vest-Finnmark gjør denne utviklingen seg gjeldende noen århundrer senere enn i Øst-Finnmark, og det ser også ut som om variasjonen i utformingen av hustuftene er større her (Andreassen 1985, Olsen 1994, Hesjedal *et al.* 1996, Johansen 1998, Wasmuth 2005).

Likevel kan noen overordnede fellestrekk for tidsrommet 2200-1800 f. Kr. utledes. Husene blir større og mer solide bygd, kulturlagsakkumuleringen er større, og mange av boplassene er spesielt funnrrike sammenlignet med første del av periode III av yngre steinalder. Selv om det utvilsomt er færre av de klassiske Gressbakkenhusene i Vest-Finnmark har slike blitt dokumentert blant annet så

langt vest som på Slettnes (Hesjedal *et al.* 1996:218). En særdeles funnrrik og typisk Gressbakkentuft datert til ca 2000 f. Kr. ble også nylig gravd ut på Tollevik i Alta (Gil 2006).

I kontrast til de generelle tendensene mot store og funnrrike boplasser, er nedgangen i aktivitet på Melkøya mot slutten av yngre steinalder og inn i tidlig metalltid utfordrende. Muligens skal noe av årsakene relateres til begrensninger i ressursene på den lille øya. Gode og stabile forekomster av trevirke må ha vært av særlig stor betydning som fyringsmateriale og ville trolig ha vært en forutsetning for mer langvarig opphold på øya vinterstid (Ramstad in press, A. B. Olsen 1992:238, Simonsen 1996:227). Selv om omfanget på langt nær var det samme skal heller ikke betydningen av trevirke som materiale i tufter og andre bygninger, samt til båter og redskaper for blant annet fiske og marin jakt undervurderes (jf. Ames 2002).

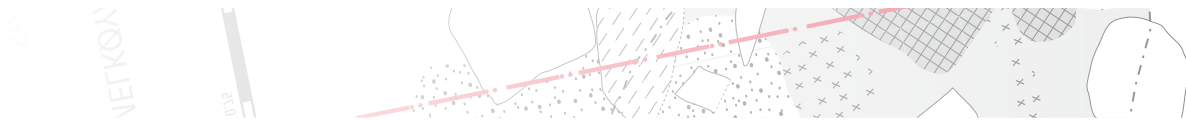
Fra rundt 2700 f. Kr. skjedde det en ekspansjon i myrdannelsen både på Melkøya og i kystområdene generelt. Kystlandskap ble preget av en åpen, treløs lyngheivevegetasjon, likt det vi kjenner fra kystområdene i Finnmark og sørover i dag. De vegetasjonmessige endringene er relatert til større klimaendringer, men på Melkøya ser disse ut til å ha vært påskyndet av lokal hogst (Jensen og Elverland med referanser). Utover at det på denne tida ble mindre tilgjengelig trevirke i nærområdene til kystboplassene vil reduksjonen i kystnær skogsvegetasjon også ha ført til en nedgang i tilgjengeligheten til drivved.

For bosetninger omgitt av et større omland fikk dette ikke nødvendigvis så store følger. Innenfor en relativt begrenset radius ville det fortsatt være spredt skogsvegetasjon og lengre kystlinjer der man kunne samle opp rekved. På mindre øyer slik som Melkøya vil man derimot ha vært nødt til å bruke mer tid og ressurser på å samle tilstrekkelig trevirke. Det kan dermed ha vært for krevende å opprettholde den mer omfattende bosetningen fra periode II og første halvdel av periode III av yngre steinalder. Etablering av en mer sedentær bosetningsform av samme karakter som på samtidige boplasser på Sørøya og i Varanger vil ha vært tilsvarende vanskelig.

En annen forklaring på nedgangen i aktivitet kan søkes i etableringen av større sosiale enheter som opererer innenfor klarere definerte og mer begrensede territorier (Schanche 1994:168, 181, 222-223, Olsen 1994:85-87). I

Tabell 7.16 Antall strukturer i yngre steinalder og tidlig metalltid fordelt på 500 år intervaller.

500 års perioder f. Kr.	1000-1500	1500-2000	2000-2500	2500-3000	3000-3500	3500-4000	4000-4500	4500-5000
Tuft		3	1(2)	1	8	13	1	
Ryddet flate			1		1	4		2
Ildestedsanlegg	3(5)		2	1		4	5	3
Bål	1					2		
Total	4(6)	3	4(5)	2	9	23	6	5

en slik situasjon kan mindre boplassområder, tilsvarende dem vi finner på Melkøya, ha mistet sin betydning som basisboplasser. I stedet har bosetningene blitt færre, større og konsentrert på spesifikke områder, av den karakter vi ser på nærliggende boplassområder slik som Slettnes og Sandbukta. Dette utelukker ikke at Melkøya fortsatt var viktig i økonomisk henseende. De rike tidevannstrømmene rundt øya har trolig fremdeles vært et attraktivt fangstområde.

Selv om boligene fra perioden er få, lett nedgravde og funnfattige, vitner de om en viss fortsatt aktivitet og bruk av øya. I det skisserte scenarioet er det nærliggende å relatere dette til mer sesongbasert virksomhet, utført som ekspedisjoner fra større basis-boplasser på begge sider av Sørøysundbassenget. Mens hoveddelen av befolkningen holdt til på disse boplassene kan Melkøya ha vært besøkt visse deler av året av mindre og mer spesialiserte enheter. En slik oppsplitting i mindre grupper kan ha vært begrunnet i både økonomiske og sosiale forhold. Det er foreslått at disse samfunnene var relativt store og tette, med høy grad av sosial differensiering, og dermed med potensielt konfliktskapende sosialt stress og spenning (Schanche 1994:208-210, 223, Olsen 1994:92-96). En "task group mobility" (Bergsvik 2002), hvor individer og grupper hadde mulighet til å forlate hovedboplassen i lengre eller kortere perioder for å utøve spesifikke aktiviteter, kan ha vært en strategi for å redusere slik sosial spenning og stress. En slik modell vil også kunne forklare noe av den differensiering man ser på Slettnes. Her er det tre tilsynelatende samtidige boplassområder, hvor et ser ut til å ha vært sesongbasert og mindre permanent enn de to andre (Hesjedal *et al.* 1996:217-218).

Tidlig metalltid: tekstilkeramisk fase

Det foreligger et forholdsvis omfattede materiale fra den tekstilkeramiske fasen av tidlig metalltid. Utover materialet fra Kilden er det imidlertid kun dokumentert to kontekster som kan dateres til fasen på Melkøya (tabell 7.15). Dette er tuft 6 i Normannsvika og tuft 20 i Sundfjæra Nedre. Mens Kilden kan knyttes til aktivitet innenfor siste halvdel av perioden, dateres de to tuftene til begynnelsen av perioden. Funnmaterialet fra de to tuftene var svært begrenset og den enkelte tuft bare belagt gjennom enkeltstående ¹⁴C-dateringer. Den tidligste delen av den tekstilkeramiske fasen er derfor svakt belagt på Melkøya. Kilden er derimot ansett som en ren lokalitet: den er tilnærmet totalgravd og har et rikt og variert funnmateriale. Den gir følgelig et godt innsyn i materiell kultur, boplassorganisasjon og kulturelle prosesser i andre halvdel av det andre årtusen før Kristus.

Strukturer og funnområder

Hele Kilden-området ble flategravd og alle funnområder ble gravd ned til bergrunn. Ved undersøkelsene ble Kilden inndelt i fire utgravingsfelter kalt *Nordre*, *Midtre*, *Østre* og *Vestre* (tabell 7.17).

Sentralt på Kilden Nordre var det et større todelt ildstedsanlegg kalt struktur 1/2. I tilknytning til dette ble det dokumentert to konsentrasjoner med skjorbrente stein kalt struktur 4 og 8. I bunntorva noen meter lengre mot øst ble det fremrenset en konsentrasjon med trekull, struktur 10, tolket som restene etter et bål. I det Midtre feltet ble det dokumentert et relativt omfattende ildstedsanlegg, struktur 6/9, omgitt av ansamlinger med skjorbrente stein.

På Kilden Østre var det et noe mindre og enklere oppbygd ildstedsanlegg kalt struktur 5. I tillegg til de nevnte strukturene ble det utskilt flere understrukturer bestående av never og kvist, samt mulige fundament av trevirke.

Basert på den interne lagdeling i struktur 1/2 og 6/9 og spredningen i ¹⁴C dateringer er det dokumentert flere besøk knyttet til midten og den andre halvdel av den tekstilkeramiske fasen av tidlig metalltid. Den eldste og mest omfattende aktiviteten er knyttet til ildstedsanlegg 1/2 i Nordre, mens strukturene på Midtre (struktur 6/9) og Østre (struktur 5) trolig hører hjemme i en påfølgende yngre og kortere fase. Dateringen fra

bålstruktur 10 kan knyttes til den tidligste bruken av området. Det er ikke akkumulert kulturlag i forbindelse med bålet, og det ble heller ikke dokumentert sikre gjenstandsfunn. Trolig kan denne bålperioden relateres til den første bruken av Kilden, forut for aktiviteten i forbindelse med de mer omfattede ildstedsanleggene og akkumulerte kulturlagene. Dette understøttes ved at trekullansamlingen som utgjør struktur 10 var dekt av et tynt torvsjikt som stratigrafisk lå i et nivå under kulturlagene avsatt i forbindelse med aktivitetene i det nærliggende ildstedsanlegg 1/2.

Det ble dokumentert et samsvar mellom ¹⁴C-prøvenens vertikale fordeling og den interne lagdelingen i ildstedsstruktur 1/2 og 6/9. Tre slike sekvenser ble dokumentert i struktur 1/2 og to eller tre i struktur 6/9. Trekullsjiktens vertikale fordeling vitner dermed om at man har gått tilbake og gjenbrukt den samme ildstedsstrukturen flere ganger over tid.

¹⁴C-dateringene gir ingen klare svar på hvor ofte besøkene på Kilden fant sted og hvor langvarige de var. Ildstedenes mektighet, akkumuleringen av kulturlag og den relativt store mengden med artefakter tilsier at besøkene har hatt en viss varighet. Aktivitetene i de enkelte besøkene har trolig hatt en likeartet karakter. Foruten at funnmaterialet er svært ensartet støttes dette av at de avsatte kulturlagene fremstod som svært homogene uten klare lagskiller. Det er grunn til å tro at besøkene har foregått relativt hyppig og regelmessig. Det kan foreksempel dreie seg om årvisse besøk, først knyttet til bruken av Kilden Nordre, deretter et mulig opphold før man tok i bruk Kilden Midtre og Østre.

Nøkkelenheter

I motsetning til de fleste øvrige undersøkte lokaliteter fra den tekstilkeramiske fasen representerer Kilden en ren, vel avgrenset og tilnærmet totalgravd lokalitet. Hele det innsamlede funnmaterialet er derfor behandlet som én nøkkelenhet (tabell 7.18).

Høyden over havet tilsier at det i Kilden-området ikke kan ha vært noen signifikant innblanding av materiale fra yngre steinalder. Lokaliteten var isolert av et opp mot 1m tykt torvlag. I torva var det avsatt flere ubrutte tynne kullinsener som trolig knytter seg til avsviingsepisoder i århundrene før og etter Kr. f. (Jensen 2004:24). Det ble også dokumentert tilsvarende trekullsjikt i torva som dekte Normannsvika og Sundfjæra, samt i prøvestikk ulike steder på øya. Karakteren og utbredelsen til horisonten tilsier at de skal settes i sammenheng med antropogen virksomhet som har berørt hele øya, slik at

Tabell 7.17. ¹⁴C-daterte strukturer fra Kilden

Område	Struktur	Type	Antall ildsteder	Datering
Kilden Nordre	10	Bål		1685
Kilden Nordre	1/2	Ildstedsanlegg	Todelt	1395*
Kilden Østre	5	Ildstedsanlegg	Mulig todelt	1285
Kilden Midtre	6/9	Ildstedsanlegg		1275

*Her er det sett bort fra bunndateringen (Wk 10753) i tilknytning til trekullsjiktet under anlegget (jf. diskusjon under, samt i del-rapport)

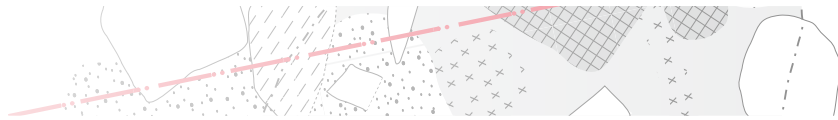

Fig.7.31 Dokumentasjon i den våte bunntorva på Kilden kunne være en utfordring.
Foto: Melkøyaprosjektet©Tromsø Museum Universitetsmuseet

trekull-linsene på Kilden må sees i sammenheng med en generell aktivitet på Melkøya i slutten av tidlig metalltid og første del av jernalderen (Ramstad 2007 a, b og in press).

Samtlige av de daterte prøvene fra lokaliteten ligger innenfor tidsrommet 1890-930 f. Kr. (2 sigma standardavvik med utgangspunkt i eldste og yngste datering). Den eldste dateringen stammer fra et tynt trekullsjikt dokumentert i bunnen av ildstedsanlegg 1/2, men skal sannsynligvis relateres til en eldre avsviing eller rydding av området enn til selve ildstedsanlegget. Den nest eldste dateringen kommer fra struktur 10, som stratigrafisk befant seg i midten av det eldre vekstlaget på lokaliteten.

Det ble ikke akkumulert gjenstander i forbindelse med denne blålepisoden, og stratigrafisk var den separert av et tynt vekstlag som gikk under hovedkulturlaget på Kilden Nordre (lag 2).

Dersom man tar utgangspunkt i date-ringer som med sikkerhet kan relateres til ildstedsanleggene (1/2, 5 og 6/9) er det trolig at hovedaktivitetene på Kilden har funnet sted i et mer avgrenset tids-rom knyttet til 1740–920 f. Kr (2 sigma med utgangspunkt i eldste og yngste datering), med et klart dateringsmessig tyngdepunkt mellom 1400–1275 f. Kr (1 sigma med utgangspunkt i eldste og yngste datering).

Tabell 7.18 Sikre enheter fra Kilden.

Område	Ts.nr.	Lag	Kontekst	Antall funn	Antall dateringer	Datering kal. F. Kr	Datering u. kal BP.
Kilden	11415	1-10	Bosetningslag	7571	11	1890-930	2900-33/3400

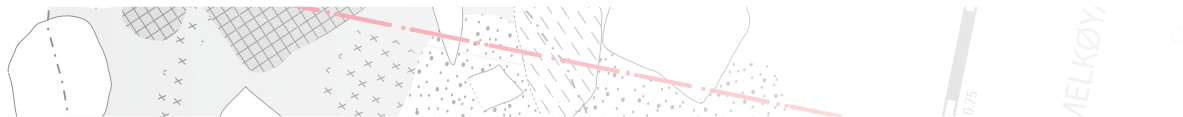
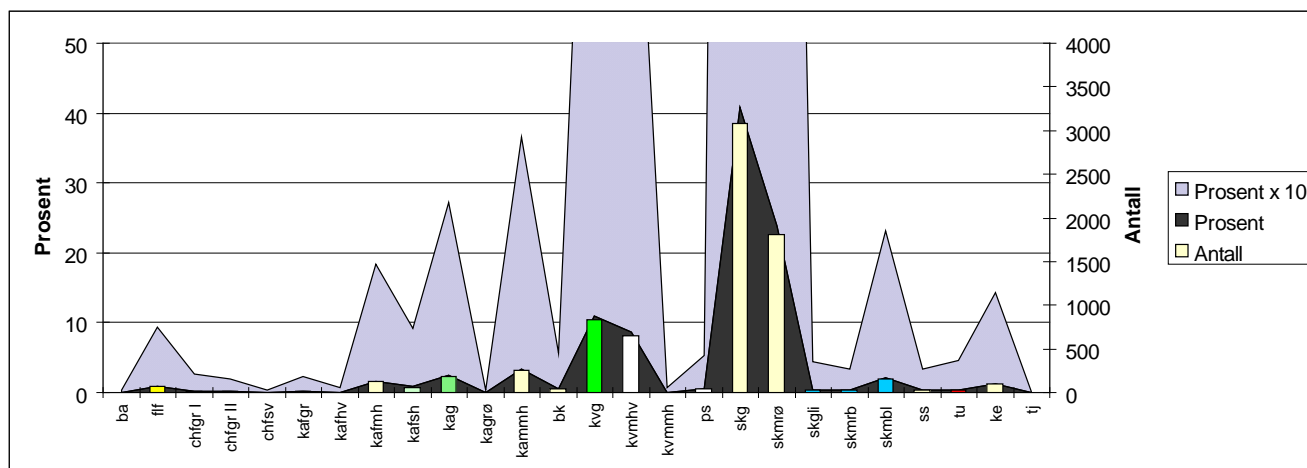

Fig.7.32 Relativ og absolutt råstoffbruk på Kilden.

Råstoffbruk

Det skjedde signifikante endringer i råstoffbruken i forhold til periode III av yngre steinalder (fig. 7.32). Med en andel på 68,8 % var skifer og øvrige myke bergarter de viktigste råstoffene, og fikk igjen en like framtrekkende rolle som i periode II av yngre steinalder. Råstoffvariasjonen i den tekstilkeramiske fasen på Melkøya skiller seg dermed ut fra Slettnes, der det fremdeles er en dominans av harde bergarter fremfor skifer (Hesjedal *et al.* 1996:161-162). Blant harde råstoff dominerer ulike varianter av kvarts (22,7 %) over ulike kvartsitter (5,4 %), deretter følger mindre andeler med flint, bergkrystall, pimpstein, chert og bergart.

Blant skifervariantene dominerer grov grålig vitret skifer (skg) over rød skifer (skmrø), mens det kun var mindre andeler med blå og rødbrun skifer. Dersom man ser isolert på skifergjenstandene var forholdet omvendt, med en overvekt av rød skifer framfor grålige vitrede varianter. Rent umiddelbart skulle dette indikere at rødskifer var foretrukket framfor grovere varianter til fremstilling av gjenstander. Imidlertid viser rødlige bruddkanter i grå skifer og refitting av røde og grå skiferfragmenter at det meste eller alt av de grålige variantene opprinnelig vært rødskifer som senere har blitt utsatt for kjemiske og mekaniske vitringsprosesser (fig. 2.46). Særlig humussyre har en svært nedbrytende virkning på skifer, og de torvrike sedimentene på Kilden representerte i så måte dårlige bevaringskontekster.

Blant de harde råstoffene har grov kvarts en relativ andel på nærmere 35 %. På tross av dette ble det ikke påvist sikre morfologiske redskaper i dette materialet. Som påpekt i forrige kapittel var dette også tilfelle i periode III av yngre steinalder, der det var mye avfall av kvarts men få eller ingen sikre redskaper. Gjenstands- og kjernematerialet i harde råstoff er gjennomgående av fin kvalitet. Dette er et trekk som går igjen på øvrige tekstilkeramiske lokaliteter i Finnmark (Hood og Olsen 1988:114-115, Hesjedal *et al.* 1996:161-162).

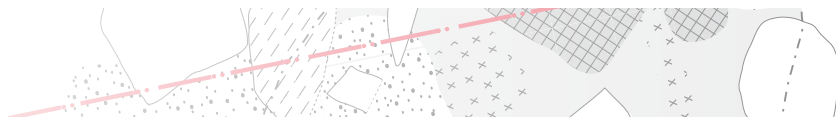
Tekstilkeramisk fase: materiell kultur og datering

Et relativt omfattende gjenstandsmateriale i skifer gir et godt utgangspunkt for å se nærmere på teknologiske og kronologiske aspekter knyttet til den siste skiferbrukende fasen av Finnmarks forhistorie.

Den slipte skiferen er utelukkende tilknyttet produksjon eller vedlikehold av prosjektiler; ingen skiferkniver eller øvrige slipte skiferartefakter ble påtruffet. Materialet fra Kilden understøtter slik de sene tekstilkeramiske kontekstene på Slettnes og andre lokaliteter, som tydelig viser at bruken av skiferkniver opphørte før 1500 f. Kr i Finnmark (Hesjedal *et al.* 1996:173, se også Olsen 1994:107, Simonsen 1996:146-147).

Til sammen foreligger 4868 skiferavslag. I tillegg kommer 61 slipte fragmenter av skiferemner eller ferdige gjenstander. Hele formasjonsprosessen fra råstoffblokk, via ulike stadier av forarbeider til ferdige piler er til stede (fig. 2.59-62). Gruppen skiferemner består av 12 slipte, 14 hugde og 50 sagde stykker. I tillegg ble det funnet to plater (hvorav en i tre deler) med spor etter saging (såkalte "sjokoladeplater"), som er ræmner til tre eller flere skiferspisser. De sagde emnene fremstår som avlange rektangulære stykker med flatt tverrsnitt. På en eller begge av sidekantene er det spor etter sagde furer parallelt med en av kantene (jf. Hinsch 1957). Emnene kunne kontrollert brytes av slik at man fikk tynne, lange og smale rektangulære stykker. Disse ble videre preparert gjennom kanthogging, ujevnheter ble fjernet, og basisen fikk en fortennet og konkav form. I dette stadiet av produksjonsprosessen brakk en stor andel av emnene. De hele emnene ble videre bearbeidet gjennom sliping til de fikk sin endelige form. En mindre andel av emnene er framstilt utelukkende med utgangspunkt i hogging. Utgangspunktet her har vært tosidig reduserte lange vifteformede avslag som deretter ble videre tilslipt.

Av skiferspissene er 70 stykker ubestembare fragmenter mens 27 er typologiske Sunderøyspisser. Hele emner og

tilnærmet hele spisser vitner om at nyproduserte spisser i all overveiende grad var relativt lange eksemplarer. Samtlige har konkav basis og tydelig markert skaftfure, mens tverrsnittet er flatt til heksagonalt. Egglinjene er som regel tilnærmet parallelle, en del har buede egglinjer i den siste 1/3 mot odden, mens enkelte har mer konvergerende rette egglinjer. De fleste av spissene er tydelig redusert gjennom at skuddskader ble slipt bort. Etter hvert som oddpartiet ble slipt nedover mot basis ble lengden kortere og egglinjene mer buede. Det er derfor ikke grunnlag for å dele Sunderøyspissene på Kilden inn i ulike varianter ut fra størrelse (som vekt eller lengde) eller utforming av egglinjene, slik det er foreslått andre steder i Finnmark (jf. E. Helskog 1983:68–70, Andreassen 1988:27, Simonsen 1996:155).

En stor andel av spissene har rester etter et mørkt festningsstoff fra basis og oppover langs skaftfuren. Kjemiske analyser viste at festningsstoffet består av bjørketjære (Nordby 2003, Stern *et al.* i appendiks). Tjærestoffene på spissene er en viktig kilde til informasjon om skjefteknologien. Tjæren fungerte som lim og stabilisator mellom spissen og skaftet. I likhet med den originale Sunderøypilen, som var bevart med treskaft (Nikolaysen 1911), ble skiferspissene på Kilden satt inn i et kløyvd skaft. Merker etter tjærespør helt mot toppen av spissene viser at skaftet i flere tilfeller gikk opp til og til dels over slutten av skaftfuren. Ved forsiktig oppvarming ble tjæren myket opp slik at spissen lett kunne tas ut for reparasjon eller kassering uten at skaftet ble ødelagt. Dette er trolig en viktig årsak til at et så stort antall av spissene ble funnet i nærområdene til ildstedene.

Prosjektilmaterialet i myke bergarter på Kilden framstår som svært homogent. Ingen av forarbeidene eller fragmentene ser ut til å representere spydspisser. Rød skifer ser ut til å ha vært totalt dominerende. Den eneste spissen som skiller seg ut er en svært lang, slank og noe atypisk Sunderøyspiss med tilnærmede rombiske egglinjer i blå skifer (fig. 2.58).

Skiferspissmaterialet peker mot at slipte tangespisser (både med og uten agnorer) ikke lengre var i bruk i siste halvdel av det andre årtusen før Kristus. Heller ikke på Slettnes ble det funnet slike spisser i enheter som med sikkerhet ble datert til dette tidsrommet (Hesjedal *et al.* 1996:176). Data fra Melkøya og fra øvrige kontekster i Finnmark vitner om at bruksfasen til Sunderøyspissene dateres til perioden mellom ca 2000 f.Kr. og overgangen tekstilkeramisk fase – Kjelmøyfase ca 900 f. Kr. (Olsen 1994:106, Hesjedal *et al.* 1996:176). Kronologisk representerer dermed Sunderøyspisser slutten på en 3500-4000 år lang tradisjon med skiferprosjektiler i nordnorsk steinalder.

Kjernematerialet i harde bergarter framstår som heterogent og består hovedsakelig av bipolare kjerner og små og tildels uregelmessige kjerner og knuter. Fragmenteringsgraden tyder på en høy utnyttelsesgrad

av råstoffene. Fraværet av flekkkjerner vitner om en avslagsteknologi. Reduksjonen har i stor grad vært basert på direkte slag utført gjennom støtkantteknikker. Et lite antall avslag etter flatehogging, der noe trolig også representerer flateretusjering ved hjelp av trykkteknikk, vitner om produksjon og finpreparering av tosidig tilhogde prosjektiler.

Gruppen av flatehogde spisser er liten, men homogen. Den består av to hele og ett mindre fragment av Sandbuktspisser (fig. 2.42, 2.47, 2.58). I tillegg kommer et oddfragment og to langt mer usikre emner som muligens kan være emner til flatehogde spisser. De to hele spissene er fine eksemplarer i henholdsvis svart og hvitt finkornet råstoff (fig. 7.33). Spissene har en klar trekantet form, med markerte rette til svakt skrånede agnorer i overgangen til en bred og tydelig markert tange. Tangen på begge eksemplarene ender i markerte lister, slik at hele partiet mellom bladet og tangeavslutningen framstår som et festningshakk. Det er i denne sammenhengen verd å merke seg at selv om festningshakk er ansett som typedefinerende for Sandbuktspisser, så ser det ut som om dette er mindre utpreget eller mangler på en del av de øvrige utskilte Sandbuktspissene i Finnmark (jf. E. Helskog 1983, fig 32.1, Hesjedal *et al.* 1996 fig. 168). Den brede tangen kombinert med et triangulært bladparti på disse spissene er likevel mer eller mindre identisk med den utforming som man finner på spisser der tangen ender i markerte festningslister. Som helhet fremstår gruppen som svært homogen og skiller seg skarpt både fra samtidige men også tidligere og senere varianter av flatehogde prosjektiler. Begge variantene opptrer dessuten om hverandre på en rekke lokaliteter (se E. Helskog 1983 og Hood og Olsen 1998). I typedefinisjonen bør det derfor legges mer vekt på at dette er flatehogde spisser med en distinkt og relativt bred tange, snarere enn tilstedeværelsen av klart definerte festningshakk (sml. Hood og Olsen 1988, Gamst 2001).

Sandbuktspissene ble først utskilt som egen type av Povl Simonsen etter boplassundersøkelsene på

Fig. 7.33 Sandbuktspiss i fin svart kvartsitt funnet på Kilden.
Foto: Melkøya-prosjektet©Tromsø Museum Universitetsmuseet

Sandbuktt på Sørøya (Simonsen 1996) og dateres til den tekstilkeramiske fasen av tidlig metalltid (Hood og Olsen 1988:115, Olsen 1994:105). På grunnlag av forholdet mellom flatehogde spisser med rett eller konkav basis og Sandbuktspisser på Slettnes er det foreslått en nærmere kronologisk avgrensning til siste halvdel av andre årtusen før Kristus (Hesjedal *et al.* 1996:168). Fraværet av spisser med rett eller konkav basis på Melkøya synes å bekrefte en tendens der Sandbuktspisser kvantitativt blir mer vanlig i andre halvdel av andre årtusen før Kristus på bekostning av slike spisser. På Kilden er det heller ikke dokumentert noen av de senere flatehogde spissene med kort triangulær basis. Dette bekrefter at spisser med kort triangulær basis ikke tas i bruk før i det siste årtusen før Kristus (Hood og Olsen 1988:110-111, Olsen 1994:106, Hesjedal *et al.* 1996:168-169).

Distribusjonen av flatehogde spisser og skiferspisser viser at Sunderøyspissene er vanligst i kystkontekster, mens flatehogde spisser opptrer i et relativt større antall på innlandslokaliteter (E. Helskog 1983:63, Hood og Olsen 1988, Hood 1992:260-262, Olsen 1994:105). Denne fordelingen gjelder imidlertid ikke samme grad Sandbuktspissene som de øvrige flatehogde spissene (Simonsen 1996:164). Hovedutbredelsen er Vest-Finnmark inkludert innlandslokaliteter ved Virdnejåvre ved Altavassdraget, men eksemplarer er også kjent fra Øst-Finnmark (Hood og Olsen 1988, Olsen 1994:106-107, Gamst 2001:48-49). Det er videre blant annet funnet Sandbuktspisser på Larseng på Kvaløya i Tromsø kommune og i ei tuft på Helgøy (E. Helskog 1983:59-60), mens det fra Nordland ser ut til å være funnet en spiss fra Teksmona i Meløy (Ts7650) og det kommer muligens også noen eksemplarer fra Hattfjelldal (pers.kom. Eirin Holberg). Med unntak av Sandbuktt der det ble funnet hele 14 spisser, opptrer Sandbuktspissene i relativt få eksemplarer på hver enkelt lokalitet. En relativt stor andel av spissene ser videre ut til å være hele eller tilnærma hele eksemplarer, uten skuddskader.

Utenom Finnmark er det kjent en, muligens to, Sandbuktspisser fra Ala-Jalve ved Utsjok på finsk side av Tanaelva, mens en annen kommer fra Inari (Rankama 1986:24-25, Gamst 2001:48, m.ref.). Utover disse to eksemplarene ser det ikke ut til at det er funnet slike spisser i Nord-Finland eller Nord-Sverige. Spredte eksemplarer er påtruffet sørover langs kysten av Norge (sml. Gamst 2001:49), blant annet i Gloppenfjorden i Gloppen (pers.kom. Søren Diinhoff), i Skatestraumen i Bremanger, i Bremsneshola på Nord-Møre (Orten Lie 2004) og Frøya i Sør-Trøndelag (Ramstad 1999). Med formlikhet til en del amerikanske spisstyper, ble Sandbuktspissene i Nord-Norge tidligere avskrevet som indianerpiler, altså stykker som er tatt med tilbake til Norge av hjemvendte amerikafarere (Simonsen 1996:163-164). Flere slike "indianerpiler" på Vestlandet skal trolig skal reklassifiseres som Sandbuktspisser (dette gjelder spisser fra Vingen i Nordfjord og muligens også Årebrot i Flora) (sml. Østmo 2005:75). Sandbuktspissene ser dermed

på en side ut til å ha et klart kvantitativt tyngdepunkt i Finnmark, men på den annen side har de en svært vid distribusjon sørover langs kysten av Norge til områdene ved Sognefjorden. Det er nærliggende å relatere de mer spredte funnene sør for polarsirkelen til ulike nettverk som involverte fangstsamfunnene i Finnmark og samtidige jordbrukssamfunn lengre sør langs kysten og fjordområdene av Midt-Norge og Vestlandet.

Til sammen ble det funnet 7 skrapere, derav fem små (under 3 cm i diameter) velformede skiveskraperne ("tommelfingerskraperne") mens de to øvrige er større og mer ubestembare varianter. I tillegg kommer 23 ulike former for avslag med retusj. Denne gruppen er mer heterogen, hvor hovedandelen klassifiseres som avslag med annen retusj (44 %), deretter konveks retusj (26 %), rett retusj (17 %) og konkav retusj (13 %). Antallet skrapere fremstår som forholdsvis lite sammenlignet med antallet fra de øvrige lokalitetene fra den tekstilkeramiske fasen i Finnmark. På disse er det dokumentert en klar tendens til at skrapere blir et viktigere innslag ved overgangen til tidlig metalltid (Olsen 1994:109, Hesjedal *et al.* 1996:169-170, Simonsen 1996:170, Olsen og Simonsen 2001:77-80). Dette er ikke tilfellet på Melkøya. Her er antallet skrapere fra sikre enheter mer eller mindre det samme gjennom de ulike fasene av eldre og yngre steinalder og første del av tidlig metalltid (fig. 7.34). Ser man derimot på andelen skrapere innen hver periode i forhold til det totale funnmaterialet er det faktisk en reduksjon i antallet i tidlig metalltid i forhold til tidligere faser (fig. 7.35). Den vanligste varianten fra alle faser på Melkøya er små skiveformede skrapere. Det samme relative forholdet gjelder det mer omfattende og varierte materialet av ulike former for retusjerte avslag. Samlet kan dette være en indikasjon på at det på Kilden har foregått relativt færre aktiviteter relatert til skraping av skinn, og muligens også til øvrige kutte- og skjæreoppgaver, enn på mange av de andre tekstilkeramiske lokalitetene i Finnmark.

Funn av sju slipeplater, fem mindre fragmenter i sandstein og to større stykker i skifer (32x20 cm og 22x13 cm), skal trolig settes i forbindelse med produksjon av skiferprosjektiler. Man kan heller ikke utelukke en annen bruk i forbindelse med sliping av gjenstander i gevir og bein.

Det var deponert svært mye pimpstein i undergrunnen på Kilden. Totalt ble det samlet inn i overkant av 1000 biter. Av disse var det kun 36 stykker som hadde slipespor, hovedsakelig en til tre innslipte furer. På flertallet var det tynne nedslippte spor etter tilsliping av egger, mens en del av stykkene hadde relativt brede slipefurur som trolig har sammenheng med glatting av pileskaft eller lignende.

Keramikk materialet fra Kilden er grundig behandlet i appendiks og skal derfor bare mer summarisk gjennomgå her. Totalt består dette materialet av 118 skår og mindre fragmenter som til sammen utgjør nærmere 100g. Keramikken er magret med relativt grovt

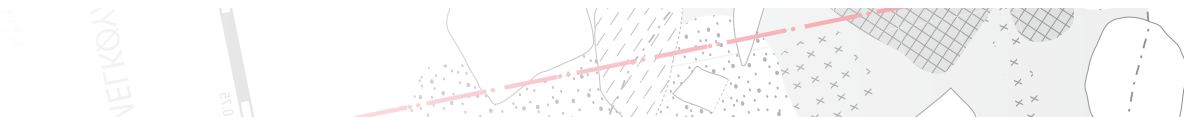

Fig. 7.34 Kronologisk fordeling av skrapere fra sikre enheter

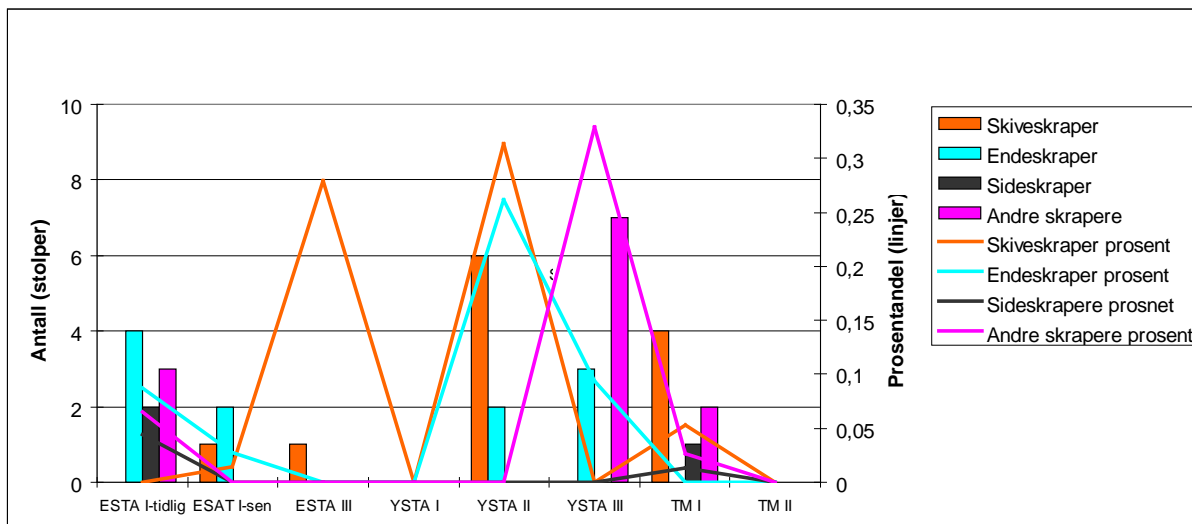

Fig. 7.35 Kronologisk fordeling av retusjerte avslag fra sikre enheter

knust asbest med lengre tråder og klumper i godset. En mindre andel av skårene er magret med en blanding av asbest og kleber.

Både randskår, bukskår og et bunnskår er representert. Vegtthkelsen ligger mellom 5-8 mm, og svinger slik at nærmere bunnen har krukkene trolig har hatt en avsmalende konkav form mot basis. Krukkene ser ut til å ha hatt mage. Det ene bunnskåret er flatt. Diameteren anslås til å ha vært mellom 20-30 cm. Keramikken fremstår som relativt homogen og stammer sannsynligvis fra fire eller fem kar. Skår fra antatt ulike kar fordeler seg i overveiende grad på ulike områder av lokaliteten. Kun to skår har større flater med bevart dekor. Dekoren tegner seg som svake, regelmessige forsenkninger i overflaten uten noen klare konturer eller mønstre. Dekoren peker mot tekstileramik, men ut fra avtrykkes art og skårenes størrelse kan imitert tekstileramik heller ikke utelukkes.

Det er tidligere ikke foretatt kjemiske analyser av organisk

belegg eller "matskorper" på den Fennoskandiske tekstileramikken (Nordby *et al.* 2008). Som det redegjøres for av C. Nordby i appendiks viser analysene at det etter all sannsynlighet har vært fremstilt animalske produkter i karene.

Det er god overensstemmelse mellom keramikkmaterialet og dateringen av Kilden til midten av det andre årtusen før Kristus. Siden keramikken fra Kilden, i likhet med den fra Slettnes, er sterkt spaltet, er nærmere typologiske bestemmelser problematisk (Hesjedal *et al.* 1996:181). Jørgensen og Olsen setter bruksperioden for tekstileramik til 2000/1800 – 900 f. Kr (Jørgensen og Olsen 1988:68, Olsen 1994:105). Materialet fra Slettnes er gjennomgående fra den første del av denne perioden hvilket viser en tidlig bruksfase for både tekstil- og imitert tekstileramik (Hesjedal *et al.* 1996: 181-183). Dateringene fra Kilden passer godt inn i dette bildet og bekrefter at tekstileramikken har et kronologisk tyngdepunkt knyttet til det andre årtusen før Kristus.

Det organiske materialet omfattes primært av diverse små fragmenter og fliser av tre og never. Disse representerer trolig rester av matter eller gulv, en del kan også være produksjonsavfall. Kun en enkelt tilnærmet hel gjenstand ble funnet. Dette var en beholder av never sydd med en tråd trolig laget av neslefiber (fig. 2.68-71). Av øvrige organiske funn skal "Kildentyggisen", fremheves (fig 2.66-67) (Nordby 2003, samt appendiks). Kjemiske analyser viser at denne er av det samme festningsmaterialet som ble dokumentert på pilesplissene, altså tjære fremstilt gjennom tørrdestillering av bjørkenever. Tyggisen har særdeles velbevarte tannavtrykk fra et barn (jf. appendiks).

Funnmaterialet og lokalitetsfunksjon

Det er påfallende at Kilden i likhet med mange øvrige tidlige tekstilkeramiske lokaliteter er svært funnrrike når det gjelder prosjektiler. Det er funnet flere skiferspisser og emner til slike på Kilden (173 inkludert samtlige fragmenter og emner, derav 27 større eksemplarer) enn på samtlige av boplassområdene fra yngre steinalder på Melkøya til sammen (165 inkludert samtlige fragmenter og emner, derav 18 større eksemplarer). Tilsvarende forholdstall ble blant annet dokumentert på Slettnes (Hesjedal *et al.* 1996).

Den store mengden av produksjonsavfall fra prosjektiler, emner og fragmenter av Sunderøypiler vitner om en klar orientering mot jakt på sjøpattedyr. Sunderøyspisser med tjærerester viser til skjefting og reparasjon av jaktredskap. Distribusjonen både til spissene og det øvrige littiske gjenstandsmaterialet vitner om at aktivitetene på plassen først og fremst har foregått i nærheten av ildstedene (fig. 2.50). Vanlige avslag har en tendens til å være deponert i områder lengre unna ildstedene, noe som kan være resultat av en viss rydding eller bortkasting fra ildstedsområdene (se fig 2.51-54). Spredningen til mikroavslag og splinter viser imidlertid at det meste av produksjon og vedlikehold av littisk materiale foregikk innenfor en radius av 3-4m fra ildstedene. I utgangspunktet kan dette bety at Kilden, i motsetning til tuftesområdene fra fase II og begynnelsen av fase III på Melkøya, var en mer spesialisert boplass rettet mot maritim fangst. Til tross for fravær av fiskebein og angler kan man anta at de fiskerike tidevannstrømmene rett utenfor Kilden også i denne perioden må ha vært en attraktiv ressurs. Her fantes en stabil matkilde som kunne høstes uten større arbeidsinnsats og under de fleste værforhold (jf. diskusjon i oppsummering periode II yngre steinalder).

Det øvrige funnmaterialet vitner også om et mer allsidig spekter av aktiviteter knyttet til en mer sammensatt gruppe. Rent konkret viser tyggisen til tilstedeværelsen av barn. Selv om antallet retusjerte avslag og skrapere ikke viser til mer omfattende aktiviteter tilknyttet bearbeiding av skinn enn tidligere (Olsen 1994:109-110, Hesjedal *et al.* 1996:216), vitner disse likevel om at bearbeiding

av skinn, tre, gevir og beinmateriale har vært viktige gjøremål på plassen. Spor etter tjære på pilesplissene, tyggisen samt den store mengden med bjørkenever gjør det rimelig å anta at tjæreproduksjon har foregått enten på plassen eller i nærområdene. For å utvinne tjæren var det nødvendig å tørrdestillere bjørkeneveren (Nordby 2003). Dette kan for eksempel ha foregått ved hjelp av skjorbrente stein eller ved bruk av keramikk. Tar vi med keramikk og avfall etter arbeide i tre og never, så viser dette til at har foregått et bredt spekter av aktiviteter på Kilden som går langt utover produksjon og vedlikehold av jaktredskap.

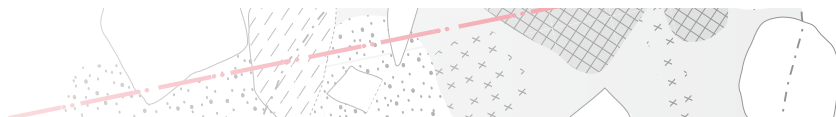
Tilvirkning og deponering av organisk materiale foregikk i områdene lengre unna ildstedene enn den littiske produksjonen. Spesielt området mellom ildstedsanleggene 6/9 og 1/2 var rike på små fragmenter og fliser av never, kvister og annet treverk. De sporadiske og fragmenterte forekomstene taler mot en tolkning av disse som gulv eller matter, mer sannsynlig er at det ble deponert ødelagte strukturelementer og øvrige objekter i av tre og never (slik som den sydde beholderen) i dette området.

Den lille og fragmenterte keramikken oppviser ingen klar relasjon til ildstedene (se fig. 2.50), noe man kunne forvente om den primært ble anvendt til varmebehandling av mat. En forklaring er at skårene fra hvert enkelt ødelagte kar ble samlet opp og deponert på ulike områder et stykke utenfor aktivitetsflatene ved ildstedene. Det er samtidig påfallende at de ulike konsentrasjonene befinner seg i områder med lite littisk avfallsmateriale. Dette kan indikere at det har eksistert visse normer som tilsa at skår eller hele kar skulle deponeres, oppbevares eller brukes i avstand til ildstedene og utenfor littiske aktivitetsområder. Keramikkskår i "randsoner" og mer funnfattige områder er for øvrig dokumentert også på andre tekstilkeramiske lokaliteter (Hesjedal *et al.* 1996:56, Olsen og Simonsen 2001:91).

Strukturelle elementer og bruk av plassen

Det ble verken dokumentert spor etter veggvoller eller nedgravinger etter boliger på Kilden. Det er derfor usannsynlig at jord, stein eller torv kan ha inngått som vesentlige elementer i konstruksjonen av boligene. Men det er flere indirekte spor som kan bidra med nærmere informasjon om boligkarakter, antall boliger og bruken av boplassområdet. Disse er: 1) forekomstene av mer helhetlige matter med never og kvist og deres relasjon til henholdsvis ansamlinger med skjorbrente stein og ryddede flater, 2) det littiske materialets spredning, og 3) morfologiske trekk ved ildstedene.

Fraværet av ettersporebare konstruksjonsdetaljer indikerer at boligene trolig var lette, enten i form av lette hytter, telt eller gapahuker. De største ansamlingene av never og småkvist, i tilknytning til struktur 6/9 og to konsentrasjoner i nærområdene til struktur 1/2,

representerer sannsynligvis rester etter matter eller golv. Disse var hovedsakelig dekket av kulturlagsmasser og littisk materiale, og er derfor antageligvis ikke rester etter nedraste tak og vegger.

Ved struktur 1/2 ble det påvist en klar relasjon mellom to områder holdt rent for ildstedsmasse og forekomsten av never. Den ene av neverkonsentrasjonene (jf. tabell 2.6 og understruktur nr: B, C, D) ble påvist rett utenfor steinringen som omslutter ildstedstruktur 1 i anlegget. Noen meter sør for denne ble det dokumentert en større sammensatt trestruktur (tabell 2.6, struktur 3) som kan ha fungert som et slags fundament til en golvstruktur. Det andre området med never og kvist (jf. tabell 2.6 og understrukturene F, G-N samt fig. 2.38) ligger klemt imellom ildstedsanlegget og en kraftig ansamling med skjorbrente stein (struktur 4). Det er interessant å merke seg relasjonen mellom disse neverflakene og at dette området var avgrenset av store kampesteinene i nordøst. Dersom neveren virkelig var inne i en bolig er det nærliggende å se for seg at kampesteinene kunne ha fungert som vegger og støtte til tak.

I områdene sørvest for struktur 6/9 ble det dokumentert mer sammenhengende flater med never og kvist (fig. 2.37). Neveren og de sterkt nedbrutte småkvistene var deponert i ulike nivåer separert av tynne sjikt med minerogen masse. I noen tilfeller ble det også funnet littisk materiale i sjiktene mellom de ulike neverflakene. Som det fremgår lengre nede er det videre klare relasjoner mellom de nevnte gulvtolkningene og distribusjonen av det littiske avfallsmaterialet (se også fig. 2.48-49).

En stor andel av det organiske materialet var deponert lengre borte fra ildstedene. Det ble dokumentert relativt mye spredte små biter av never og sterkt nedbrutte kvistfragmenter i området som ligger midt mellom ildstedstrukturene på Kilden Midtre og Nordre. Med bakgrunn i at materialet her var langt mer sporadisk og fragmentert synes det som nevnt mindre sannsynlig at dette representerer rester etter in situ golv eller matter. Det er også verd å merke seg at det var deponert relativt lite og til dels intet littisk materiale i det samme mellomliggende området (men tilgjengelig klare konsentrasjoner med keramikk, jf. foregående sider, samt fig. 2.50). Med utgangspunkt i tilstanden og de spredte forekomstene av never og kvist i disse områdene er en nærliggende tolkning at det her ble deponert fragmenter av never og kvistgolv relatert til utskifning og reparasjon av nevergulvet (se under).

Det er flere paralleller mellom de mulige nevergulvene på Kilden og barkegulvene dokumentert i mesolittiske kontekster i Danmark og Nord-Tyskland og fra senere steinalderskontekster i Sverige og Finland. Etnoarkeologiske og arkeologiske studier viser at slike golv regelmessig blir skiftet ut både for å reparere gulvene, men også for at materialet i gulvene skal være i en friskest mulig tilstand (Grøn 1995, Grøn 2000, Grøn og Kuntznetsov 2003). Hos Evenkene i Sibir blir gulvlaget

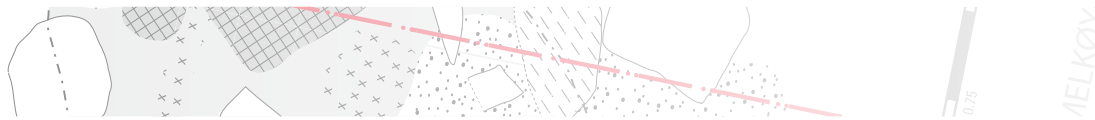
fjernet hver gang man forlater boplassen (Grøn 2000:193, 198). Når man returnerer legges et nytt golv, som gjennomgår stadige fornyinger og reparasjoner i hele det tidsrommet en oppholder seg på boplassen. Utover at barkegulvene beskytter og isolerer mot undergrunnen har de også beskyttet mot skarpe fliser og avslag fra redskapsproduksjon, som faller gjennom og blir liggende under gulvdekket (Grøn 2000:192-193, Grøn and Kutzentsov 2003:219-220).

Lignende strukturelle elementer ser ut til å reflekteres i distribusjonsmønstrene på Kilden. Det littiske avfallsmaterialet synes å ha en kvadratisk spredning som kan skyldes en såkalt veggeffekt, og som igjen indikerer at slik produksjon har skjedd innendørs. Veggeffekter synes særlig framtrædende rundt anlegg 1/2, og struktur 6/9, og i noen grad ved struktur 5. Det er i videre visse forskjeller mellom distribusjonen til det minste avfallsmaterialet og de større avslagene. Splinter og mikroavslag har en tydeligere rektangulær spredning, med en "tunge" av større avslag sørvest for struktur 1/2 og nord og nordvest for struktur 6/9 (fig. 2.48, 2.53-54). En nærliggende tolkning er at dette representerer inngangspartiene til to boliger. Mens det mest finfraksjonerte avfallsmaterialet har blitt liggende in situ under gulvene kan deler av det større littiske materialet ha blitt dradd utover mot inngangspartiet gjennom tramping og trafikk, opprensning og rydding fra boligens indre, og utskifninger av gulvelementene.

Distribusjonene har påfallende paralleller til samtidige metalltidsboplasser i de indre delene av Nord-Sverige. På et stort antall boplasser er det dokumentert det som omtales som rektangulære og "bimodale" avslagskonsentrasjoner av størrelsen 6x4m. Disse tolkes som negative avtrykk etter en bolig (Forsberg 1985, 2005). Vanlig forekommende er avlange tunger i materialets spredning. Disse har klare likheter med spredningstungene på Kilden, og relateres også her til inngangspartiet i tuftene, deponert som resultat av trafikk inn og ut av boligene (Forsberg 1985:253-255, 2005:136, se også Grøn 1983).

Med utgangspunkt i de bimodale avslagskonsentrasjonene og fordelingen av gjenstandsmaterialet, argumenterer Forsberg for at de nordsvenske boligene har vært bebodd av det han omtaler som en multifamilie, som trolig motsvarer to hushold (2005:215). Distribusjonsmønstrene avtegner seg ikke så entydig i materialet fra Kilden. Det er ikke like tilsvarende strukturelle motpoler i fordelingen av gjenstands og avfallsmaterialet. Størrelsen på de mulige gulvarealene synes imidlertid å indikere et relativt stort grunnplan, noe som kan indikere at de har vært tilholdssted for en større og mer sammensatt enhet.

Det er flere trekk ved ildstedstrukturene som tyder på differensiering i funksjon og bruk. Ildsteder som er mer markerte og kraftigere knyttes gjerne til lengre

bruksfaser og gjenbruk. Det ser også ut til at det ofte er visse forskjeller mellom ildsteder i friluft og innendørs ildsteder. Lewis Binford påpeker at ildsteder i friluft ofte vokser i omkrets etter hvert som aske, skjørbrente stein og annet renses utover. Inne i en bolig vil det derimot bli lagt vekt på å avgrense slik spredning gjennom mer solid kantsetting, som dessuten også skal hindre at gulvlaget og annet materiale som ligger nær ildstedet tar fyr (Binford 1983:155-158). Ildstedsavfallet vil videre jevnlig bli fjernet og deponert utendørs. Selv om det har blitt vist at variasjonen i både innendørs og utendørs ildsteder er større enn det Binford antok (Grøn 2000), kan likevel denne modellen for relasjon mellom ildsted og bolig med visse forebehold anvendes med utgangspunkt i morfologiske trekk ved ildstedene.

På Kilden ser det ut til at det var visse forskjeller mellom de ulike ildstedene. Struktur 5 og 10 viser ingen spor etter gjenbruk og har begge en relativt konsentrert, men liten mengde med trekull. Det ble ikke assosiert skjørbrente stein med noen av ildstedene. Mengden og variasjonene av littisk materiale knyttet til struktur 5 viser likevel at sammensatte aktiviteter trolig foregikk her i en viss tid. Struktur 10 skal, som tidligere nevnt, trolig knyttes til en enkelt bålperiode som fant sted i løpet av den tidligste perioden Kilden var i bruk.

Struktur 1/2 er to ulike elementer som til sammen utgjør et mer omfattende todelt ildstedsanlegg som ble anvendt i flere ulike typer av husholdsaktiviteter. Ildstedsstrukturens form har vært godt konstruert og har blitt vedlikeholdt og overlevd både jevnlig utrensinger og deponeringer av ildstedsmasser i nærheten. Det kan dermed se ut til at dette ildstedet tidlig ble konstruert med en intensjon om regelmessig og langvarig bruk. Deler av ildstedsmassen ble deponert i to områder noe unna ildstedsanlegget, og i nærheten av anlegget var bakken ryddet for større stein. Dette kan bety at anlegget har vært inne i en lett bolig som stod på plassen over lengre tid eller gjentatte ganger har blitt reist på nytt på samme sted.

Det er i denne sammenhengen verd å merke seg at det er flere likehetstrekk mellom ildstedsanlegg 1/2 og samtidige ildsteder i tufter fra Slettnes. Der er foreksempel klare paralleller til ildstedet i tuft 84 (Hesjedal et al. 1996:129). Siden tuftene fra siste halvdel av andre årtusen før Kristus på Slettnes består av lett nedgravde grophus tilsier imidlertid bergundergrunnen på Kilden at boligene her må hatt en annen konstruksjon, og muligens også en annen form.

Trolig skal også struktur 6/9 knyttes til en eller annen form for bolig. Strukturen fremstår imidlertid som langt mer diffus og mindre forseggjort enn struktur 1/2. Ildstedet var ikke avgrenset av klart kantsatte stein, men av en sirkel av mindre løstliggende steiner. Flere tidligere bålfaser hadde en spredning utover denne steinkjeden. I bunnen av massen som omgir ildstedet ble det funnet det påvist en sirkulær steinkrans (struktur 9) som kan

representere en tidligere fase. Ildstedet har altså endret størrelse, form og senter etter hvert som det har blitt brukt. Sammenlignet med anlegg 1/2 er det få indikasjoner på at en har ryddet nærområdene rundt ildstedet. Det ikke i tilsvarende grad dokumentert ryddede områder, eller klare konsentrasjoner av skjørbrente stein og annen ildstedsmasse.

Forekomsten av mulige never- og kvistgulv, som sammenfaller både med avfallsmaterialets spredning og som kan relateres til ildstedene 1/2 og 6/9, synes dermed å indikere tilstedeværelsen av en boligstruktur på Kilden Nordre, og samtidig eller noe etter i tid på Kilden Midtre. Trekk knyttet til ildstedenes morfologi, sammen med at tilsvarende ildsteder er kjent fra samtidige tufter, synes å styrke denne tolkningen. En kan heller ikke utelukke at struktur 5 har vært inne i en bolig, men her har trolig lengden og karakteren av oppholdet hatt en mer begrenset varighet enn ved de to førstnevnte.

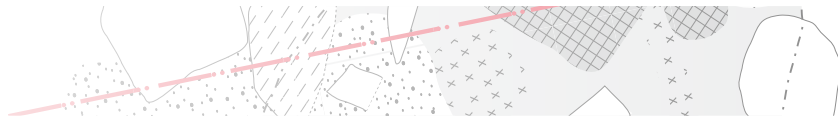
Tekstilkeramisk fase: lokalt og regionalt perspektiv

På Slettnes er det som påpekt i forrige kapittel relativt stor grad av kontinuitet i perioden 2000-1500 f. Kr. Derimot ser det ut til å skje en rekke endringer ved overgangen til den andre halvdel av den tekstilkeramiske fasen (1500-900 f. Kr).

Det er en større variasjon i tuftenes utforming, og etter hvert ser det ut som om de blir noe mindre nedgravde. Akkumulasjon av møddinger på utsiden av tuftene opphører og i tufter med to ildsteder er disse plassert asymmetrisk i forhold til golvplanets midtakse. Videre framstår redskapssammensetningen som langt mer spesialisert enn tidligere. Mens det i den første halvdel av det andre årtusen var en klar sedentær, men differensiert bosetting på Slettnes, ser forskjellene mellom de ulike lokalitetene ut til å bli mindre utover i tidlig metalltid (Hesjedal et al. 1996, Washmut 2005). Lettere boligstrukturer sammen med en sterk nedgang i kulturlagsakkumulasjon vitner om økt mobilitet, mens endringer i ildstedenes plassering og morfologi kan være en indikasjon på endrede sosiale betingelser (Hesjedal et al. 1996:219-221). Samlet tas dette til inntekt for at Slettnes nå først og fremst var en sesongboplass innenfor et mer omfattende flyttemønster (Hesjedal et al. 1996:211-224).

Et lignende bilde ser ut til å avtegne seg på andre tufteboplasser i Vest-Finnmark fra siste halvdel av det andre årtusen før Kristus. Store hustufter, som regel med doble ildsteder, er i bruk fram til ca 1500 f. Kr (Olsen 1994:111, Washmut 2005). Fra da og fram mot slutten av den tekstilkeramiske fasen blir husene mindre nedgravde enn tidligere og gulvarealet minker. Samtidig som dette skjer kommer en rekke lokaliteter til i innlandet. Funnrike boplasser blant annet langs Alta-Kautokeino-vassdraget, ved Jiesjávri og fra finsk side av Tana-vassdraget vitner om en markant intensivering i bruken av innlandet fra og med overgangen til den tekstilkeramiske fasen

(Rankama 1986, Hood og Olsen 1988, Olsen 1994, Olsen og Simonsen 2001, Basso 2007). Også materialet fra Varanger indikerer økende mobilitet, om enn noe mer utydelig (Olsen 1994:115). Samlet hersker det likevel en generell enighet om at det i løpet det andre årtusen før Kristus skjer omfattende sosioøkonomiske og kulturelle endringer i kystsamfunnene i Finmark (E. Helskog 1983, Olsen 1994, Schanche 1994, Hesjedal *et al.*1996). Mens samfunnene i begynnelsen av perioden oppfattes som mer eller mindre bofaste og med en lagdelt sosial struktur, er det hevdet at man ser konturene av mer mobile og egalitære samfunn i andre halvdel av perioden (Olsen 1994, Schanche 1994, Hesjedal *et al.*1996).

Kilden passer tilsynelatende godt inn i et slikt bilde. Man kan anta at plassen var tilholdssted for en mindre gruppe bestående av ett eller to mer sammensatte hushold. Gjenstandsmaterialet er homogent og store endringer i den tiden lokaliteten var i bruk kan ikke påvises. Ildstedene er lite markerte og boligen var trolig en relativt lett konstruksjon. Det framstår likevel som problematisk å tolke materialet som at samfunnene blir mer egalitære enn tidligere.

Selv om man kan anta at samfunnene generelt ble mindre og mer mobile er den strenge struktureringen og regulariteten i bruken av boplassen påfallende (Schanche 1993, Olsen 1994:130-131, Hesjedal *et al.* 1996:221). Helt fra Kilden ble tatt i bruk til det ble forlatt foregikk aktivitetene tilsynelatende innenfor klart regulerte romlige rammer. Dette er særlig påtakelig i Nordre og Midtre felt der ildstedsanleggene ble brukt gjennom en relativt lang periode. Rundt ildstedet ser de ulike aktivitetene ut til å være underlagt faste regler eller tradisjonsbundne mønstre for hvor de skulle finne sted gjennom hele bruksperioden. Det littiske materialet oppviser den samme grad av konformitet. Det er et relativt lite sett av gjenstander, i all overveiende grad er det snakk om de samme gjenstander innenfor de samme teknikker og former. Det meste av variasjonen kan forklares ut fra dimensjoner ved littiske reduksjonsprosesser og brukslivet til gjenstandene.

Resultatene fra Kilden underbygger at man får et økt fokus på boplassmobilitet sammen med en fragmentering i mindre sosiale enheter i den siste halvdel av det andre årtusen f.Kr. Som vi har sett ser imidlertid bruken av boplassområdene til å være strukturert av klare tradisjonsbundne mønstre. Dette vises på Kilden både gjennom gjenbruk av ildstedsstrukturer, men også ved at de samme sett av aktiviteter i stor grad er utført på mer eller mindre samme sted ved hvert opphold. Basert på en del av ildstedenes karakter, fragmenter av bevarte gulv samt gjenstandenes og avfallsmaterialets spredning, kan det se ut som om det har stått to, muligens tre boliger på Kilden knyttet til henholdsvis bruken av struktur 1/2 og struktur 6/9 og muligens også struktur 5. Dersom dette stemmer er dette en sterk indikasjon på at man enten satte opp boligen på nøyaktig det samme stedet som sist,

eller at man flyttet inn i en eldre struktur som eventuelt ble reparert i forbindelse med hvert enkelt opphold (jf. Grøn og Kunzentsov 2003).

Man må anta at de gjentatte besøkene var med på å opprettholde sterke bånd til fortiden og fortidens beboere på Kilden. Selv om samfunnene antageligvis ble mer mobile har mobiliteten likevel foregått innenfor en større sosial geografi der det eksisterte vidtrekkende og sterke bånd mellom mennesker, fortid og nåtid, sted og landskap (jf. Engelstad 1990). Et mer åpent spørsmål er hvordan man skal forstå de sosiale mekanismene som ligger bak regulariteten og konformiteten som så tydelig kommer til uttrykk i materiell kultur og bruken av plassen. Materialet fra Kilden kan trolig bidra med et mer nyansert og balansert bilde på forholdet mellom mer mobile versus mer sedentære samfunn, strukturering av rom og sosial kontroll.

Tidlig metalltid: Kjelmøyfasen og samisk jernalder

Perioden mellom 1000 f.Kr og frem til moderne tid framstår på Melkøya som tilnærmet funntom (tabell 7.19). Fra perioden ble det dokumentert to hellegroper og et område med noe Kjelmøykeramikk og to mulige ildsteder i Sundfjæra Nedre. Trekullhorisonter avsatt i torva vitner om at Melkøya likevel har hatt en viss økonomisk betydning i siste del av metalltid og i samisk jernalder, men trolig av mennesker som har hatt tilholdssted et annet sted enn på øya.

På Kvaløysiden ble det på Meland Nedre dokumentert littisk materiale som rent typologisk kan knyttes til Kjelmøyfasen av tidlig metalltid. Lokaliteten var ikke inntakt, men forstyrret av en bekk som rant gjennom området og av den moderne bebyggelsen på stedet. Et mer begrenset område sentralt på lokaliteten er her skilt ut som nøkkelenhet.

Funnområdet Meland Nedre

Det ble dokumentert et mulig ildsted og trekullholdige lag med dateringer til andre halvdel av fase III av yngre steinalder på Meland Nedre. I det overliggende podsollaget var det imidlertid et rikholdig gjenstandsmateriale av typer karakteristisk for Kjelmøyfasen. De mellomliggende lagene var sterkt omrotet og inneholdt ele-

menter fra begge faser. Det ble verken dokumentert ildsteder eller øvrige strukturer avsatt i forbindelse med aktivitetene som har foregått i tidlig metalltid her. Det var heller ikke akkumulert kulturlag eller avsatt trekull som med sikkerhet lot seg relatere til dette senere funnmaterialet, som framstod som svært homogent. For å skille ut funnene fra den senere aktiviteten ble det derfor tatt utgangspunkt i toppen av podsollaget (lag 1a) i senter av funnområdet (tabell 7.20). Materialet herfra har en viss innblanding fra de underliggende og tidligere fasene, men som helhet framstår materialet som relativt homogent, og brukt med forsiktighet gir det trolig et representativt bilde av en fase med få dokumenterte lokaliteter på kysten av Vest-Finnmark.

Råstoffbruk

Totalt dominerende er finkornet grå kvartsitt (kamsh), som utgjør mer enn 75 % av den totale råstoffmengden (fig. 7.36). Ellers ble det dokumentert et relativt vidt spekter av råstoff primært bestående av relativt finkornet kvartsitt og kvarts, samt mindre andeler med chert og flint. Ulike varianter av skifer utgjør bare i underkant av 2 %, og bekrefter dermed at mykere råstoff har mistet sin betydning ved overgangen til Kjelmøyfasen av tidlig metalltid (jf. Olsen 1994:106-107). Mest sannsynlig representerer dette innslaget en innblanding fra de underliggende funnlagene fra periode III av yngre steinalder.

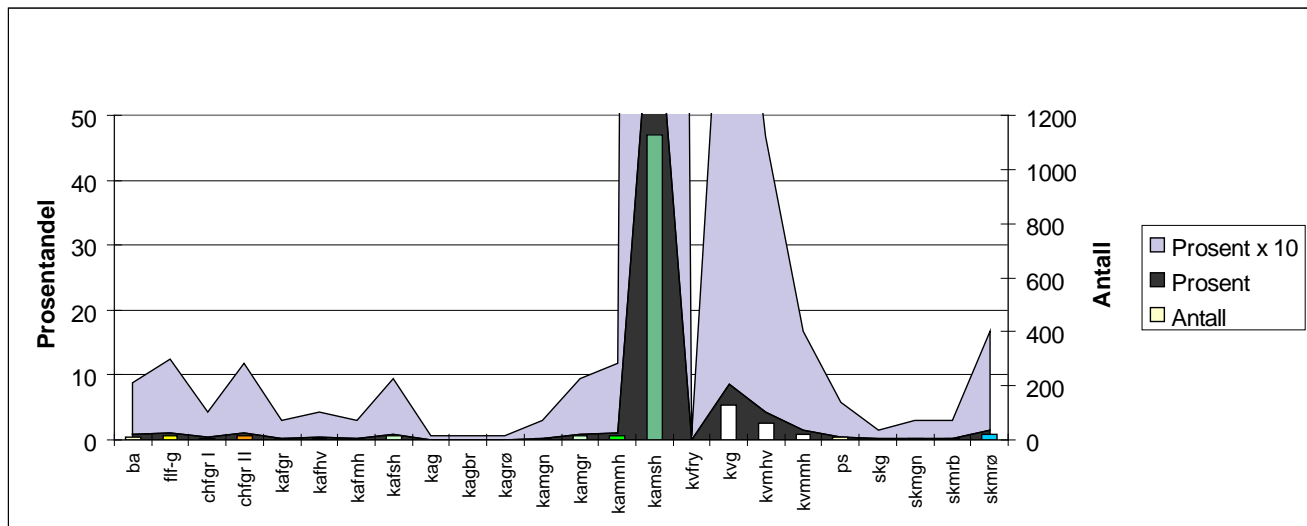
Tabell 7.19 Funnområder og strukturer fra tidlig metalltid - samisk jernalder

Tsnr	Område	Struktur	Anlegg utendørs	Datering f./e.Kr
11444	Meland Nedre	Aktivitetsområde		900-500 f.Kr?
11419	Sundfjæra Nedre	2	Bål?	605 f.Kr.
11419	Sundfjæra Nedre	1	Bål?	175 e.Kr.
11443	Sundfjæra Nedre	21	Hellegrop	410-175 e.Kr.
11443	Sundfjæra Nedre	22	Hellegrop	445-175 e.Kr.

Tabell 7.20 Utskilt nøkkelenhet typologisk datert til 900-500 f. Kr.

Område	Ts. nr.	Lag	Kontekst	Koordinater	Antall funn	Datering typologisk
Meland Nedre	14444	1a	Topp av podsoll	287-292x/128-133y	1502	900-500 f.Kr

Fig. 7.36 Relativ og absolutt råstoffbruk i topplaget på Meland, trolig datert til 900-500 f.Kr

Funnmaterialet

Avfallsmaterialet fra den utskilte enheten består primært av svært finfraksjonert materiale. Av en total avfallsmengde på 1448 er 236 avslag større enn 1 cm, mens 1212 er under 1 cm. Det meste av dette representerer fliser etter flatehogging, og til dels flateretusjering, og er restprodukter etter tildanning og finpreparering av tosidige tildannede spisser. Det ble også funnet et lite og relativt heterogent kjernemateriale bestående av ulike oppknuste fragmenter og knuter.

Fig. 7.37 Prakteksemplar av flatehogd spiss med kort, triangulær tange fra Meland Nedre. Foto: Adnan Içagic©Tromsø Museum Universitetsmuseet

Fra den utskilte enheten ble det dokumentert noen få små fliser av asbest, som enten er rå-asbest eller rester etter sterkt nedbrutt og vitret asbestkeramikk. Det ble kun funnet et keramikkskår; et fint dekorert randskår av Kjelmøykeramikk (fig. 5.24 nr. 10).

Gjenstandsmaterialet var tilvirket av den samme finkornede grå kvartsitten som det meste av avfallsmaterialet. Retusjerte avslag utgjorde den største redskapsgruppen. I tillegg ble det funnet to skrapere i bunnen av podsollaget (lag 1b), som trolig også skal relateres til aktivitet i tidlig metalltids andre fase.

Fra nøkkelenheten kommer fire tosidig bearbejdede halvmåneformede til mandelformede stykker som representerer emner til flatehogde spisser (fig. 5.25 nr. 5-8). Fra samme funnlag, men fra utenfor nøkkelenheten, ble det både under prøvestikking og ved regulær utgraving funnet totalt 15 flatehogde prosjektiler, både halvfabrikata, fragmenter og mer eller mindre hele spisser (fig. 5.24 nr. 1-2, fig. 5.25 nr 1-4). I tillegg ble det funnet to spisser av samme type i de underliggende funnlagene.

Spissmaterialet framstod som svært homogent; det er snakk om relativt små spisser med rette konvergerende egglinjer slik at bladet framstod som trekantet, og med en kort spiss triangulært utformet tange (fig. 7.37).

Flatehogde spisser med triangulær basis ansees som et nytt typologisk element i overgangen til Kjelmøyfasen, og er det eneste prosjektet tilvirket av stein som med sikkerhet kan knyttes til større deler av det første årtusen før Kristus (Olsen 1994:106). Typen er kjent både fra innlands- og kystlokalteter. Ettersom disse ikke opptrer i Kjelmøymaterialet i motsetning til tidligere daterte kontekster blant annet fra Slettnes III og Virdnejvri 106, ser det ut til at de har et klart kronologisk tyngdepunkt i den første halvdel av Kjelmøyfasen (Hood og Olsen 1988:115, Olsen 1994:107, Hesjedal *et al.* 1996:168-169). Ut fra spissmaterialet, et relativt stort littisk materiale, og randskåret av Kjelmøykeramikk, dateres dermed denne fasen på Meland Nedre til første halvdel av det siste årtusen før Kristus.

Funnområdet Sundfjæra nedre

Mot bergryggen vest i Sundfjæra nedre ble det i vekstlaget i torva observert to konsentrasjoner med trekull tolket som to mulige ildsteder. I det samme området ble det funnet spredte fragmenter av Kjelmøykeramikk og noe sterkt nedbrutt materiale av tre (fig. 7.38).

Helt nederst og øst i Sundfjæra var det to hellegrøper med et dateringsmessig tyngdepunkt i overgangen mellom yngre romertid og folkevandringstid. Det ble ikke dokumentert funn, tufter eller øvrige strukturer i tilknytning til disse to hellegrøpene. Mest sannsynlig skal de derfor relateres til en mer begrenset episode snarere enn en mer omfattede og langvarig bruk av Sundfjæra Nedre.

Fig. 7.38 Systematiske undersøkelser etter Kjelmøykeramikk i Sundfjæra Nedre. Foto: Melkøyprosjektet©Tromsø Museum Universitetsmuseet

Fra funnområdet med Kjelmøykeramikk ble det sendt inn til sammen fem prøver fra spredte trekullansamlinger i torva. To av dateringene stammet fra aktivitet i andre halvdel av Kjelmøyfasen, mens de tre øvrige hadde et tyngdepunkt i eldre romertid. Relasjonen mellom

de ulike dateringsprøvene og keramikk materialet er uavklart, og uten mer grundige analyser kan keramikken derfor ikke dateres nærmere enn til slutten av tidlig metalltid - eldre romertid. Dette er for øvrig i tråd med den videste dateringsrammen for Kjelmøykeramikk ellers i Nord-Norge (Jørgensen og Olsen 1988:105-107, Olsen 1994:104-108, Hesjedal *et al.* 1996:183, Sundquist 2000).

For en mer grundig gjennomgang av kvalitative trekk vedrørende keramikk materiale vises det til Øyvind Sundquist gjennomgang i appendiks. Antall keramikk skår var svært begrenset, men basert på kvalitative trekk dreier det seg trolig om fragmenter fra tre ulike krukker. Både gods, magring, formtrekk og dekor reflekterer Kjelmøykeramikk fra andre funnsteder.

Det ble ikke dokumentert sikkert bearbeidet littisk materiale fra dette området. Også på Slettnes og ellers i Finnmark ser stein ut til å ha mistet sin betydning som råstoff i løpet av andre halvdel av Kjelmøyfasen (Olsen 1994:107, Hesjedal *et al.* 1996:189).

Oppsummering

Etter at Kilden gikk ut av bruk noe før 1000 f.Kr. fulgte en periode med få menneskelige spor på Melkøya. De neste sikre sporene etter aktivitet er lokalisert til de nedre områdene i Sundfjæra Nedre. Utover dette ble det ikke påvist sikre kulturspor i perioden 1000 f. Kr. frem til historisk tid på Melkøya. Med utgangspunkt i at det ble foretatt grundige undersøkelser i lavereliggende nivåer både i Sundfjæra og i Normannsvika, og på det øvrige av øya, er det grunn til å anta at funntomheten er reell, eller med andre ord at bruken av øya var liten eller svært sporadisk i denne fasen. Dette gjenspeiles også i de botaniske undersøkelsene, der det er få indikasjoner på bosetning på øya. Dette er en fase som generelt er dårlig belagt på kysten av Vest-Finnmark (Olsen 1994, Hesjedal *et al.* 1996). I forbindelse med prosjektets registreringer og forundersøkelser i Skjærvika-Fjellvika ble det imidlertid påvist flere kontekster som dateres til fasen, inkludert to tufter i Fjellvika (Gil *et al.* 2006). Sett i sammenheng med det sparsomme materialet fra Melkøya og Meland kan disse kystlokalitetene kunne bidra til å utvide bildet av bosetnings- og ervervsmønster i den første halvdel av det siste årtusen før Kristus.

De tynne trekullhorisontene som ble observert i torva over det meste av øya må imidlertid settes i sammenheng med antropogen aktivitet i perioden. Omfanget og regulariteten til horisontene tilsier at de ikke kan settes i sammenheng med tilfeldige branner som følge av lynnedslag. Mest sannsynlig skal de forklares som et resultat av regulær avsviing av lyngen, der hensikten trolig var å stimulere veksten i vegetasjonen. Som oftest settes dette i sammenheng med lynghedrift. Det må likevel ansees som svært usikkert at det har beitet husdyr på Melkøya i århundrene før og etter Kristi fødsel. Det er visse beiteindikatorer i pollentaxaene, men disse

er langt fra entydige (Jensen og Elverland i appendiks, Ramstad 2007a). En slik tolkning vil også bryte med det kulturhistoriske bildet en ellers har av nærings-tilpasning og økonomi i Finnmark i dette tidsrommet. Sesongmessige aktiviteter kan være mer nærliggende for å forklare denne aktiviteten. Avsviingen kan ha vært utført som en strategi for å stimulere ettervekst av lyng og gress for å bedre mulighetene for jakt på beitende fugler, slik som gjess (Ramstad 2007a og b, in press).

På den vestre siden av Melkøysundet, i Skjærvika-Fjellvikaområdet, ble det dokumentert et relativt stort antall hellegrøper fra samisk jernalder under forundersøkelser i 2005 (Gil *et al.* 2006). I prøvestikk og sjakter ble det også datert øvrige kulturspor fra den samme perioden. Dette er en sterk indikasjon på at aktiviteten i jernalderen forflyttet seg fra Melkøya og over til Kvaløysiden av Melkøysundet. En framtidig supplering med materiale fra Skjærvika-Fjellvika vil dermed gi et langt bedre grunnlag for å forstå karakteren og innholdet i bruken av Melkøya i slutten av tidlig metalltid og samisk jernalder, og til å tematisere ulike sider relatert til økonomi, tilpasning og bosetningsmønster. Spesielt interessant vil være å undersøke hvordan og hvorfor gamle boplassområder slik som Melkøya fikk en ny og endret betydning i forhold til tidligere bruk.